

**TABAKÂTÜ ULEMÂÎ'L-HADİS İSİMLİ ESERİ ÇERÇEVESİNDE
İBN ABDÜLHÂDÎ'NİN RİCÂL TENKİDİ VE LİTERATÜRÜNDEKİ
YERİ**

Zehra AKBULUT

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2021

**TABAKÂTÜ ULEMÂÎ'L-HADİS İSİMLİ ESERİ
ÇERÇEVESİNDE
İBN ABDÜLHÂDÎ'NİN RİCÂL TENKİDİ VE
LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ**

Zehra AKBULUT

T.C

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2021

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Zehra AKBULUT tarafından hazırlanan Tabakâtü Ulemâi'l-Hadis İsimli Eseri Çerçevesinde İbn Abdülhâdî'nin Ricâl Tenkidi ve Literatüründeki Yeri başlıklı bu çalışma 28.01.2021 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../.../2021

(İmza)

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

ZEHRA AKBULUT

ÖZET

TABAKÂTÜ ULEMÂÎ'L- HADİS İSİMLİ ESERİ ÇERÇEVESİNDE İBN ABDÜLHÂDÎ'NİN RİCÂL TENKİDİ VE LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

AKBULUT, Zehra

Yüksek Lisans-2021

Hadis Anabilim Dalı

Danışman: Sezai ENGİN

Hz. Peygamber'den sâdır olan sahih hadisleri koruma düşüncesi, Müslüman alimleri isnâd sistemine önem vermeye ve bu alanda hadis râvîlerinin biyografik bilgilerinin yanı sıra cerh ve tadîl durumlarına dair tespitlerin bulunduğu eserleri yazmaya itmiştir. Hicrî ilk asırlarda bu alanda başlayan telif geleneği, ilerleyen dönemlerde daha spesifik eserlerin kaleme alınmasıyla devam etmiştir. Şöyle ki, genel nitelikli biyografik eserlerin yanı sıra râvîlerin niteliklerine göre muhtevası şekillenen Kitâbu's-sikât, Kitâbu'd-duafâ, Kitâbu'l-metrûkîn ve Kitâbu'l-mecrûhîn ismiyle çalışmalar ortaya konulmuştur. Ayrıca belli şehirlerin ve kitapların ricâlinin incelendiği eserler olduğu gibi sadece hadisçilerin tanıtıldığı telifler bulunmaktadır. Diğer taraftan bu tür çalışmaların bazıları tabaka (nesil/jenerasyon) esaslı kaleme alınmış, böylece okuyucuya kronolojik bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Ricâl ilmi bünyesinde yazılmış tabaka temelli eserlerden biri Hanbelî ulemadan İbn Abdülhâdî'nin *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* adlı eseridir. Bu çalışmada İbn Abdülhâdî'nin hayatı, *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserinin ricâl ilmi ve cerh-tadîl alanındaki yeri, çalışmanın içeriği ve metodu ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, İbn Abdülhâdî'nin *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*'i telif ve tasnifinde hangi metodu benimsediğinin, çalışmanın kaynaklarının ve râvî tanıtımında benimsediği ilkelerin tespit edilmesidir.

Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte isnâdın ortaya çıkışı, isnâd uygulamasının önemi, ricâl literatürünün teşekkülü ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde İbn Abdülhâdî'nin hayatı ve eserleri, ikinci bölümde ise *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserin içeriği hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Abdülhâdî, Tabakât, Ricâl İlmi, İsnâd, Cerh ve Ta'dîl

ABSTRACT

IN THE FRAME OF THE WORK NAMED TABAQÂT ULEMA AL-HADÏS THE PLACE OF İBN ABDULHADI IN THE RİJÂL CRITIC AND LITERATURE

Akbulut, Zehra

Master's Degree-2021

Department of Hadith

Supervisor: Sezai Engin

The idea of preserving authentic hadiths, which is issued by the Prophet, has prompted Muslim scholars to give importance to the attributing (isnâd) system and to write works in which there are findings on the status of disaffirmation (cerh) and modification (tadil) of hadith narrators as well as biographical information in this area. The tradition of completion, which started in the first centuries of Hijri, continued with the writing of more specific works in the following periods. Namely, in addition to the general biographical works, studies with the names of Kitâbu's-sikât, Kitâbu'd-duafâ, Kitâbu'l-metrûkîn and Kitâbu'l-mecrûhîn, which are shaped according to the characteristics of the narrators, have been put forward. In addition, there are some works whose dignitaries of certain cities and books were examined, as well as completions in which only hadith scholars were introduced. On the other hand, some of these studies are written on a layer (generation) basis, so it is aimed to give readers chronological information.

One of the layer-based works written within the science of dignitaries (Ricâl) is the work named Tabakâtü ulemâi'l-hadis by Ibn Abdülhâdî from Hanbali ulama. In this study, the life of Ibn Abdülhâdî and the place of his work named Tabakâtü ulemâi'l-hadis in the field of dignitaries (Ricâl) science and disaffirmation-modification, the content and method of the work are discussed.

The aim of the study is to determine which method Ibn Abdülhâdî adopted in the compilation and classification of Tabakâtü ulemâi'l-hadith, the sources of the study and the principles he adopted in the introduction of the narrator.

The study consists of introduction, two parts and conclusion. In the introduction, information is given about the occurrence of attributing (isnâd), the importance of attributing (isnâd) practice, the formation and development of the dignitaries (Ricâl) literature. In the first chapter, information about the life and works of Ibn Abdülhâdî and in the second chapter, information about the content of the work named Tabakâtü ulemâi'l-hadis is given.

Keywords: Ibn Abdülhâdî, Layers, Science of Dignitary, Attributing (İsnad), Disaffirmation and Modification

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vii
ABSTRACT.....	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
ÖNSÖZ	xv
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	2
GİRİŞ	3
1. İsnad'ın Ortaya Çıkışı	3
2. İsnad Uygulamasının Önemi	4
3. Ricâl Literatürünün Teşekkülü ve Gelişimi.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ABDÜLHÂDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Doğumu, Nesebi ve Vefatı.....	10
1.2. Hocaları ve Eğitimi.....	10
1.3. Eserleri	11
1.3.1. Hadis ile İlgili Eserlerinin Tanıtımı	13
1.3.1.1. Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdîsi't-Tâ'lik.....	13
1.3.1.2. Şerhu İleli İbn Ebî Hâtim.....	14
1.3.1.3. Tâ'likatü Âle'l-İleli İbn Ebî Hâtim	15
1.3.1.4. es-Sârimü'l-Münekkî fî'r-reddi alâ Sübkî	16
1.3.1.5. el-Muharrer fi'l-hadîs	17
1.3.1.6. el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm.....	19
1.3.1.7. Mecnû' Resâil.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

RICÂL TENKİDİ VE LİTERATÜRÜ AÇISINDAN TABAKÂTÜ ULEMÂ'L-HADİS'İN İÇERİK ANALİZİ

2.1. Eserin Tasnif Metodu ve Kaynakları.....	22
2.2. Muhaddislere İlişkin Verilen Bilgi Türleri	23

2.2.1. Muhaddislere Ait Kişisel ve Özel Bilgiler.....	23
2.2.1.1. Muhaddislere Verilen Lakab ve Nisbe Bilgileri	25
2.2.1.2. Muhaddislerde Akrabalık İlişkileri	26
2.2.1.3. Muhaddislerin Meşhur Kişilerle Olan Yakınlıkları	27
2.2.1.4. Muhaddislerde Efendi-Mevâli İlişkisi	27
2.2.1.5. Muhaddislerin Öne Çıkan Özellikleri.....	28
2.2.1.6. Muhaddislerin Nereli Olduğu Bilgisi	29
2.2.1.7. Muhaddislerin Doğum ve Vefat Tarihleri	30
2.2.1.8. Muhaddislerin Ölüm Nedenleri	32
2.2.1.9. Muhaddislerin Devlet Görevleri	34
2.2.1.10. Muhaddislerin Fiziksel Özellikleri	36
2.2.1.11. Muhaddislerin Ne Zaman Müslüman Olduğu	38
2.2.1.12. Muhaddislerin Edebî Yönü.....	38
2.2.1.13. Muhaddislerin Mezhep Bilgileri.....	39
2.2.1.14. Muhaddislerin Hangi Bölgenin Uleması Olduğu	42
2.2.2. Muhaddislerin Eğitim ve Öğretim Faaliyeti.....	46
2.2.2.1. Muhaddislerin Ders Aldığı Hocaları.....	47
2.2.2.2. Muhaddisler İle İlgili İcazet Bilgileri	50
2.2.2.3. Muhaddislerin Hadis Tedris Faaliyeti	50
2.2.2.4. Muhaddislerin Uzman Olduğu Alan.....	52
2.2.2.5. Muhaddislerin Hadis Yolculukları	54
2.2.2.6. Muhaddislerin Eser Bilgileri.....	57
2.2.2.7. Muhaddislerin Rivayetine Sahip Olduğu ve Rivâyet Ettiği Kitaplar	60
2.2.2.8. Muhaddislerin Cem', Tasnif ve Tahric Faaliyetleri.....	61
2.2.3. Muhaddislerin Rivayeti ile İlgili Bilgiler	63
2.2.3.1. Muhaddislerin İlk Olarak Ne Zaman Hadis Dinlediği.....	63
2.2.3.2. Muhaddislerin Kaç Sahabe ile Görüştüğü Bilgisi	63
2.2.3.3. Muhaddislerin Rivayet Ettiği Hadis Sayısı.....	64
2.2.3.4. Muhaddislerin Kimlerden Hadis İşittiği ve Kimlere Hadis Rivayetinde Bulunduğu Bilgisi	66
2.2.3.5. Muhaddislerin Rivayetlerine Örnekler	67
2.2.3.6. Muhaddislere Ait Fıkha Konu Olabilecek Nakiller.....	68
2.2.3.7. Âlî ve Nazil İsnada Ulaşan Muhaddisler	68
2.2.3.8. Muhaddislerin Cerh ve Ta'dîl Durumlarının Tespit Edilmesi.....	69

2.2.4. Muhaddisler ile İlgili Diğer Bilgiler	71
2.2.4.1. Muhaddisler Arasında Mukayeseler	71
2.2.4.2. Muhaddislere Verilen Özel Ünvan	73
2.2.4.3. Mihne Olayı ve Râvînin Olaya Bakışı.....	74
2.2.4.4. Muhaddislerin Tabaka Bilgisi.....	75
2.2.4.5. Muhaddislerin Yaşadığı Tabakada Karşılaştığı Önemli Kimseler	77
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	82

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: İbn (Oğlu)
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazret
h.	: Hicrî
ö.	: Ölüm Tarihi
s.a	: Sallallahu aleyhi ve selem
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
Üni.	: Üniversitesi
Yay.	: Yayınları
Bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
y.y.	: Yayıncı Yok
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve devamı

ÖNSÖZ

Rasûlullah hayatta iken sözlerinin anlaşılması ve yanında bulunmayanlara ulaştırılmasını istediği için “Burada bulunanlar sözlerimi bulunmayanlara nakletsin” demiştir. Buna istinaden sahabe hem Hz. Peygamberin sözlerini hıfz etmeyi önemsemiş hem de bunları başkalarına nakletmeyi görev addetmiştir. Bununla beraber “Kim bile bile bana isnad ederek yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisi de sahabeyi Rasûlullah’ın sözlerini aktarmada hassas davranmaya itmiştir.

Rasûlullah’ın vefatından sonra fitne adı verilen Hz. Osman’ın katli, Haricî kaynaklı isyanlar, Harre vakası ve Muâviye’nin ölümü gibi olaylar sonrasında başlayan iç karışıklıklar ve ihtilaflar neticesinde Müslümanlar fırkalara ayrılmışlar ve her fırka kendi düşüncesini meşrulaştırmak için hadis uydurmaya başlamıştır. Bu durum, Müslüman alimleri sahih hadisleri tespit etmeye ve bu doğrultuda da isnad sistemini uygulamaya sevk etmiştir.

İsnâd ilmi ile ravilerin biyografik bilgileri ve rivayet ehliyetleri tetkike tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda tabakât/teracim türü eserlerin yanı sıra cerh/ta’dil tespitlerinin yapıldığı eserler telif edilmiştir. Bu telifler hadis tarihinde ricâl edebiyatı denen çok zengin bir literatürün doğuşuna zemin hazırlamıştır. Tabakât kitapları râvîlerin ve muhaddislerin biyografik bilgilerini kronolojik olarak ele alması nedeniyle bu literatürde önemli hale gelmiştir. Çalışmamızın konusu, tabakât kitaplarının bir örneği olan ve İbn Abdülhâdî’nin kaleme aldığı *Tabakâtü ulemâi’l-hadis* isimli eserdir. Müellif, bu eserinde bin yüz elli altı muhaddisin biyografisine yer vermiştir. Bu tezde müellifin eserini oluştururken hangi ilke ve prensipleri göz önünde bulundurduğu ve muhaddisler hakkında ne tür bilgiler verdiği incelenmiş ve bu bilgiler belli başlıklar altında gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Girişte isnâd ilminin ortaya çıkış süreci ve ricâl ilmi bünyesinde yazılan eserler hakkında bilgi verilmiştir. Tezin birinci bölümünde İbn Abdülhâdî’nin hayatı ve eserleri ele alınmış, ikinci bölümde *Tabakâtü ulemâi’l-hadis* isimli eserin tanıtımı başlıklar halinde ele alınarak anlatılmıştır.

Tez çalışmasının planlanması ve oluşumunda bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Sezai ENGİN'e ve desteklerinden dolayı aileme teşekkür ederim.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Bu çalışmada İbn Abdülhâdî ve *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserinin ricâl tenkidi açısından önemi üzerinde durulacaktır. Hadis ilminin önemle üzerinde durduğu konulardan biri, hadisleri rivayet eden kişilerin rivayet ehliyetine sahip olup olmadığı meselesidir. Hadis uleması bu konu hakkındaki bilgileri bir araya getirmek için hadis rivâyetinde bulunan kişilerin biyografik bilgileri yanı sıra cerh ve ta'dîl tespitlerini içeren tabaka esaslı kitaplar yazmışlardır. Zira bunlar, sıhhat durumu incelenirken hadis araştırmacılarının yoğunlukla ihtiyaç duyacağı bilgi türleridir. Çalışmada içerik analizi yapılarak eserde, muhaddisler hakkında verilen bilgi türleri tespit edilmiş, belli başlıklarla İbn Abdülhâdî'nin eserini oluştururken izlediği yöntem belirlenmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Hicrî ikinci asır alimlerinden biri olarak İbn Abdülhâdî, yaşadığı dönemin ilmi çevresinde kendisini yetiştirmiş ve elde ettiği ilmi birikimini eserlerine yansıtmıştır. Onun eserleri ile ilgili araştırma yaptığımızda farklı dallarda çok sayıda eser yazmış olmasına rağmen, hayatına dair bilgiye çok fazla rastlayamamış olmamız hadis sahasında çok fazla tanınmadığı hissiyatını bizde uyandırmıştır. Zira birinci el kaynaklarda, hayatı hakkında verilen bilgiler çok sınırlı olmakla birlikte, kendisi ile ilgili herhangi bir yüksek lisans veya doktora çalışması yapılmamıştır. Sadece Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisindeki "İbn Abdülhâdî" maddesinde, hayatına dair bazı bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmada, hadis, fıkıh, Arapça gibi farklı sahalarda ilmî derinliği olan İbn Abdülhâdî'nin, *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserinin içeriği incelenmiş olmakla beraber, hadis sahasında yapmış olduğu çalışmaların da tanınması amaçlanmıştır. Başta *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* olmak üzere İbn Abdülhâdî'nin eserleri incelendiğinde onun hadis ilmine olan vukufiyeti de ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada esas olarak İbn Abdülhâdî'nin *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserinin incelemesi yapılarak, muhaddisler hakkında ne tür bilgilerin verildiği incelenmiş ve ricâl tenkidinde hadis araştırmacılarına muhaddislerin rivayet ehliyetine sahip olup olmadıkları bilgisinin tesbitinde yardımcı olabilecek bilgiler ortaya konmuştur. Bu bilgilere ek olarak çalışma İbn Abdülhâdî'nin hadis ilmine katkısını da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezin konusu İbn Abdülhâdî'nin *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserinin içerik analizi olduğu için öncelikle tabakâtların yazılma sebebine değinmek amacıyla isnad ilminin oluşum süreci hakkında bilgi verilmiştir. Verilen bilgilerde hem birinci hem de ikinci el kaynaklardan yararlanılmıştır. Tezin ikinci bölümünde İbn Abdülhâdî'nin hayatı hakkında bilgi verilirken birinci el kaynaklarda yer alan bilgiler toplanmış ve bu bilgiler bir bütünlük içerisinde, anlaşılır bir şekilde vermeye çalışılmıştır. *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*'in içeriğine dair inceleme yapılırken, verilen bilgiler dikkatli bir şekilde toplanmış ve birbiri ile ilişkili belli başlıklar altında vermeye çalışılmıştır. Konunun yapısı gereği çalışmada çoğunlukla araştırma, örnekleme ve analiz metotları kullanılmıştır.

Tezin içeriğinde yer alan bilgilerde çoğunlukla birinci el kaynaklara yer verilmiş nadir olarak ikinci el kaynaklara atıf yapılmıştır. Çalışma İSNAD atıf sisteminin 2. sürümünün dipnotlu versiyonundaki ilkelere uygun olarak kaleme alınmıştır.

GİRİŞ

1. İsnad'ın Ortaya Çıkışı

Rasûlullah hayatta iken hadislerin kimler tarafından söylendiği veya hadislerin güvenilirliği üzerinde çok fazla durulmamıştır. Bunun sebebi sahabenin hadisler konusunda yalanla itham edilmemesi ve onlar hakkında böyle bir şeyin akla dahi gelmemiş olmasıdır.¹ Hz. Peygamberin vefatından sonra sahabe döneminde ortaya çıkan ihtilaflara binaen Hz. Peygamber'e dayandırılan bazı sözlerin kaynağı sorgulanmaya başlamıştır. Buna örnek olarak Hz. Ömer'in kapısına gelen Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kapıda üç defa selam verdikten sonra cevap alamaması üzerine geri dönüp gitmesi sebebiyle bu durumu Rasûlullah'tan işittiği "Sizden biri üç defa selam verdiğinde izin verilmezse dönüp gitsin" hadisini nakledince Hz. Ömer delil istemiş ve o da bu hadisi duyan kişileri delil olarak getirmiştir.²

Hz. Osman'ın vefatı ile müslümanlar dinî ve siyasî olarak gruplara ayrılmışlar ve bunun toplumda oluşturduğu karışıklıktan dolayı İslam alimleri bu olayı büyük fitne olarak adlandırmışlardır. Bu olaydan sonra rivâyetlerin kaynağının sorulması ve sorgulanması önemli hale gelmiştir. Hz. Osman'ın vefatı haricinde Abdullah b. Zübeyr döneminde yaşanan Harre vakası, Haricî kaynaklı isyanlar, Emevî halifesi olan Muâviye'nin ölümü ile başlayan iç savaşlar da fitne olarak anılmıştır.³ Bu yaşanan olaylar neticesinde Müslümanlar fırkalara ayrılmış ve her grup kendi düşüncelerini meşrulaştırmak amacıyla hadis uydurmaya başlamıştır.⁴ Bu konu ile ilgili olarak İbn Sîrîn, "Önceleri kimse isnâdı sormuyordu. Ne zaman ki fitne vaki oldu. Şöyle denilmeye başlandı: "Bize (bu haberi aldığımız) râvîlerinizin isimlerini söyleyin. Şayet râvîlerinizin ehl-i sünnetten olduğuna kanaat getirirsek, rivâyetlerini alırız. Şayet ehl-i bid'at'ten olduklarına kanaat getirirsek rivâyetlerini almayız"⁵ demiştir. İbn Abbas'ın bu hususla alakalı olarak "Bizler önceden, biri kale Rasûlullah dedi mi, bütün dikkatimizle onu dinlerdik. Herkes her önüne gelenden her şeyi

¹ Mehmet Eren, *Hadis İliminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları* (İstanbul: İSAM, 2012), 35.

² Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV, 2015), 27.

³ Abdülvahap Özsoy, *Hicrî I. Yüzyıl Hadis Tenkid Keriterleri ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (Erzurum : Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 45.

⁴ Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler* (İstanbul: İFAV,2002), 26.

⁵ Bedreddin Zerkeşi, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh* (Riyad: Edvâu's-Selef, 1419/1998), 1/494.

rivayet etmeye başlayınca, sadece bildiğimiz hadisleri kabul etmeye başladık”⁶ sözü hadislerle ilgili şüphelerin ve sorgulamaların ortaya çıktığını göstermektedir.

İsnad uygulaması, sonraki asırlarda daha da ilerlemeye devam etmiş, hadis usulüne dair eserlerin telifi ile isnâd bu alanın önemli konularından biri haline gelmiştir. Tanım olarak isnada, “sözün araçlar vasıtasıyla asıl sahibine yükseltilmesidir” denilerek rivayet için kullanılan lafızlarla râvi veya râvileri anarak hadis metnini ilk söyleyenine ulaştırmak; hadisi nakleden râvileri rivayet sırasına göre zikretmek gibi anlamlar yüklenmiştir.⁷

2. İsnad Uygulamasının Önemi

İsnad sistemi Müslüman alimlerce oldukça önemsenmiştir. Bu hususta Süfyan es-Sevrî (ö.161/778) isnadın müminin silahı olduğunu,⁸ Abdullah b. Mübarek (ö.181/797) ise isnadın din olduğunu ve eğer isnad olmazsa herkesin dilediğini söyleyebileceğini belirtmiştir.⁹ İbn Sîrîn ise isnad ilminin din olduğunu söylemiş ve dinî bilginin kimden alındığına dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁰

Hadis uleması, sahih hadislerin korunması amacı ile naklî ilimlerde isnâd sistemini gerekli görmüş ve bu sistemi geliştirmeye çalışmışlardır.¹¹

Hadislerde sened tatbikini ilk uygulayanın İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742) olduğu bilinmektedir.¹² Zührî, hadislerin senedleri ile rivayet edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuş, onun bu titizliği özellikle Şam hadisçileri arasında etkisini göstermiş ve o bölgede hadislerin senedleri ile zikredilmesi sağlanmıştır.¹³ Zührî, senedi olmadan yapılan bir rivayeti “ipi ve halkası olmayan bir duruma” benzetmiştir. Bu hususa örnek olarak Zührî ve el-Velîd İbn Muhammed, Ebû Hâzim’a uğradıklarında mecliste Ebû Hâzim Hz. Peygamber şöyle buyurdu, diyerek hadis rivayet etmiştir. Bunun üzerine Zührî “Ne o, ipi ve halkası olmayan hadisler

⁶ Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 179. Bkz. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), “Mukaddime”, 7.

⁷ Talât Koçyiğit, *Hadis Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 147.

⁸ Aldülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, *Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimlâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981), 8.

⁹ Hafîb el-Bağdâdî, *el-Cami' li ahlâki'r-râvî* (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1403/1983), 2/200.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Celâlüddin es-Suyûtî eş-Şafî, *Tedribu'r-râvî* (Riyad: Dâru Taybe, ts), 1/ 353.

¹¹ Eren, *Hadis İliminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, 41.

¹² Raşit Küçük, “İsnad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/155.

¹³ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 180.

görüyorum”¹⁴ diyerek tepkisini göstermiş, bu davranışı ile hadislerde senedin önemli olduğunu belirtmek istemiştir. Benzer şekilde Zührî'nin “Haberin senedi kişinin nesebi gibidir”¹⁵ sözü de bu konunun önemli olduğunu bize göstermektedir. Yine bazı hadis uleması isnâd sayesinde mevzû hadisin diğerlerinden ayrıldığını ve isnadı bilmenin farz-ı kifâye olduğunu söylemişlerdir.¹⁶

3. Ricâl Literatürünün Teşekkülü ve Gelişimi

Hadislerin korunmasına yönelik çalışmaların iki şekilde cereyan ettiğini görmekteyiz. Bunlardan biri tedvindir. Diğeri ise râvîlerin tenkîdine yönelik çalışmalardır.

Ömer b. Abdülazîz'in (ö.101/720) halifeliği döneminde, alimlerin vefatı ile beraber hadislerin yok olacağı endişesini taşıması sebebiyle dönemin Medine Valisi Ebû Bekir b. Muhammed b. Hazm'a rivayetlerin araştırılması ve yazılması emri verdiği ve hicrî birinci asırda şifahî, ikinci asırda ise yazılı rivayet döneminin başladığı bilinmektedir.¹⁷ Hadis tedvinini resmi anlamda ilk yapan kişi İbn Şihâb ez-Zührî'dir.¹⁸ Ömer b. Abdülazîz'in emri ile başlayan ve İbn Şihâb'ın koordinatörlüğünde devam eden tedvin faaliyeti sonucunda toplanan rivayetler defterlere yazılmış ve bu defterler hilafet egemenliğindeki bütün islam beldelerine gönderilmiştir.¹⁹ Tedvin faaliyeti devam ederken bir taraftan insanın fiilleri, Allah'ın sıfatları, rü'yetullah, mihne olayı gibi konuların ortaya atılması ile ekollerortaya çıkmış, fırkalar kendi düşüncelerini desteklemek amacıyla hadis uydurmacılığına yönelmişlerdir. Buna istinaden hadis uleması hadis ravilerinin tetkik edildiği eserler yazmaya ve böylece sahih hadisleri tespit etmeye yönelmiştir.

Hadis râvîlerinin sıhhat durumlarının bilinmesi için ulemâ, ricâl ilmini, cerh ve ta'dil pratiklerini ortaya koymuşlardır. Ricâl ilmi, râvîlerin kimlik bilgileri hakkında bilgiler verirken, cerh ve ta'dil ilmi ise râvîlerin rivayetlerinin kabul veya

¹⁴ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 179.

¹⁵ Mustafa Karataş, “Hadislerde İsnad Sistemi”, *Diyanet ilmi dergi*, 39/4 (Aralık 2003), 78.

¹⁶ Abdülfettâh Ebû Gudde, “İsnad Dindendir”, çev. Kübra Çakmak, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 25/2 (2017), 152.

¹⁷ Yücel, *Hadis Tarihi*, 44-45.

¹⁸ İbn Recep el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, thk. Hemmam Abdürrahim Saîd (Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1407/1987), 342.

¹⁹ Ebu Abdurrahman el-Muallimî el-Yemânî, *el-Envâru'l-kâşife*, (Beyrut: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1406/1986), 240. Bkz. Cemâleddin Kâsimî, *Kavâidü't-tahdîs min fînûni mustalahi'l-hadis*, (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 71.

reddedilmesi açısından ravilerin rivayet ehliyetlerini ortaya koymayı amaç edinmiştir.²⁰

Fitne adı verilen olaylardan sonra hadis uleması yalan isnâdın önüne geçmek ve hadisleri rivayet eden râvîler hakkında doğru ve isabetli değerlendirmeler yapabilmek için tedbir olarak isnâdı uygulamaya başlamış,²¹ râvîlerin bilgilerinin yer aldığı biyografik eserler kaleme alarak ricâl ilminin teşekkülünü başlatmışlardır.

Ricâl kitapları, râvîlerin biyografileri üzerine yapılan çalışmalar olup, onların ilmî hayatları ve hadis ilmindeki yerleri hakkında bilgiler ihtiva eden eserlerdir. Râvîlerin biyografileri ile ilgili eserlere târîh ve tabakât isimleri verilmiştir.²²

Tarih, isim ve künyeler hakkında yazılan eserlerde temel başvuru kaynaklarından biri olarak görülen ve ricâl kitapları arasında en yaygın olarak kullanılan eser İmam Buhârî'nin (ö.256/870) *Ta'rihü'l-kebîr*'idir.²³ Buhârî bu eserinde sahâbe döneminden kendi zamanına kadar kendisinden rivayette bulunmuş 40.000'e yakın râvîyi bir araya getirmiştir. Söz konusu eseri Buhârî 18 yaşında kaleme almış ve Ebû'l-Abbâs es-Serahsî ise yanından ayırmadığı kitapları arasında bu eseri saymıştır. Bu eseri İmam Buhârî'den birçok kişi rivayet etmiştir. Rivayet edenler arasında Ebû'l-Hasan el-Fesevî, Ebû Abdurrahman el-Fesevî, el-Hâris b. Fudayl, Ebû Ahmed en-Nîsâbûrî bulunmaktadır.²⁴

Ricâl kitapları arasında *tarih* adı verilerek yazılan kitaplara örnek olarak İbn Ma'in'in (ö.233/848) *Tarih*'i sayılmaktadır. Bu eser râvîlerin baş harflerine göre alfabetik bir düzen içinde yazılmıştır. Bir başka eser ise ed-Dûrî'nin *Kitâbü'r-ricâl an İbn Ma'in* adlı eseridir. Zehebî (ö.748/1348) bu eser için, müellifin basiret sahibi biri olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Bunlar dışında İclî'nin (ö.261/875) *Tarih*'i,²⁵ Ebû'l-Hasan el-Kûfî'nin (ö.239/853) *Tarih*'i, Halife b. Hayyât'ın (ö.240/854-55) *Tarih*'i, İbn Sa'd'ın (ö.230/845) *Tarih*'i yine hem sika hemde zayıf râvîlerin ele alındığı İbn Ebî Heyseme'nin (ö.279/892-93) *Tarih*'i zikredilebilir. Yine bunlar dışında İbnü'l-Cârûd en-Nîsâbûrî'nin (ö.307/919-20) *Tarih* 'i, Hanbel b. İshâk'ın (ö.273/886) *Tarih*'i, İshâk es-Serrâc'ın (ö.313/925) *Tarih*'i, İbn Hibbân'ın

²⁰ Eren, *Hadis İliminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, 47.

²¹ Yücel, *Hadis Tarihi*, 37.

²² Eren, *Hadis İliminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, 48.

²³ Eren, *Hadis İliminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, 57.

²⁴ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, nşr. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yay,1994), 260.

²⁵ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 261.

(ö.354/965) *Tarîh*'i, Ebû Zür'a'nın (ö.281/894) *Tarîh*'i²⁶ ve el-Halîlî'nin (ö.446/1055) *Tarîh*'i zikredilmektedir.²⁷

Belirli beldelede yaşayan râvîleri konu edinen ve tarih adı verilen ricâl kitaplarına örnek olarak İsbahân'da bulunmuş olan râvîleri konu edinen Ebû Nu'aym el-İsbahânî'nin (ö.430/1038) *Tarîhu İsbahân*'ı, İbn Mende'nin (ö.512/1119) *Tarîhu İsbahân*'ı, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. Mürdeveyh el-İsbahânî'nin *Tarîhu İsbahân*'ı zikredilebilir.²⁸ Bağdat bölgesinde yaşayan râvîleri konu edinen ricâl kitaplarına örnek olarak ise, el-Hatîbu'l-Bağdâdî'nin (ö.463/1071) *Tarîhu Bağdâd*'ı,²⁹ yine Hatîb'in bu eseri üzerinde bir zeyl çalışması olan Ebû Sa'd es-Sem'ânî'nin (ö.562/1166) *Zeylu Ta'rîhi Bağdâd*'ıdır.³⁰ Bunlar dışında Ebû'l-Hasan el-Katî'î'nin cem' edip aynı zamanda rivayetinde bulunduğu *Tarîh*'i, İbn Tayfûr'un (ö.280/893) *Ahbâru Bağdâd*'ı örnek olarak zikredilir.³¹ Dimaşk'ta yaşamış râvîleri konu edinen ricâl kitaplarına örnek olarak İbn Asâkir'in (ö.571/1176) *Tarîhu Dimaşk*'ı örnektir.³² Nisâbûr'da yaşamış olan râvîler için yazılan ricâl kitaplarına örnek olarak Ebû Abdillâh el-Hâkim'in (ö.405/1014) *Tarîhu Nisâbûr*'u,³³ İbn Mâce el-Kazvînî'nin (ö.273/887) *Tarîhu Kazvîn*'i, Ebû Ya'lâ el-Halîlî'nin (ö.446/1055) *Tarîhu Kazvîn*'i, er-Râfî'î'nin (ö.623/1226) *Tarîhu Kazvîn*'i zikredilebilir. Mısır ricâli hakkında ise Ebû Sa'id b. Yûnus'un (ö.347/958) *Tarîhu Mısır*'ı³⁴ örnek olarak verilebilir.

Mekke ricâli hakkında ise yazılan eserlere örnek olarak Ebû Abdillâh el-Fâkihî'nin (ö.278/891-92?) *Ahbâru Mekke*, İbn Ebî Meryem'in *Ta'rîh*'i, Rezîn b. Mu'âviye es-Sarakustî'nin *Kitâbul Ahbâri Mekke ve'l Medine ve-fadlihâ*, Takiyyüddîn el-Fâsî'nin (ö.832/1429) *el-İkdü's-semîn fi ta'rîhi Beledi'l-emîn*'i, İbn Ebî Hâtim'in (ö.327/938) *Kitâbu Mekke*'si, Ömer b. Şebbeti en-Nümeyrî'nin (ö.262/876) *Ta'rîhu Mekke*'si, Zeyd b. Alî el-Mürtedâ'l-Hasanî'nin *Ta'rîh*'i, İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) *Müsîru'l-azmi's-sâkîn li-eşrefi'l-emâkin*'i sayılmaktadır. Bu

²⁶ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 262.

²⁷ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 263.

²⁸ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 263.

²⁹ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 263.

³⁰ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 264.

³¹ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 265.

³² Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 265.

³³ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 266.

³⁴ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 267.

sahada yazılanlar içinde en yaygın kullanılan Takiyüddîn el-Fâsî'nin (ö.832/1429) *Şifâu'l-garâm bi-ahbâri Beledi'l-harâm*'ıdır.³⁵

Medine şehrinin tarihi ve ehlinin biyografileri üzerine yazılmış eserlere örnek olarak İbnü'n-Neccâr'ın (ö.643/1245) *Ta'rîhu'l-Medîne*'si, Zübeyr b. Bekkâr'ın (ö.256/870) *Ta'rîhu'l-Medîne*'si, İbn Zebâle'nin (ö.199/814) *Ta'rîhu'l-Medîne*'si, İbn Hacer'in *Ta'rîhu'l-Medîneti'l-münevvere*'si, Halef el-Matarî'nin *Ta'rîhu'l-Medîne*'si, Zeynüddîn Huseyn el-Merağî'nin *Ta'rîhu'l-Medîne*'si, Afifüddîn Abdullah b. el-Cemâl el-Matarî'nin *el-İ'lâm fîmen dehale'l-Medîne mine'l-a'lâm*'ı, Abdillâh es-Semhûdî'nin (ö.911/1506) *Ta'rîh*'i³⁶ sayılabilir.

Bazı ricâl kitaplarının bir özelliği de râvîleri tabaka tabaka, asır asır ele almış olmasıdır. Bu türde yazılan kitaplara örnek olarak İbn Sâd'ın (ö.230/845) *Tabakâtu'l-kübrâ*'sı,³⁷ Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875) ve Ebû Abdîrrahman en-Nesâî'nin (ö. 303/915) *et-Tabakât* adlı eserleri, bunun dışında Ebû Hâtîm er-Râzî'nin (ö.277/890) *Tabakâtu't-tâbi'in*'i, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Mende'nin (ö.470/1078) *Tabakâtu't-tâbi'in*'i, Ebû Sa'îd b. el-A'râbî'nin (ö.341/952) *Tabakâtu'n-nussâk*'ı, el-Ufurî'nin *Tabakâtu'r-ruvât*'ı, Ebû'l-Fadl et-Temîmî el-Hemedânî'nin (ö.384/994) *Tabakâtu'l-Hemedâniyyîn*'i, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö.444/1053) *Tabakâtu'l-kurrâ*'sı, Ebû Abdîrrahman es-Sülemî'nin (ö.412/1021) *Tabakâtu's-süfiyye*'si,³⁸ Ebû Nu'aym el-İsbehânî'nin (ö.430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ ve-tabakâtu'l-asfiyâ*'sı³⁹ Ebû's-Şeyh b. Hayyân'ın (ö.369/979) *Tabakâtu'l-İsfehâniyyîn*'i, Ebû'l-Fadl Alî b. el-Hüseyn el-Felekî'nin (ö.427/1036) bin cüz'lük *Tabakâtu'r-ricâl*'i, Tâcüddîn es-Sübkî'nin (ö.771/1370) *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*'si, Zehebî'nin *Tabakâtu'l-huffâz*'ı sayılmaktadır.⁴⁰ Yine bu sayılanlara ek olarak Heysem b. Adî ve Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin (ö.207/823) *Tabakât*'ı örnek olarak verilebilmekle beraber İbn Sâd'ın (ö.230/844) ve Halife b. Hayyât'ın (ö.240/854) *Tabakât*'ları zikredilebilir.⁴¹

Ricâl kitaplarından bazıları ise, râvîlerin neseb bilgileri esas alınarak oluşturulmuştur. Bu şekilde yazılmış eserlere örnek olarak, İbn Ebû Âsım'ın

³⁵ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 269.

³⁶ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 268.

³⁷ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 290.

³⁸ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 291.

³⁹ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 292.

⁴⁰ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, 293.

⁴¹ Eren, *Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, 55.

(ö.287/900) *el-Âhâd ve'l-mesânî*'si, İbn Abdilber'in (ö.463/1071) *el-İstîâb* adlı eserinin girişinde yer alan *el-İnbâh alâ kabâili'r-ruvât* bölümüdür.

Bu genel nitelikli biyografik eserlerin yanı sıra râvîlerin cerh ve ta'dîl durumlarının tespit edildiği ve kritik edildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Bunların bazılarında sadece sika râvîler; bazılarında zayıf, metruk ve mecruh râvîler; bazılarında ise hem sika hem de diğer râvîler birlikte tanıtılmıştır. Sikâ râvîleri konu edinen kaynaklar arasında İclî'nin *Ma'rifetü's-sikât*'ı, İbn Hibbân'ın *Kitâbü's-Sikât*'ı, İbn Şâhin'in (ö.385/995) *Târîhu esmâi's-sikât*'ı sayılabilir. Zayıf râvîleri konu edinen kaynaklara örnek olarak ise Cüzcânî'nin (ö. 259/873) *Ahvâlü'r-ricâl*'i, Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Duâfâü'l-kebîr*'i, İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûbîn*'i, İbn Adî'nin (ö. 365/975) *el-Kâmil*'i, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Lisânü'l-Mizân*'ı verilebilir.⁴² Sikâ râvîleri ihtiva eden eserler arasında en yoğun olarak kullanılanlardan biri de İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl* isimli eseri olup, Kütüb-i Sitte ricâlini konu edinen eserler arasında da Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*'i ve İbn Hâcer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'i sayılmaktadır.⁴³

⁴² Halîl İbrahim Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi* (İstanbul: İFAV, 2015), 29.

⁴³ Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*, 30.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ABDÜLHÂDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

İbn Abdülhâdî'nin hayatı ile ilgili yaptığımız araştırmada bilgi kaynaklarının az olması bu âlim hakkında sınırlı derecede bilgiler elde etmemizi sağlamıştır. Bu durumun oluşma sebebi belki de âlimin erken yaşta vefat etmesinden kaynaklanmaktadır.

1.1. Doğumu, Nesebi ve Vefatı

Tam ismi Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdülhâdî b. Abdüssamed b. Abdülhâdî b. Yûsuf b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî el-Hanbelî⁴⁴ olup künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn Kudâme el-Makdisî el-Cemâilî diye de anılmaktadır.⁴⁵ Doğum tarihi hicrî 705 Recep ayıdır.⁴⁶ Kaynaklar İbn Abdülhâdî'nin Dımaşk'ın es-Sâlihî kentinde doğduğu, kırk yaşına gelmeden, hicrî 744'te Cemaziyelevvel ayında⁴⁷ Dımaşk'ta vefat ettiği⁴⁸ bilgisini bize sunmaktadır. İslami ilimlerin çeşitli dallarında birçok âlim yetiştiren İbn Kudâme ailesine mensup olup, kendisi dedesine nisbetle İbn Abdülhâdî denmekte olup, Hanbeli alimlerinin büyüklerindedir ve hadis hâfızıdır.⁴⁹

1.2. Hocaları ve Eğitimi

İbn Abdülhâdî Kur'an, hadis, ricâl, ilel, fıkıh gibi ilimlerde derin bir eğitim almış ve birçok eserin cem ve te'lif faaliyetinde bulunmuştur.⁵⁰ İbn Abdülhâdî'nin eğitim hayatına baktığımızda hadis, fıkıh, Arapça, kıraat, usûl gibi önemli ilimleri döneminin alimlerinden aldığı görülmektedir. Kâdî Takıyyuddin Süleyman b. Hamza, Ebû Bekir b. Abdüddâim, İsa el-Mut'im, Ahmed b. Ebî Tâlib el-Hicâr, Muhammed ez-Zirâd, Sâdeddin İbn Sâd'dan hadis ilmini, kırâat ilmini de İbn Bashân'dan;⁵¹ Kâdî Şemseddin İbn Müslim'den ise fıkıh ilmini öğrenmiştir.⁵²

⁴⁴ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedrüt-tâli'* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts), 2/108.

⁴⁵ Ebû Gays Muhammed b. Alî ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 5/326.

⁴⁶ Bkz. Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Suyûtî eş-Şâfiî, *Tabakâtü'l-huffâz*, (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 1/524, Şevkânî, *el-Bedrüt-tâli'*, 2/108.

⁴⁷ Şevkânî, *el-Bedrüt-tâli'*, 2/109.

⁴⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/326.

⁴⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/326.

⁵⁰ Mer'î b. Yûsuf, *eş-Şehâdetü ez-zekiyyetu fi senâ el-eimmetü alâ İbn Teymiyye*, thk. Necm Abdurrahman Halef (Beyrut: Dârü'l-Furkan, 1983), 1/51.

⁵¹ Safedî, *el-Vafi bi'l-vefeyât*, 2/113.

Arapça'yı Ebü'l-Abbâs el-Enderşî'den almıştır.⁵³ Bu alanda oldukça hünerli olan İbn Abdülhâdî için Safedî, kendisi ile karşılaştığında edebî meseleler ve Arapça'nın faydaları ile ilgili sorular sorduğunu ve onun da soruları karşısında bir sel gibi süzülüğünü belirterek ilmî seviyesinin büyüklüğünü anlatmaya çalışmış ve eğer uzun yaşamış olsaydı ilimde şaşılacak derecede yükselecekti demiştir.⁵⁴

Biyografi geleneğinin önemli isimlerinden Mizzî (ö.742/1341) de İbn Abdülhâdî'nin hocalarındandır. Mizzî'nin Halep'te doğmuş olması ile beraber Dımaşk'ın el-Mizzî kentinde yetiştiği bilgisi Abdülhâdî ile yollarının burada kesiştiği bilgisini bize sunmaktadır. İbn Abdülhâdî *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* adlı eserinde hocasının güzel ahlaklı, az konuşan, çok tevazulu, hilim sahibi ve sabırlı; yemesinde ve giyiminde ise iktisatlı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hocasına ait olan *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl* adlı eserin eşsiz ve dopdolu bir çalışma olduğunu belirterek kendi kitabında Mizzî'nin üzerinde önemle durmuş ve onun özelliklerini dile getirmiştir.⁵⁵

Yukarıda ders aldığı hocaları dışında Sadriyye ve Ziyâiyye medreselerinde eğitim almış ve ilim öğrenmek için İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) yanına uzun süre gidip gelmiş⁵⁶ ve ona karşı olan ilgisi sebebiyle belki *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserinde hakkında uzun bilgiler (yaklaşık on sekiz sayfa) vermiştir.⁵⁷ İbn Teymiyye ile beraber Zehebî de İbn Abdülhâdî'nin hocaları arasında gösterilmektedir ki⁵⁸ kendisi ilmî anlamda toplayamadığı bazı bilgilerde İbn Abdülhâdî'nin kendisinden istifade ettiğini belirtmiştir.⁵⁹ Bu durumda hoca talebe ilişkisi bağlamında, karşılıklı olarak birbirlerinin birikimlerinden etkilendiklerini anlayabiliriz.

1.3. Eserleri

İbn Abdülhâdî'ye yetmişten fazla eser nispet edilmektedir. Fakat bunların bazıları günümüze ulaşmıştır. Kendisine ait olduğu belirtilen eserler şunlardır:

⁵² Bkz. Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 1/525, Şevkani, *el-Bedru't-tâli*, 2/108, Safedî, *el-Vafi bi'l-vefeyât*, 2/113.

⁵³ Ebü's-Safâ Salâhuddîn Abdillâh es-Safedî, *el-Vafi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnâût, Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 2/113.

⁵⁴ Şevkânî, *el-Bedrut-tâli*, 2/108.

⁵⁵ Şemseddîn İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü ulemâ'i'l-hadis*, thk. Ekrem el-Bûşî-İbrahim ez-Zeybek (Beyrut: el-Risâle, 1417/1996), 4/277-278.

⁵⁶ Safedî, *el-Vafi bi'l-vefeyât*, 2/113.

⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü ulemâil hadis*, 4/279.

⁵⁸ Ziriklî, *A'lâm*, 5/326.

⁵⁹ Şevkânî, *el-Bedrut-tâli*, 2/109.

el-Ukûdü 'd-dürriyye fî menâkıbı Şeyhi 'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye

*el-Muharrer fî 'l-hadîs*⁶⁰

Müsned

Fezâilü 'ş-Şâm

Kavâidu usûli 'l-fıkh

*es-Sârimü 'l-münekkî fî 'r-red 'ale's-Sübki*⁶¹

Şerhu 't-Teshîl

*el-İlel*⁶²,

el-İhkâm

*Terâcim el-huffâz*⁶³

Bu sayılanlar dışında *Tenkihu 't-tahkik fî ehâdîsi 't-ta'lik*, *Risâle latîfe fî ehâdîsi müteferrika zaîfe*, *Tabakâtü ulemâ 'i 'l-hadîs*, *er-Red 'alâ Ebî Bekir el-Hatîb fî mes'eleti 'l-cehr bi 'l-besmele*, *Ehâdîsu 'l-cem' beyne 's-salâteyn fî 'l-hazar*, *Ehâdîsü hayâti 'l-enbiyâ' fî kubûrihim*, *el-İ'lâm fî zikri meşâyihî 'l-eimmeti 'l-a'lâm*, *et-Tefsîrû 'l-Müsned*, *er-Red 'alâ İbn Dihye*, *er-Red 'alâ İbn Tâhir*, *er-Red 'alâ 'l-Kiyâ el-Herrâsî*, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, *el-Umde fî 'l-huffâz*, *Fezâ'ilü 'l-Hasan el-Basrî* adlı eserler de İbn Abdülhâdî'ye izâfe edilmektedir.⁶⁴ Bu sayılan eserler dışında İbn Abdülhâdî'nin, İbn Teymiyye'nin (ö.652/1254) *el-Ahkâmü 'l-kübra* isimli eseri üzerine bir ta'likası bulunmaktadır.⁶⁵ İbn Receb el-Hanbelî eserin tamamlanamadığı bilgisini vermektedir.⁶⁶ Sadriyye ve Zaiyye medreselerinde eğitim almış olan İbn Abdülhâdî fıkıh alanında *et-Teshîl* ve *'l-ahkâm* adlı eser üzerine bir şerh, İbn el-Hâcib'in muhtasar hadisleri üzerine *el-Kelam*'ı, İbn Cevzî'nin (ö.597/1201) *Ta'lik* adlı eseri üzerine bazı eklemeler yapmış olmakla beraber⁶⁷ İbn Dakîk'in

⁶⁰ Müellif, *el-İlmâm*'in muhtasarı olarak da *el-Muharrer* adlı eseri kaleme almıştır.

⁶¹ Müellif, kabir ziyareti hususunda Sübkî'ye bir reddiye yazmış ve bu reddiyesini *es-Sârimü 'l-münekkî* diye isimlendirmiştir.

⁶² Müellif bu eseri Fıkıh konularının sıralamasına göre tertib etmiştir.

⁶³ Zirikî, *el-A'lâm*, 5/326.

⁶⁴ Ferhat Koca, "İbn Abdülhâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/274.

⁶⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü 'l-ârifin* (Beirut: Daru İhyâi 't-Türâsi 'l-Arabî, ts), 151.

⁶⁶ İbn Receb el-Hanbelî, *Zeylu Tabakâti 'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (b.y: y.y, ts), 5/120.

⁶⁷ Suyuti, *Tabakâtü 'l-huffâz*, 1/524.

(ö.702/1302) ahkam hadislerini derlemiş olduğu *el-İlmâm* adlı eseri üzerine hâşiye çalışması vardır.⁶⁸

Hadiste, fıkhıta, usûlde, Arapçada ve diğer ilimlerde maharet sahibi olan İbn Abdülhâdî için Zehebî onun muhaddis ve hâfiz tabirlerini kullanmış, İbn Kesir de hâfiz ve allâme olduğunu belirterek ilel, turuk ve ricâl ilminde dağ gibi idi diyerek anlayışının güzel olduğunu söylemiştir.⁶⁹

1.3.1. Hadis ile İlgili Eserlerinin Tanıtımı

1.3.1.1. *Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdisi't-Tâ'lik*

İbn Abdülhadî, Şeyh İmam Hâfiz Cemâleddin Ebû el-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Tahkîk* adlı eserinde yer alan hadisleri ve konuları ele alarak bu kitabı yazdığını belirtir. Eserde, İbnü'l-Cevzî'nin kitabında yer verdiği çoğunlukla isnâdı hazfedilmiş olan hadislerin râvîlerinin faydalı ziyadeler yapılarak, hadislerin sıhhat durumları, râvîlerin durumları, hadislerin illeti, hadisin delil olarak getirilip, getirilemeyeceği şeklindeki bilgilere yer verildiği belirtilmiştir. Müellif eserin girişinde İmam Ahmed, Buhârî, Müslim, Tirmîzî, Nesâî, Dârekutnî ve başka imamların eserlerinden yararlandığı belirtilmiştir.⁷⁰

Müellif, yazdığı bu esere *Tenkîhu't-tahkîk fî ehâdisi't-Tâ'lik* ismini verdiğini ve kendi görüşünün ayırt edilebilmesi için, yapmış olduğu ziyadenin başına kırmızı bir harf ile “ج” işareti koyduğunu, sonuna da yuvarlak bir daire “o” işareti koyduğunu belirtmiştir.⁷¹

Kitabın tasnif sebebi ile ilgili olarak, müellif gençlik çağında, bir grubun kendisinden *Ta'lik* hadislerini cem etmesini, hadislerin sahih olanı ve aynı zamanda hadisle ilgili yerilen durumların açıklanmasını istemeleri olduğunu belirtir. Müellif, bu çalışmayı ileri yaşlarda yapmasının sebebini de ilim talebi ile meşgul olması olarak belirtmiştir.⁷²

⁶⁸ Bkz. İbn Dakîk el-İd, *el-İlmâm bi ehâdisi'l-ahkâm*, thk. Muhammed el-Hâluf el-Abdullah (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1434/2013), 61.

⁶⁹ Şevkânî, *el-Bedrüt-tâli'*, 2/108.

⁷⁰ Şemseddîn İbn Abdülhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk Fî ehâdisi't-Tâ'lik*, thk. Sâmî b. Muhammed b. Câdullah. Abdülaziz b. Nasır el-Hayyânî (Riyad: Dâru's-Silef, 2007/1428), 1.

⁷¹ İbn Abdülhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk Fî ehâdisi't-Tâ'lik*, 1.

⁷² İbn Abdülhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk Fî ehâdisi't-Tâ'lik*, 3.

Eserde ihtilaf edilen meseleler ve mezheplerin konu ile ilgili yaklaşımları, getirdikleri delillerin de zikredildiği belirtilmiştir.

Eserinin girişinde müellif, bazı müteahhirun alimlerinin hadislere karşı olan tutumlarına eleştiride bulunmuştur. Bu eleştirilerden biri, kişilerin Buhârî'den tahrîc ettiği zannedilen bir hadisin, başka birinden alınarak taklit bir şekilde delil getirilmesidir.

Eser beş ciltten oluşmakta olup sekiz yüz otuz mesele ele alınmıştır. Fikhî konuların ele alındığı bu eser kitâbu'-tahâre ile başlar ve sırası ile kitâbu'-salât, kitabı zekat, kitâbu'-sıyâm, kitâbu'l-hac ve devamında hukûkî konular ele alınarak oluşturulmuştur. Ana başlıklar zikredildikten sonra meseleler başlıklar halinde yazılıp, ardından mezheplerin görüşleri, ortaya koydukları deliller, bazen hem sened hem de metin açısından tahlilleri yapılarak “el-cevab” ya da “ben derim ki” denilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

1.3.1.2. Şerhu İleli İbn Ebî Hâtim

Eser, İbn Ebî Hâtim'in (ö.327/938) *İlel*'inde yer alan hadislerin şerhidir. Müellif toplam doksan altı hadisin şerhini yapmıştır. Ele alınan hadisler sırasıyla yanlarına bir sayı konularak “حديث الأخر” denilmiş ve sonrasında kaynak belirtilerek hadisin sened ve metni verilmiştir.

Müellif şerh ederken, hadislerin sıhhat durumlarına değinmiş, bazen de hadisin farklı kaynaklarda hangi tarihlerle geldiği, hadisi rivayet eden râvînin cerh ve ta'dîl durumu ile ilgili farklı kaynaklarda gelen bilgileri zikretmiştir. Râvîler ile ilgili bilgiler verilirken bazen râvînin kaç hadis rivayetinde bulunduğu, mezhebi, ve yer yer İbn Ebî Hâtim'in görüşü verilmiştir.

Müellif, şerhinde Velîd bin Müslim (ö.195/810), Ebû el-Hüseyn bin Seleme, Ahmed bin Hanbel (ö.241/855), Buhârî (ö.256/870), Müslim (ö.261/875), İbn Mâce (ö.273/887), Ebû Dâvûd (ö.275/889), Ya'kub bin Süfyan el-Fesevî (ö.277/890), Tirmizî (ö.279/892), Nesâî (ö.303/915), Ebû Kâsım el-Beğavî (ö.317/929), Tahâvî (ö.321/933), Dârekutnî (ö.385/995), Beyhâkî (ö.458/1066), Ebû Ahmed b. Adî gibi bazı hadis mûsânniflerinin kaynaklarındaki rivayetlerden yararlanmıştı.

Eserde geçen bir hadisin şerhine örnek verirsek, altıncı hadis olarak geçen ve Hadrâmî'den rivayet edilen hadisin metni verildikten sonra, sened zincirinde bulunan

Mahfuz b. Alkâme'nin cerh ve ta'dîl durumları üzerinde durulmuştur. Söz konusu râvînin Ebû Zür'a'ya göre “لا بأس به”, Yahyâ bin Ma'in'e göre “يكذب” olduğu, hadisın, Sünen-i Erbaa'da, Taberânî'de, Dârekutnî ve Beyhâkî'de geçmediği söylendikten sonra, hadisın terki ile ilgili görüş birliği olduğu belirtilmiştir.

1.3.1.3. *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*

İbn Abdülhâdî bu eserinde İbn Ebî Hâtim'in *İlel* isimli eserinde yer alan hadislere yer vermiştir. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *İlel*'de yer alan hadislerden doksan üçüncü ve yüz on ikinci hadisler arasına yer verilmiş olup, ikinci bölümde yüz yirminci ve yüz doksan beşinci hadisler arasına yer verilmiştir.

Müellif, her bir hadisın başına bir sayı koymuş ve her hadis farklı kaynaklarda geçen farklı tarikleri ile zikredilmiştir. Eser Hz. Aişe'den rivayet edilen “غفرانك” hadisi ile başlamış ve hadisın Tirmizî, Nesâî, Beyhâkî'de hangi senedle ve hangi ziyadelerle geldiği belirtilmiştir.⁷³ Birinci bölümde yer alan hadisler daha çok su bahsi ile alakalı olup, suyu necis yapan durumlar ve abdest konusu ile ilgilidir. Eserde yer verilen hadislerin sahih, hasen, garib gibi ifadelerle sıhhat durumlarına değinilmiş,⁷⁴ hadisın senedleri ile ilgili ihtilaf olup olmadığı bildirilmiştir,⁷⁵ râvîlerin cerh ve ta'dîl durumları ile ilgili olarak لا بأس به ve يكذب⁷⁶ gibi ifadeler kullanılmıştır.

Eserin ikinci bölümünde hayız ve gusül gibi fikhî konular ile ilgili hadislere yer verilmiştir. Müellif, eserinde yer verdiği bazı bilgilerin yazar ve kitap ismi bildirerek nerede geçtiğini belirtmiştir. Eserde başvurulanan yazar ve kaynaklardan bazıları ise İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'sı*,⁷⁷ Müslim'in (ö.261/875) *el-Câmiu's-sahîh*'i,⁷⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin (ö.307/919) *el-Müsned*'i,⁷⁹ Hâfız Ebû Ahmed b. Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil*'idir.⁸⁰

⁷³ Şemseddin, İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, thk. Sâmî b. Muhammed b. Câdullah (b.y: Edvâu's-silef, ts), 4.

⁷⁴ İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, 4, 7, 8, 21, 16, 121, 123, 130.

⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, 17,19.

⁷⁶ İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, 128.

⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, 129, 271.

⁷⁸ İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, 125.

⁷⁹ İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, 109.

⁸⁰ İbn Abdülhâdî, *Tâ'likatü Âle'l-ileli İbn Ebî Hâtim*, 105.

1.3.1.4. *es-Sârimü 'l-Münekkî fi'r-reddi alâ Sübkî*

İbn Abdülhâdî bu eserinde Sübkî'nin *Şifâ 'üs'-sekâm fi ziyâretî hayri'l-enâm* adlı eserindeki bazı konulara tenkidlerde bulunmuştur. Eserin genel özelliklerine bakıldığında Sübkî'nin görüşlerine cevap niteliğinde olan ve üç yüz elli iki sayfadan oluşan bir eser olduğu görülür.

İbn Abdülhâdî, Sübkî'nin eserini tanımlarken, ölülerin işitmesi, konuşması, idrak etmeleri, ruhun bedene dönmesi ve bununla ilgili ihtilaflar, şefaat ve çeşitleri, kıyamet gününün halleri ile ilgili hadisler, Kâdî İyaz'ın bu konularla ilgili şerhi ve peygamberin namazları ile ilgili konulara yer verildiğini belirtmiştir. Bunun dışında kitabın on ana başlıkta ele alındığı bildirilmiş olup bablardan bazıları, ziyaret ile ilgili hadisler, ziyaret lafzının olmadığı ancak ziyaret konusuna delalet eden hadisler, yolculuk ile ilgili hadisler, alimlerin ziyaretin adaları ile ilgili ifadeleri, yolculukta yakınlığın belirlenmesi, peygamberin hayatında namaz, peygamberin kabrini ziyaret eden kimseye şefâatin vacib olacağı şeklindeki konulardır.

Sübkî eserde İbn Abdülhâdî'nin hocası olan İbn Teymiyye'nin kabir ziyareti hakkındaki görüşlerine eleştirilerde bulunmuş, müellif de İbn Teymiyye'nin kabir ziyaretinin edebi ve adaları hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.

Eserde, Sübkî'nin görüşlerine eleştirilerde bulunulurken, Sübkî'nin delil olarak getirdiği hadisler zikredilmiş, hadislerin maksadı, cerh ve ta'dîl durumları, farklı alimlerin görüşleri ortaya konmuştur. Üzerinde durulan hadislerden birkaç tanesini zikredek olursak, “Kim benim kabrimi ziyaret ederse şefaatim ona vacip olur”,⁸¹ “Kim beni ziyaretten başka bir ihtiyaç kasetmeksizin ziyaretime gelirse kıyamet günü ona şefaatçi olmak benim üzerime hak olur”,⁸² “Ancak üç tane mescide ziyaret yapılır, bunlar benim Mescidim, Mescidi Haram ve Mescidi Aksa'dır”⁸³ şeklindeki hadisler ele alınarak muhteva analizi yapılmış, râvîlerin cerh ve ta'dil durumları ele alınarak müellif kendi görüşünü ifade etmiştir.

Müellif, Sübkî'nin delil olarak getirdiği hadislerde zayıf ve mevzû hadisleri tashih etmeye, asılsız ve yalan haberleri de kuvvetlendirmeye çalıştığından hareketle yanlış bir tutum içinde olduğundan söz eder. Devamında sebt ve sahih olan haberleri, reddedilmiş hoş olmayan tevillerle zayıf gördüğünü zikretmiştir. Sübkî'nin kendi

⁸¹ Şemseddîn İbn Abdülhâdî, *Sârim el-Münekkî* (b.y, y.y, ts), 14.

⁸² İbn Abdülhâdî, *Sârim el-Münekkî*, 40.

⁸³ İbn Abdülhâdî, *Sârim el-Münekkî*, 12.

görüşüne uyduğu durumlarda, sâbit olmayan merfû ve mevkûf rivayeti nakletmekten kaçınmadığını, sâbit olan rivayetleri de teville veya başka yollarla reddettiğini belirtmiştir.

İbn Abdülhâdî, eserde zikredilen hadislerin farklı tarîkleri üzerinde de durmuş ve İbn el-Kattân, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, Ebû Hâkim Ebû Abdullah, Ahmed b. Hanbel, Beyhâkî, Ebû Kâsım et-Taberanî gibi alimlerin hadislerin sıhhatine dair görüşlerine yer vermiştir.

1.3.1.5. *el-Muharrer fi'l-hadîs*

Eserin ahkam hadisleri literatürünün önemli kaynaklarından. Eser fıkıh konularına uygun bir şekilde bablara ayrılmış ve her bab başlığının altında ilgili hadisler zikredilmiştir. Kitapta zikredilen hadis sayısı bin üç yüz yirmi dördtür. Her hadisin başına bir sayı konulmuştur. Müellif yazmış olduğu eserin giriş kısmında eserin içeriğine dair bazı bilgiler vermiştir. Bu bilgilere baktığımızda müellif eseri ahkâm hadislerini içeren muhtasar bir eser olarak tanımlamakta; eserine aldığı hadisleri hangi kaynaklardan aldığı ve onların müelliflerinin de isimlerini zikretmektedir.

Söz konusu hadislerin geçtiği kaynaklar İmam Ahmed'in *Müsned*'i, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'i, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî'nin *Sünen*'i, Tirmizî'nin *Câmi*'i, Ebû Bekir b. Huzeyme'nin *Sahih*'i, İbn Hibbân'ın *et-Tekâsîm ve'l-enva*'ı ve Hâkim en-Neysâbûrî'nin *el-Müstedrek*'i, Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-kebîr* adlı eserleridir.

Kitabın ana bölümlerine bakıldığında bunların temizlik, namaz, oruç, zekat, hac, av ve kurbanlık, yemekler, adak, cihad ve siyer, kitâbü'l-büyû, gasb ve şuf'a, feraiz ve vela, nikah, sadaka, boşanma, ric'a, îlâ ve zihar, kazâ, şahitlik, cima, nafaka ve çocuğu büyütme, suç, diyet, hadler, yemin, liân kitabı, iddet, azat etme, emzirme, tıp şeklinde olduğu görülür.

Eserde bab başlığına uygun olan hadisler aktarılmıştır. Buna örnek olarak eserin ilk kısmı olan taharet konusu alt başlıklar olan su, kap, misvak, abdestin sünnet ve farzları, topuklar üzerine mesh, abdesti bozan durumlar ve ihtilaf edilen meseleler, hadesin hükmü, guslün sıfatı, teyemmüm, hayız, necasetin giderilmesi ve bazı necasetler şeklindeki başlıklarla düzenlen ve ilgili hadislere yer verilmiştir.

Eserde hadisler sened ve metniyle beraber zikredildikten sonra, hadisin hangi kaynakta geçtiği bilgisi verilmiştir. Bu kaynaklar zikredilirken genellikle müttetekun aleyh, ravâhü Müslim, ravâhü Ahmed, ravâhü Ebû Dâvûd, ravâhü İbn Mâce, ravâhü Nesâî, ravâhü Dârekutnî, ravâhü İbn Hibbân şeklindeki ifadeler kullanılmıştır. Söz konusu hadis metni lafız olarak hangi kaynağın lafzı ile gelmiş ise o kaynağın hangisi olduğu gösterilmiştir. Ayrıca eserde zikredilen hadislerin sıhhat durumlarına da işaret edilmiştir.⁸⁴

Kitapta muhaddislerin cerh ve ta'dil durumlarına da işaret edilmiştir. Bu konuda nafiye namazlar babı altında zikredilen ve Resullullah'ın ikindiden önce dört rekât namaz kıldığı ve iki rekatta bir mukarreb meleklere, nebilere ve onlara tâbî olan mü'min ve müslümanlara selam verdiğini anlatan üç yüz on altıncı hadisin muhaddisi olan Âsım b. Damre'nin ta'dil bilgisine işaret edilmiş ve İmam Ahmed, İbn Medînî, İbn Huzeyme kaynak gösterilerek sika olarak kabul edildiği bildirilmiştir. Yine kişisel temizliği anlatan otuz üçüncü hadisin râvîsi olan Ca'fer b. Süleyman'ın İbn Abdilberr'e göre hüccet olmadığı ve galatının çok olduğu, İbn Maîn ve diğerlerine göre ise sika olduğu ve hadisinin kabul edilmesi gerektiği yönündeki bilgiler örnek olarak verilebilir.

Eserde hadis metninde geçen bir kelimenin müellif tarafından açıklandığını da görmekteyiz. Bu hususa örnek olarak Huzeyfe b. Yeman'dan rivayet edilen bir hadiste Resullallah'ın gece uyanınca dişlerini misvak ile temizlediği bildirilmiş ve hadiste geçen “يشوص” kelimesinin anlamlarına yer verilmiştir. Eserde bu tür garîb lafızların açıklamasına yer yer rastlanmaktadır.

Eserde hadislerin farklı hadis kaynaklarında ne şekilde geçtiğine örnek olarak İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen Buhârî ve Müslim'de geçen “ان رسول الله ص صلى الظهر “*Resullallah sallallahu aleyhi ve sellem bizlere öğle namazını beş vakit olarak kıldırdı. Kendisine namazda arttırılma mı yapıldı diye soruldu. Resullallah sallallahu aleyhi ve sellem neden sordunuz dedi, sahabiler beş rekât olarak kıldırdınız dediler bunun üzerine Resullallah sallallahu aleyhi ve sellem selam verdikten sonra iki sehiv secdesi yaptı*”⁸⁵ hadisini verebiliriz. Bu hadis zikredildikten sonra Müslim'de بعد ما سلم lafzının

⁸⁴ Salih Kesgin, Ahkâm Hadisleri, Üniversite Yayınları, 147.

⁸⁵ Şemseddîn İbn Abdülhâdî, el-Muharrar fi'l-hadîs, thk. Adil Alhadba- Muhammed Aluş (Riyad: Daru'l-Atâ, 1422/2001), 132.

geçmediği belirtilerek aradaki fark gösterilmeye çalışılmıştır. Yine benzer bir örnek olarak eserde namazın şartları bölümünde verilen iki yüz üçüncü hadis olarak geçen Eyyüb, Nafi', İbn Ömer tariki ile gelen “*Kim elbisesini büyüklerek yerde sürürse Allah kıyamet günü onun yüzüne bakmaz*” hadisinin senedi ve metni verildikten sonra, hadisin üç farklı tarikine yer verildiği görülür.⁸⁶

1.3.1.6. *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*

İbn Dâkîk el-Îd *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*⁸⁷ isimli eserinde fikhî konuları sırası ile ele almış ve her bir konu ile ilgili ahkam hadislerine yer vermiştir. Eserde kitâbü't-taharet, namaz, zekat, oruç, hac gibi ana başlıklar fikhî düzen içinde verilmiş ve her bir başlık bab başlıkları ile detaylandırılmıştır.

İbn Abdülhâdî, İbn Dâkîk el-Îd'in bu eserinde yer alan ahkam hadislerinin sened ve metnine bazı ilave ve açıklamalarda bulunmuştur.

İbn Abdülhâdî'nin eserde yapmış olduğu hâşiyelere bakıldığında vermiş olduğu bilgilerde genellikle hadisin hangi muhaddisin lafzı ile geçtiğini⁸⁸ ve hangi muhaddisin lafzında ne şekilde geldiğini belirtmiş,⁸⁹ bazende hadisin başka bir kaynaktan hangi ziyade ile geldiği gösterilmiştir.⁹⁰

Eserde senedi ve metni verilen hadislerle ilgili yapılan açıklayıcı bilgilerden biri de senedde geçen râvînin isminin daha açıklayıcı bir şekilde verilmesidir. Buna örnek olarak Alî b. Müshir'in rivayet ettiği hadisin senedinde geçen Ebû Rezîn'in isminin Mes'ûd b. Mâlik olduğu gösterilmiştir.⁹¹ Benzer şekilde yüz seksen ikinci hadiste geçen râvî Ebû Mesleme'nin isminin Saîd b. Yezîd olduğu belirtilmiştir.⁹²

İbn Abdülhâdî bazende eserde zikredilen hadislerde geçen kelimelerin ne şekilde geçtiği bilgisine de değinmiştir. Buna örnek olarak temizlik bahsinin kaplar bölümünde Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın rivayet ettiği hadiste geçen “رمى به” kelimesinin bir rivayette “رماه به” olarak geçtiğini ve en doğrusunun bu olduğu

⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *el-Muharrar fi'l-hadîs*, 100.

⁸⁷ Bu hâşiyeyi İbn Abdülhâdî'ye nispet eden İbn Kâdî Şühbe'dir. Bkz. Sezai Engin, *Hadis Şerh Geleneğinde Hâşiyeler ve Ta'likalar* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 61.

⁸⁸ İbn Dakîkul'îd el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, thk. Muhammed el-Hâluf el-Abdullah (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1434/2013), 22.

⁸⁹ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 52.

⁹⁰ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 99.

⁹¹ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 11.

⁹² el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 97.

belirtmiş,⁹³ yine eserin namaz bölümünde verilmiş olan ve İbn Abbas'tan rivayet edilen hadiste geçen “فَقَمْن” kelimesinin fetha ile geldiği bilgisine yer verilmiştir.⁹⁴ İbn Abdülhâdî hadislerin sened veya metinlerinde ya da bunların dışında verilen bilgilerde eğer bir ittifak varsa bunu “متفق عليه” kelimesi ile belirtmiştir.⁹⁵

Eserde İbn Abdülhâdî'nin yaptığı açıklayıcı bilgilere örnek olarak namaz bahsinde Resûlullah'ın ikinci namazında Mürselat Suresini okuduğu bildirilen iki yüz onuncu hadiste, İbn Abdilber kaynak gösterilerek başka okuduğu surelere de yer verilmiştir.⁹⁶ Yine eserde konu edilen hadislerin kimler tarafından tahric edildiği⁹⁷ ve kimler tarafından huccet olarak gösterildiği⁹⁸ ve hadisin râvîlerinin cerh ve ta'dil durumları⁹⁹ verilen bilgilerden bazılarıdır.

1.3.1.7. *Mecmû' Resâil*

Bu çalışma muhakkik Abdullah Hüseyin b. Âkâşe tarafından, İbn Abdülhâdî'ye ait farklı risalelerin bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Eser sekiz risaleden oluşmaktadır. Bu risalelerin isimleri sırası ile:

el-Kelâm alâ hadîs efradaküm Zeyd

Cüz 'ü muhtasar fi'l ehadîs ed-daîfetü elletî yetedâveluha el-Fukahâ ve gayrihim

el-Merâsîl

el-Kelâm alâ ehâdis lebse el-huffeyn li'l muharram

İhtiyâr şeyhu'l İslâm İbn Teymiyye

Fedâilu 'ş-Şâm

Şerhu Kasîdetİ garamî sahîh

et-Tarfetu fi'n-Nahv'dir.

Bu sayılan risalelerden bir kaçına değinecek olursak *Cüz'ü muhtasar fi'l ehadîs ed-daîfetü elletî yetedâveluha el-Fukaha ve gayrihim*'de fakihlerin ele aldığı

⁹³ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 14.

⁹⁴ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 110.

⁹⁵ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 22.

⁹⁶ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 109.

⁹⁷ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 110.

⁹⁸ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 80.

⁹⁹ el-Kuşeyrî, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, 114.

iki yüz elliden fazla meşhur zayıf hadis konu edilmiş olup senedleri zikredilmemiştir. Eserde geçen zayıf hadislere örnek olarak “Medine, Mekke’den hayırlıdır”, “Kim hac yolunda ölürse, ona her yıl mebrur bir hac yazılmıştır”,¹⁰⁰ “Kim gusülden sonra abdest alırsa, bizden değildir”¹⁰¹ şeklindeki bilgiler verilebilir. *El-Merâsîl* isimli eserde akaid konuları ele alınmış ve bu bölüm üç fasla ayrılmıştır. Risaleye İmam Şafî’ nin sözü ile başlanmış ve bu söz on madde ile açıklanmıştır. Bu bölümde Hâfiz Ebu Bekir el-Hatîb ve Ebû Muhammed b. Hazm gibi kişilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Eserin *Fedâilu’ş-Şâm* bölümünde ise önce mekan isimlerinin geçtiği ayetler zikredilmiş olup akabinde Şam şehrini konu edinen hadislere değinilmiştir. *Şerhu Kasîdetu garamî sahîh*’de ise Ahmed b. Ferah el-İşbilî’ nin yazdığı yirmi beyitlik bir kasidenin şerhi yapılmıştır. *et-Tarfetu fi’n-Nahvi*’de ise Arapça dil bilgisi kuralları anlatılmıştır. Bu bölümde isimlerin irabı, mebni ve mu’rab kelimeler,¹⁰² fail, mübteda haber¹⁰³ gibi konu başlıklarına yer verilmiştir.

¹⁰⁰ Şemseddîn İbn Abdülhâdî, *Mecmû’ Resâil el-Hâfiz İbn Abdülhâdî*, thk. Abdullah Hüseyin b.Akâşe (Kahire: el-Fârukü’l-Hadise, 1427/2006), 101.

¹⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Mecmû’ Resâil el-Hâfiz İbn Abdülhâdî*, 92.

¹⁰² İbn Abdülhâdî, *Mecmû’ Resâil el-Hâfiz İbn Abdülhâdî*, 291.

¹⁰³ İbn Abdülhâdî, *Mecmû’ Resâil el-Hâfiz İbn Abdülhâdî*, 294.

İKİNCİ BÖLÜM

RİCÂL TENKİDİ VE LİTERATÜRÜ AÇISINDAN TABAKÂTÜ ULEMÂİ'L-HADİS'İN İÇERİK ANALİZİ

2.1. Eserin Tasnif Metodu ve Kaynakları

İbn Abdülhâdî, esere kısa ve öz bir mukaddime ile başlamıştır. Hamdele ve salvelenin ardından, bu kitabın hadis ilmiyle uğraşanların haklarında mutlaka bilgi sahibi olması gereken sahâbe, tâbiûn ve sonraki tabakalardaki muhaddislere dair muhtasar bir nitelik taşıdığını ifade etmiş, dua cümleleri ile mukaddimesine son vermiştir.

İbn Abdülhâdî *Tabakâtü ulemâi 'l-hadis* isimli eserini tabaka geleneğine göre tasnif ederek toplam bin yüz elli altı muhaddisin biyografik bilgilerine yer vermiştir. Eser dört ciltten oluşmakta olup, birinci ciltte üç yüz elli, ikinci ciltte dört yüz yirmi, üçüncü ciltte iki yüz elli beş, dördüncü ciltte ise yüz otuz bir muhaddise yer verilmiştir. Esere sahabe tabakasından Ebû Bekir es-Sıddîk ile başlanmış olup, sırasıyla Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân ve Ali b. Ebî Tâlib ile devam etmiştir. Kitapta müellif çok nadir olarak tabakaların başına, hangi tabaka olduğuna dair bir başlık koymuştur. Eserin tamamını incelediğimizde muhaddislerin toplam on dört tabakada ele alındığını görmekteyiz.

İbn Abdülhâdî muhaddisler hakkında bilgi verdikten sonra hangi kaynaklarda rivâyetlerinin tahrîç edildiği bilgisini hemen isimlerin yanındaki rumuzlar yardımı ile vermiştir.

خ *Sahih-i Buhârî*

م *Sahih-i Müslim*

د *Sünen-i Ebî Dâvûd*

س *Sünen-i Nesâî*

ت *Sünen-i Tirmizî*

ق *Sünen-i İbn Mâce*

ة *Sünen-i Erbaa*

ع ile Kütüb-i sitte'nin tamamı kastedilerek muhaddisin hadislerinin yer aldığı eserlere işaret edilmiştir.

İbn Abdülhâdî eserini oluştururken herhangi bir kitap ismi belirtmeden sadece isimlere atıf yaparak bilgiler sunmuştur. Eserde muhakkikler verilen bilgilerin kaynaklarını tespit etmiştir. Ancak söz konusu bilgileri İbn Abdülhâdî'nin gerçekten bu kaynaklardan aldığına emin olamadığımız için bu eserleri zikretme gereği duymadık.

Eser tabaka usulüne göre (kronolojik) telif ve tasnif edildiği için referans isimlerin yoğunluğu ciltlere göre değişkenlik göstermektedir. Birinci ciltte İbn Sa'd (ö.230/845), Yahya b. Maîn (ö.233/848), Ali b. el-Medînî (ö.234/848-9), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Ebû Hâtim er-Râzî (ö.327/938); ikinci cildin ilk bölümlerinde Yahya b. Maîn, Nesâî (ö.303/915) ve Ebû Hâtim kaynak isimleriyken sonraki bölümlerde İbn Ebû Hâtim, Dârekutnî (ö.385/995), Hâkim en-Neysâbûrî (ö.405/1014) ve Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) öne çıkmıştır. Üçüncü ciltte ise Hatîb el-Bağdâdî, Hâkim en-Neysâbûrî ile cildin son kısımlarında Ebû Sa'd es-Sem'ânî (ö. 562/1166) sıklıkla atıfta bulunan isimler olmuştur. Son cildin ilk bölümlerinde Ebû Sa'd es-Sem'ânî (ö. 562/1166) ve Ebû Tâhir es-Silefî'ye yapılan atıflar dikkat çekerken, sonraki tanıtımlarda İbn Nukta (ö. 629/1231) ve özellikle İbnü'n-Neccâr (ö. 643/1245) ile İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260) eserin kaynakları olmuşlardır.

2.2. Muhaddislere İlişkin Verilen Bilgi Türleri

2.2.1. Muhaddislere Ait Kişisel ve Özel Bilgiler

Eserde muhaddislerin kişisel özellikleri ile ilgili bilgiler incelendiğinde onlara ait bazen birden fazla, bazen de ön planda olan bir özelliğin zikredildiğini görmekteyiz. Bu başlık altında sayılan vasıflara bakıldığında daha çok bilgi, ibadet, takva, hıfz, anlayış, bir alana olan hakimiyet, hadisi anlama seviyeleri, tasavvufa olan alakaları ya da karakter özellikleri hakkındaki bilgiler verilmiştir.

Kitapta birden fazla özellikleri zikredilen muhaddislerle ilgili olarak et-Talemenkî'nin (ö.429/1037) heva ve bid'at ehline karşı onları engelleyen bir kılıç olduğu, şeriat üzerine meraklılığı ile insanlara ilim öğrettiği, insanların da onun ilminden faydalandığından bahsedilmiş;¹⁰⁴ bununla birlikte Şehredâr b. Şîrûye'nin (ö.509/1115) bilgili, zeki, ahlaklı ve temiz kalpli olduğu anlatılmıştır.¹⁰⁵ Yine İbnü's-

¹⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/294.

¹⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/32.

Semerkindî'nin hıfzının çok iyi, zekasının keskin, münazarasının ise latif olduğu;¹⁰⁶ Muhammed b. Nâsır'ın (ö.550/1155) ise fakir, iffetli, temiz ve saygın biri olduğu¹⁰⁷ bilgileri örnek olarak verilebilir.¹⁰⁸

Çalışmada muhaddislere ait özellikler içerisinde en fazla zikredilen hıfz bilgisidir. Bununla ilgili olarak Mûsâ b. İshâk el-Ensârî, Ebû Hâtîm'den daha hıfz olanını görmediğini söylemiş;¹⁰⁹ aynı şekilde Dârekutnî de Ebû Bekir en-Neysâbûrî'den (ö.324/936) daha hıfz olanı bilmediğini¹¹⁰ belirtmiştir. İbn Yûnus ise el-Hasan b. Süleymân'ı hıfz ile vasıflandırmış;¹¹¹ Ebû İsmâîl el-Ensârî de insanların en hıfz olanının İbn Mencûye¹¹² (ö.428/1036) olduğunu söylemiştir.¹¹³

İbn Abdülhâdî muhaddislerin karakter özellikleri hakkında da bilgiler vermiştir. Bu konuda İbn Ebî Zuhâl'in tevazu sahibi,¹¹⁴ es-Sûrî'nin (ö.441/1049) komik,¹¹⁵ Muhammed b. Tâhir'in (ö.507/1113) ise boş işlerden uzak ve cana yakın olduğu¹¹⁶ anlatılmıştır. İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1233) ise mütevazı ve cömert kişiliği üzerinde durulmuş,¹¹⁷ İbnü'l-Enmâtî'nin de şakacı biri olduğundan¹¹⁸ bahsedilerek eserde buna benzer örneklere yer verilmiştir.¹¹⁹

Muhaddislerin ibadet, iffet, ve takva gibi manevi hayatları ile ilgili bilgilere kitapta nadir olarak değinilmiştir. Bu bilgilere bakıldığında Ahmed b. Ebî el-Leys'in zühd hayatı yaşadığı ve Salihlerle oturduğu;¹²⁰ el-Yezdî'nin ise din ve takva ehlinde olduğu belirtilmiş;¹²¹ Ebû Ca'fer'in de ahlaklı, edepli ve takvalı olduğu¹²² anlatılmıştır. Bu sayılan örneklere benzer olarak el-Karrâb'ın zâhid yönüne işaret

¹⁰⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/37.

¹⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/65.

¹⁰⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/335, 344, 349, 354, 360, 362, 367, 368, 404, 410, 413, 416, 4/8, 19, 41, 46, 52, 56, 61, 70, 79, 83, 85, 91, 94, 97, 101, 111, 121, 126, 129, 133, 138, 140, 143, 148, 158, 177, 178, 184, 189, 190, 191, 192, 210, 212, 216, 238, 248, 260, 276.

¹⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/261.

¹¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/6.

¹¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/266.

¹¹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/281.

¹¹³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/247, 266, 277, 327, 3, 9, 118, 119, 171, 186, 233, 254, 270, 290, 291, 310, 326, 419, 423, 424, 4, 10, 15, 29, 34, 36, 46, 263, 111, 109, 137, 138, 169.

¹¹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/200.

¹¹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/310.

¹¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/15.

¹¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/181.

¹¹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/187.

¹¹⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/335, 349.

¹²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/209.

¹²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/282.

¹²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/286.

edilmiş;¹²³ es-Semmân'ın da âbid ve zahid bir hayat yaşadığı ve inzivaya çekildiği¹²⁴ bilgileri aktarılmıştır.¹²⁵

Eserde muhaddislerin kişisel yönlerine işaret eden bilgilere örnek olarak Yûnârtî'nin bilgi ve dirayetle vasıflandırıldığı;¹²⁶ el-Mizzî'nin de fehminin güzel, idrakının hızlı olduğu¹²⁷ anlatılmış aynı şekilde İbn Mesdî'nin nesir ve nazımda elinin kuvvetli olduğu bilgisine yer verilmiştir.¹²⁸

2.2.1.1. Muhaddislere Verilen Lakab ve Nisbe Bilgileri

Müellif, eserinde muhaddislerin lakab ve nisbe bilgilerine çok nadir olarak yer vermiştir. Bu bilgilere çoğunlukla eserin üçüncü ve dördüncü cildinde rastlamaktayız.

İbn Abdülhâdî muhaddise ait lakab bilgisini verirken “أَقْب” fiilini kullanmış ve genel olarak lakabın muhaddisin babasına veya dedesine ait olduğunu zikretmiştir. Bununla ilgili olarak Muhammed b. Yahyâ'nın “حَبْرِيه” ismi ile bilindiği bu ismin dedesinin lakabı olduğu,¹²⁹ İbn Ukde'nin (ö.332/944) ise Ukde isminin babasının lakabı olduğu bilgisine yer verilmiştir.¹³⁰

Kitapta çok nadir olarak geçen bilgilerden biri de nisbe bilgisidir. Muhaddislere verilen nisbelere bakıldığında daha çok muhaddisin yaşadığı bir yer sebebi ile nisbe aldığı görülür. Buna örnek olarak da Rey şehrinde Derbühanzale'ye nisbetle İbn Ebî Hâtim'in Hanzalî diye anılması,¹³¹ yine buna benzer olarak el-Cevzekî'nin Neysâbur'un bir köyü olan Cevzek sebebi ile bu isimle nisbelenmesi örnek olarak verilebilir.¹³²

¹²³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/296.

¹²⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/317.

¹²⁵ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/248, 336, 3/252, 272, 4/34, 162, 257.

¹²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/61.

¹²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/277.

¹²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/235.

¹²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/243.

¹³⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/29, Bkz. 3/151.

¹³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/18.

¹³² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/208.

2.2.1.2. Muhaddislerde Akrabalık İlişkileri

İbn Abdülhâdî muhaddislerin baba, oğul, amca, dayı, amcaoğlu, dayı oğlu, eş gibi bilgilerine zaman zaman yer vererek akraba bilgilerine değinmiştir. Bu bilgileri genellikle herhangi bir kaynak bilgisi vermeden muhaddislerin isim ve künye bilgilerinin yer aldığı giriş bölümünde zikretmiştir. Muhaddislerin akrabalık ilişkilerinden baba bilgisine örnek olarak *Tabakâtü Şafîi* kaynak gösterilerek Şîrâzî'nin Leys ve Ebû Bekir'in babası,¹³³ Ebû Hüseyin er-Râzî'nin Temam er-Râzî'nin babası,¹³⁴ Sem'ânî'nin ise Hâfız Ebû Sâd'ın babası olduğu¹³⁵ belirtilmiştir. Bu örneklere benzer olarak Ebû Leys'in Ebû Ubeyde'nin babası,¹³⁶ İbn Âtiyye'nin (ö.541/1147) de müfessir Ebî Muhammed Abdülhak b. Gâlib'in babası olduğu¹³⁷ bilgilerine değinilmiştir.

Akrabalık bağlarından oğul bilgisine örnek olarak el-Kâsım b. Muhammed'in (ö.107/725?) Ebû Bekir Sıddık'ın oğlu,¹³⁸ Ebû Ömer el-Havdî'nin Nemr b. Gayman'ın oğlu,¹³⁹ İbn Ebû'l-Esved'in (ö.223/838) Abdurrahman b. Mehdî'nin kızkardeşinin oğlu¹⁴⁰ olduğu bilgileri verilmiştir. Muhaddislerin kardeş bilgileri incelendiğinde Muhammed b. el-Münkedir'in (ö.131/748) Ebû Bekir ve Ömer'in kardeşi,¹⁴¹ Ubeydullah b. Ömer b. Hafs'ın (ö.147/764) Abdullah, Âsım ve Ebû Bekir'in kardeşi,¹⁴² el-Mes'ûdî'nin Ebû'l-Umeyse Utbe'nin kardeşi,¹⁴³ el-Kâsım b. Mân'ın Ubeyde b. Mân'ın kardeşi olduğu,¹⁴⁴ Hanbel b. İshak'ın ise İmam Ahmed'in amcasının oğlu¹⁴⁵ olduğu görülmektedir.¹⁴⁶

¹³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/236.

¹³⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/91.

¹³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/39.

¹³⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/285.

¹³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/40.

¹³⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/168.

¹³⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/41.

¹⁴⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/159.

¹⁴¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/204.

¹⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/248.

¹⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/296.

¹⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/353.

¹⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/300.

¹⁴⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/321, 343, 2/32, 111, 175, 4/36, 180.

2.2.1.3. Muhaddislerin Meşhur Kişilerle Olan Yakınlıkları

İbn Abdülhâdi bu çalışmasında muhaddislerin meşhur kişilerle olan yakınlığını önemli bulmuş ve bu bilgiyi, genel olarak muhaddisin ismine yer verdikten sonraki ilk giriş paragrafında zikretmiştir.

Muhaddislerin meşhur kişilerle olan yakınlıkları çerçevesinde Ümmü'd-Derdâ'nın Ebü'd-Derdâ'nın eşi,¹⁴⁷ Alkame'nin (ö.62/682) İbrâhim en-Nehâf'nin dayısı ve Esved'in amcası,¹⁴⁸ Ebü'l-Ahvas'ın (ö.179/795) Süleym el-Mukrî'nin dayısı,¹⁴⁹ Ebû İshak el-Fezâre'nin (ö.188/804?) Mervan b. Muâviye el-Fezâre'nin amcasının oğlu,¹⁵⁰ Ömer b. Ali Atâ'nın Muhammed b. Ebî Bekir el-Mukaddemî'nin amcası¹⁵¹ olduğu şeklindeki bilgilerde müellif İbn Abdülhâdi muhaddislerin eş, dayı, amca gibi yakın akrabalık bilgilerine değinerek onları tanıtmaya çalışmıştır.

2.2.1.4. Muhaddislerde Efendi-Mevâli İlişkisi

Müellif, farklı tabakalarda yer alan muhaddislerin bazen şahıs bazında bazende aile ve kabile bazında kimlerin kölesi olduğu bilgileri üzerinde durmuştur.

Zikri geçen şahıs bazında köle bilgisine örnek olarak İbnü's-Sünnî'nin (ö.365/975) Ca'fer b. Ebî Tâlib'in kölesi,¹⁵² Muhammed b. Sîrîn'in (ö.110/729) Enes b. Mâlik'in kölesi,¹⁵³ Atâ b. Yesâr'ın (ö.103/721) Ümmü'l-mü'minin Meymûne'nin kölesi,¹⁵⁴ Mücâhid b. Cebr'in (ö.103/721) Sâib b. Sâib el-Mahzûmî'nin kölesi,¹⁵⁵ İkrime el-Berberî'nin (ö.105/723) ise İbn Abbas'ın kölesi¹⁵⁶ olduğu bilgilerine yer verilmiştir. Bu sayılan örnekler dışında Eslem'in Ömer b. Hattâb, Ebû Bekir, Muâz ve Ebû Ubeyde'nin kölesi¹⁵⁷ olduğu da belirtilmiştir.¹⁵⁸

¹⁴⁷ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/111.

¹⁴⁸ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/100.

¹⁴⁹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/368.

¹⁵⁰ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/399.

¹⁵¹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/420.

¹⁵² İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/133.

¹⁵³ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/151.

¹⁵⁴ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/160.

¹⁵⁵ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/162.

¹⁵⁶ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/167.

¹⁵⁷ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/109.

¹⁵⁸ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/170, 171, 250, 251, 267, 281, 354, 384, 387, 535, 2/117, 130.

Muhaddislerin kabile veya aile bazında kimlerin kölesi olduğu bilgisine örnek olarak Abdülkerim b. Mâlik el-Cezerî'nin (ö.127/745) Ümeyye Oğullarının kölesi,¹⁵⁹ Mûsâ b. Ukbe'nin (ö.141/758) Zübeyr b. Avvâm'ın ailesinin kölesi,¹⁶⁰ Ebû İshak eş-Şeybânî'nin Şeybân Oğulları'nın kölesi¹⁶¹ olduğu bilgilerine yer verilmiştir. Bu sayılan örneklere benzer olarak Rebîa b. Ebî Abdurrahman'ın (ö.136/753) Münkedir ailesinin kölesi,¹⁶² Abdülazîz b. Abdullah'ın Hudey ailesinin kölesi,¹⁶³ Süleyman b. Bilâl'in (ö.172/788) ise Ebû Bekir es-Sıddîk'ın ailesinin kölesi¹⁶⁴ olduğu bilgileri eserde geçen örneklerdendir.¹⁶⁵

2.2.1.5. Muhaddislerin Öne Çıkan Özellikleri

İbn Abdülhâdî muhaddislerin bilgilerini bize sunarken detaya girmemiş ve muhaddisi tanımlayan en bilinen özellikler üzerinde durmuştur. Muhaddisin öne çıkan özelliklerine örnek olarak sahabe tabakasından Hz. Ebû Bekir için peygamberin halifesi,¹⁶⁶ Osman b. Affân'ın ümmeti tek bir mushafta topladığı,¹⁶⁷ Alî b. Ebî Tâlib'in İslam'ın kahramanı olduğu,¹⁶⁸ benzer şekilde Ebû Zer el-Gıfârî'nin hak sözü konuşmada kavî olduğu ve Rebeze'ye gönderildiği¹⁶⁹ bilgileri geçmektedir.

Yukarıda belirtilen örneklere ek olarak Muâz b. Cebel'in on sekiz yaşında Akabe'ye katıldığı,¹⁷⁰ Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Allah yolunda ilk oku attığı,¹⁷¹ Rasûlullah'ın Zeyd b. Sâbit'e yahudi hattını öğrenmesini emrettiği,¹⁷² Abdullah b. Selâm'ın cennetle müjdelendiği¹⁷³ ve Hz. Âişe için sahabe fakihlerinin en büyüğü olduğu¹⁷⁴ zikredilmiştir.

¹⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/220.

¹⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/231.

¹⁶¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/238.

¹⁶² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/245.

¹⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/327-328.

¹⁶⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/345.

¹⁶⁵ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/426, 2/67, 188, 209, 3/28, 2/374.

¹⁶⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/77.

¹⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/79.

¹⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/79.

¹⁶⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/82.

¹⁷⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/83.

¹⁷¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/84.

¹⁷² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/90.

¹⁷³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/77.

¹⁷⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/88.

Eserde Zeyd b. Sâbit ile ilgili olarak vahiy katibi olduğu, Yahudi yazısını öğrendiği, Kur'an'ı ezberlediği, Hendek Savaşı'na katıldığı ve Kur'an'ın toplanmasında ve yazımında rol aldığına¹⁷⁵ değinilmiştir. Bununla beraber Kâ'b el-Ahbâr'ın ehli kitabın âlimlerinin büyüklerinden olduğu,¹⁷⁶ Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın ise Bey'atürrıdvân ehlinde olduğu ve Peygamberimizin onu Salâh diye vasıfladığı¹⁷⁷ şeklindeki bilgilerde muhaddislerin en ön planda olan özellikleri zikredilmiştir.¹⁷⁸

Kitapta çok nadir olarak geçen bir bilgi de muhaddisin meşhur bir kişinin yanında almış olduğu görevdir. Bu konuda Abdullah b. Sâlih'in Leys'in yanında,¹⁷⁹ İbn Sa'd'ın Vâkîdî'nin yanında katiplik yapmış olmasını¹⁸⁰ zikredebiliriz.

2.2.1.6. Muhaddislerin Nereli Olduğu Bilgisi

Müellif muhaddislere ait isim, künye, lakap ve nereli oldukları gibi temel bilgilere biyografilerin giriş kısmında yer vermiştir. Muhaddislerin nereli olduklarına dair verilen bilgilere baktığımızda genel olarak adı geçen yerler Endülüs, Dımaşk, Bağdat, Basra, Horasan ve Nişâbur'dur.

Endülüslü olduğu bildirilen muhaddisler; Yahyâ b. Mâlik,¹⁸¹ İbn Müferric¹⁸² (ö.380/990), el-Velîd b. Bekir,¹⁸³ el-Esîlî,¹⁸⁴ Atıyye b. Saîd¹⁸⁵ (ö.407/1016), İbn Sukkerâ'dır.¹⁸⁶ Bağdat şehrinde olan muhaddisler ise; İbnü'l-Furât,¹⁸⁷ İbn Bukeyr,¹⁸⁸ İbn Hinzâbe¹⁸⁹ (ö.391/1001), el-Beredâni,¹⁹⁰ el-Bâkidârî,¹⁹¹ Abbas b. Muhammed b. Hâtim,¹⁹² ve Zegas'dır.¹⁹³ Bu zikredilen bilgilere ek olarak Dımaşk'li

¹⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/89-90.

¹⁷⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/105.

¹⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/93.

¹⁷⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/97-98, 98-90, 99, 105.

¹⁷⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/31.

¹⁸⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/73.

¹⁸¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/195.

¹⁸² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/201.

¹⁸³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/223.

¹⁸⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/221.

¹⁸⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/283.

¹⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/25.

¹⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/210.

¹⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/212.

¹⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/218.

¹⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/5.

¹⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/160.

¹⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/275.

olduğu bildirilen muhaddisler de; er-Rebî',¹⁹⁴ Ebü'l-Mehâsin,¹⁹⁵ Belh şehrinden olanlar; Hâfız Muhammed b. Ali¹⁹⁶ ve Mısır'ı birkaç defa vatan edinmiş olduğu bildirilen ancak yine bu şehirden olan İbn Mesrûr'dur.¹⁹⁷ Eserde geçen İsbahan'lı muhaddisler ise İbn Mende (ö.395/1005),¹⁹⁸ Ebû Nuaym¹⁹⁹ (ö.430/1038), Ebû Sâd²⁰⁰ (ö.540/1145) ve Ebü'l-Hayr'dır.²⁰¹ Bununla birlikte Basra'lı olan muhaddislere örnek olarak; Zührî,²⁰² Nuaymî²⁰³ ve Yâkub b. Şeybe verilmiştir.²⁰⁴

Kitapta yukarıda sayılan şehirlerden farklı olarak Ebû Ahmed b. Ferrâ²⁰⁵ ve el-Hâkim'in²⁰⁶ Nîşâbur; İbn Âbid²⁰⁷ ve Zehrâvî'nin²⁰⁸ Kurtuba; İbrâhim b. İshak'ın (ö.285/899) Merv;²⁰⁹ Muhammed b. Avf b. Süfyan'ın²¹⁰ Humus şehrinden olduğu belirtilmiş; el-Halîmî'nin (ö.403/1012) de Buhara'lı²¹¹ olduğu bilgisine yer verilmiştir. Bu sayılanlara ek olarak Hamza b. Yûsuf'un (ö.427/1036) Cürcan'lı,²¹² İbn Hamdân'ın Horasan'lı,²¹³ el-Bâcî'nin İşbîlî'li,²¹⁴ İbn Hazm'ın (ö.456/1064) da aslen Fars asıllı olduğu²¹⁵ zikredilmiştir.

2.2.1.7. Muhaddislerin Doğum ve Vefat Tarihleri

İbn Abdülhâdî'nin muhaddisler hakkında verdiği bilgilerden biri de onların doğum ve vefat tarihleridir. Bu bilgilerden vefat tarihi bilgisi eserde daha çok geçmektedir. Bu konu ile ilgili verilenleri kendi içinde grupladığımızda yer yer

¹⁹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/310.

¹⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/302.

¹⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/138.

¹⁹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/195.

¹⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/198.

¹⁹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/230.

¹⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/289.

²⁰⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/58.

²⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/98.

²⁰² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/217.

²⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/305.

²⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/273.

²⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/298.

²⁰⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/237.

²⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/216.

²⁰⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/322.

²⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/282.

²¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/278.

²¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/229.

²¹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/287.

²¹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/305.

²¹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/197.

²¹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/342.

muhaddislerin doğum ve vefat yılı, ayı, günü ya da hangi olaydan önce veya sonra vefat ettiği, muhaddisin vefat ettiği yıl kimlerin vefat ettiği bilgisini elde etmekteyiz.

Kitapta muhaddislerin vefatı hakkında eğer birden fazla tarih mevcutsa, müellif bu bilgileri aktarmış, bazen de mevcut tarihler içerisinde en sahih, en meşhur ya da cumhurun görüşü hangisi ise, onu bildirmiş ve yaklaşık olarak ölüm tarihine yer vermiştir. Vefat tarihleri konusunda net bir bilgi bulunmayıp, farklı isimlere göre tarih bilgisi verilenlere örnek olarak Übey b. Kâ'b'ın, Heysem b. Adî ve diğerlerinin görüşüne göre h.19'da; İbn Nemîr'in ise Zülehî ve diğerlerinin görüşüne göre h.22'de²¹⁶ vefat ettiği bilgisi verilmiştir. Bu sayılanlar dışında Hâlid el-Hazzâi'nin h.141 veya h.142'de,²¹⁷ Zeyd b. Ebî Üneyse'nin h.124 veya 125'te²¹⁸ vefat ettiği bildirilmiştir. Ebû İshak es-Sebî'nin ise vefat tarihinin cumhurun görüşüne göre h.127, Ebû Nuaym'a göre bu tarihin h. 128²¹⁹ olduğu zikredilmiştir.²²⁰

Çalışmada bazı muhaddislerin hem doğum hem de vefat tarihleri birlikte verilmiş bazen de tarihler yerine olaylar zikredilmiştir. Bununla ilgili olarak Cübeyr b. Nufeyr'in Rasûlullah zamanında doğduğu²²¹ h.80'de vefat ettiği;²²² benzer şekilde Saîd b. Müseyyeb'in Hz. Ömer'in hilafete geçtiğinin ikinci yılında doğduğu²²³ ve h.89, 91, 92, 94 yıllarında vefat ettiği²²⁴ yine Ebû İdris el-Havlâni'nin Huneyn yılında doğduğu²²⁵ ve h.80'de vefat ettiği²²⁶ bilgilerini örnek olarak verebiliriz.²²⁷

Kitapta vefat yılı ile beraber ay, gün, yaş ve yer bilgisi de verilmiştir. Bununla ilgili olarak Ömer b. Hattâb'ın h.23'te Zilhicce ayının sonlarında, altmış üç yaşında;²²⁸ Osman b. Affân'ın h.35'te Zilhicce ayının on sekizi Cuma günü, sekseni biraz geçtiğinde;²²⁹ Muâz b. Cebel'in ise h.18'de otuz beş yaşında²³⁰ vefat ettiği

²¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/82.

²¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/233.

²¹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/1, 220.

²¹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/187.

²²⁰ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/88, 91, 92, 99, 118, 123, 124, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 143, 161, 165, 167, 168, 188, 215, 189, 2/18, 280.

²²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/, 108.

²²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/109.

²²³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/112.

²²⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/113.

²²⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/114.

²²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/115.

²²⁷ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/117, 125, 156, 171-172, 178.

²²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/78.

²²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/79.

²³⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/84.

bildirilmiştir. Bu sayılanlara ek olarak Abdullah b. Abbas'ın h.68'de Taif'de vefat ettiği²³¹ bilgisi de eserde geçmektedir.²³²

Muhaddislerin vefatları ile ilgili sıklıkla karşılaştığımız durum; onların vefat ettiği yıl, vefat eden kişi bilgileridir. Bununla ilgili Abdullah b. Saîd'in h.257'de Rebiülevvel ayında vefat ettiği ve aynı yılda Ahmed b. Mansûr Zâc el-Mervezî, Hasan b. Abdülazîz el-Cerevî ve Süleyman b. Ma'bed'in²³³ de aralarında olduğu bir grubun vefat ettiği²³⁴.

Müellif, bazı muhaddislerle ilgili herhangi bir doğum ve ölüm tarihi zikretmemiştir. Buna örnek olarak Kesîr b. Mürre el-Hadramî,²³⁵ Ümmü'd-Derdâ,²³⁶ Ma'rur b. Süveyd,²³⁷ Safvan b. Muhriz²³⁸ zikredilebilir.²³⁹ Yine vefat tarihi yerine, bir olayın verildiği duruma örnek olarak da Kâ'b'ul-Ahbâr'ın Hz. Osman'ın hilafeti döneminde,²⁴⁰ Ebû Râfi' es-Saiğ'in Enes b. Mâlik'in ölmüne yakın bir zamanda²⁴¹ vefat ettiği bilgisi verilmiştir.

2.2.1.8. Muhaddislerin Ölüm Nedenleri

Eserde çok nadir olarak da olsa muhaddislerin ölüm sebeplerine değinilmiştir. Bu sebepler bazen muhaddislerin kim tarafından veya hangi olaydan dolayı öldürüldüğü ya da muhaddisin yaşadığı dönemdeki bazı siyasî sebeplere istinaden dönemlerinin halife ya da valileri tarafından yaşatılan sıkıntılardan bahsedilerek ne şekilde öldüklerine değinilmiştir. Muhaddislerin vefat anında hangi işle meşgul oldukları bilgisi yine çok nadir olarak da olsa üzerinde durulan konulardan biri olmuştur.

²³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/95.

²³² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/80, 81, 85, 96, 97, 99, 110, 128, 136, 142, 146, 148, 150, 152, 160, 163, 173, 119, 192, 201, 210, 219, 226, 228, 245, 2/205.

²³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/172.

²³⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/184, 211, 214, 216-217, 223, 236, 245, 248, 249, 250, 262, 268, 275-276, 283, 296, 333, 336, 340, 343, 345, 346, 348, 350, 351, 3/17, 20-21, 24, 32, 34, 42, 54-55, 60, 93, 115, 220, 4/6, 10-11, 12-13, 21, 23, 26-27, 29, 32, 34-35, 38, 41-42, 43, 44, 47, 48, 50, 57-58, 60, 62, 66, 68, 71, 77, 81, 85, 89-90, 92, 95-96.

²³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/108.

²³⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/112.

²³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/133.

²³⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/122.

²³⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/149, 2/110, 3/217.

²⁴⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/105.

²⁴¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/138.

İbn Abdülhâdî bu çalışmasında muhaddisin kim tarafından öldürüldüğü ile ilgili olarak Osman b. Affân'ın Sûdân b. Humrân,²⁴² Ebü'l-Fazl'ın Karâmate,²⁴³ Said b. Cübeyr'in Haccâc tarafından öldürüldüğü²⁴⁴ bilgisine yer vermiş, İbrâhim et-Teymî'nin de daha kırk yaşına varmadan Haccâc tarafından zindana atıldığını ve orada öldüğünü²⁴⁵ zikretmiştir. Benzer şekilde Basra halkının Zeyd b. Ahzem'in ölümünü caiz görmesi sebebiyle onun bir zenci tarafından katledildiği²⁴⁶ bilgisi de eserde geçmektedir. Muhaddislerin çektikleri sıkıntılarla ilgili olarak el-Hüseynî'nin Maveraünnehir yöneticisi tarafından yakalatma kararı çıkınca kendisinin bir süre gizlenmek zorunda kaldığı fakat daha sonra yakalanınca mallarına el koyulduğu ve yemekten de alıkonulması sebebiyle açlıktan öldüğü²⁴⁷ şeklinde muhaddislerin ölüm sebeplerine değinilmiştir.²⁴⁸

Müellif, muhaddislerin sosyal veya siyasî sebeplerden kaynaklanan olaylardan dolayı vefat etmeleri üzerinde de durmuştur. Bu durum ile ilgili olarak Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın Haccâc tarafından Hz.Ali'ye sövmesi için darb edildiği bilgisi verilerek ölümünün Düceyl gecesinde boğularak olduğu,²⁴⁹ Abdül a'la b. Müshir'in ise halife Me'mûn tarafından imtihana tâbi tutularak, Kur'an'ın mahlûk olmadığı düşüncesini savunduğu için yüz gün hapiste kaldığı ve hapisteyken ecelinin gelerek vefat ettiği bilgileri verilmiştir.²⁵⁰ Yine Süveyrî'nin halife Me'mûn ve Mu'tasım zamanlarında Azerbaycan'da dinî ve siyâsî sebeplerle ortaya çıkan Babek hurremi²⁵¹ olayında şehit olduğu,²⁵² aynı şekilde İbn Sukkerâ'nın Endülüs koyunda vakayı Kudünde şehit edildiğine²⁵³ değinilmiştir.

²⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/79.

²⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/24.

²⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/150.

²⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/145.

²⁴⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/222.

²⁴⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/402.

²⁴⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/397, 2/318, 4/235.

²⁴⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/117.

²⁵⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/10.

²⁵¹ "Bâbek Hürremî'nin önderliğinde Azerbaycan'da Abbâsî Yönetimine karşı yapılan bir isyandır." Bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Bâbek", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/376-377.

²⁵² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/59.

²⁵³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/26.

Kitapta muhaddislerin bir hastalık sebebiyle vefat etmelerine örnek olarak Muâz b. Cebel'in²⁵⁴ ve Katâde b. Diâme'nin²⁵⁵ tâun'dan vefat ettiği bilgilerini aktarabiliriz.

Çalışmada muhaddislerin ölüm anlarına da değinilmiştir. Bu duruma örnek olarak Urve b. ez-Zübeyr el-Avvâm'ın oruçlu iken,²⁵⁶ es-Sebî'nin hadis rivayet etmeye ve imlâya karar verdiğinde,²⁵⁷ Hâkim'in hamama girip gusül aldıktan sonra²⁵⁸ vefat ettiği zikredilmiştir. Yine bu durumla ilgili olarak Nâsır b. Ali'nin Allah'a bir duada bulunduktan sonra uyuduğu anda vefat ettiği,²⁵⁹ Hibetullah'ın ise öldüğü gece en az yetmiş defa kalktığı ve her nöbetinde gusül aldığı²⁶⁰ şeklindeki bilgilerde muhaddislerin son anlarındaki durumları hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.1.9. Muhaddislerin Devlet Görevleri

Muhaddislerin devlet kademelerinde aldıkları görevler eserde üzerinde durulan konulardan biridir. Muhaddislerin aldıkları görevlerin ya devlet kademesindeki bir yöneticilik ya da ilmin yayılması için yapılan görevlendirmeler olduğu görülür. Kişilerin yaşamlarında aldıkları bu görevler çoğunlukla kâdîlık, valilik, şeyhlik, hocalık, mürebbîlik, hatiplik ve halifelik'tir.

Eserde kendilerine devlet kademelerinde görev verilen muhaddislere örnek olarak Hasan b. Ebî el-Yesâr'ın Muâviye döneminde Horasan'da,²⁶¹ Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Kûfe ve Basra'da valilik görevine getirildiği²⁶² bildirilmiş, Zeyd b. Sâbit'in de Hz. Osman'ın halifeliği döneminde Mushaf'ı yazmak amacıyla görevlendirildiği²⁶³ şeklindeki bilgileri çok sayıdaki örneklerden birkaçını oluşturmaktadır.

Muhaddislerin buldukları bölgenin devleti tarafından farklı yerlerde hatiplik görevine getirilmeleri eserde bahsi geçen konulardandır. Bu hususta

²⁵⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/84.

²⁵⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/197.

²⁵⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/125.

²⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/143.

²⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/243.

²⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/196.

²⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/406.

²⁶¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/141.

²⁶² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/85.

²⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/90.

Abdülgâfir'in (ö.529/1134-35) Nîşâbur'da,²⁶⁴ İbn Müsdî'nin (ö.663/1265) Mescid-i Harâm'da,²⁶⁵ el-Kelâî'nin (ö.634/1237) Belensiye'de,²⁶⁶ er-Ruaynî'nin (ö.632/1235) Mâleka'da²⁶⁷ hatiplik görevi almaları konu ile ilgili örnekleri oluşturmaktadır.

Yukarıda muhaddislerin icra ettikleri meslekler içerisinde en çok adı geçen kadılıktır. Bununla ilgili olarak Ebü'd-Derdâ'nın Dımaşk'te,²⁶⁸ Şurayh b. el-Hâris b. Kays'ın (ö.80/699) Kûfe'de,²⁶⁹ Yahyâ b. Ya'mer'in Horasan'da,²⁷⁰ Hâkim'in (ö.378/988) Şaş ve Tûs'da,²⁷¹ Ebû Zür'a er-Râzî'nin İsbahan'da,²⁷² Ebû Ubeyd'in (ö.224/838) Suğura'da,²⁷³ Duhaym'ın (ö.245/859) Ürdün, Filistin ve Mısır'da²⁷⁴ görev aldığı buna ek olarak el-Bahrânî'nin (ö.258/872) Hemezan'da,²⁷⁵ Ciâbî'nin (ö.355/966) Musul'da,²⁷⁶ İbn Hibbân'ın (ö.354/965) Semerkand'da,²⁷⁷ İbnü'l-Arabî'nin (ö.543/1148) İşbiliyye'deki²⁷⁸ görevi başlıca örneklerdendir.²⁷⁹ Eserde geçen muhaddisler içerisinde kendisine kadılık teklifi yapılmış ama bu görevi yapmaktan imtina eden ya da yaşadığı siyasî problemlerden ötürü görevini bırakmış olanlara da rastlamaktayız. Buna örnek olarak Abdurrahman b. Ebû Leylâ'nın Haccâc tarafından kâdî olarak görevlendirildiği ancak Hz. Ali'ye sövmesi için baskı gördüğü ve bir zaman sonra görevinden azledildiği,²⁸⁰ Ahmed b. Amr'ın (ö.287/900) ise İsbahan'da on altı yıl görev yaptıktan sonra Ali b. Mutevviye ile yaşadığı bir meseleden ötürü görevden çekildiği²⁸¹ ve bunun dışında el-Huşenî²⁸² (ö.286/899) İbn Ubeydullah,²⁸³ Mansûr b. el-Mu'temir'in²⁸⁴ (ö.132/750) kadılık görevinden uzak duran kişiler oldukları belirtilmiştir.

²⁶⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/48.

²⁶⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/235.

²⁶⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/200.

²⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/243.

²⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/86.

²⁶⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/118.

²⁷⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/149.

²⁷¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/169.

²⁷² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/192.

²⁷³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/64.

²⁷⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/142.

²⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/174.

²⁷⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/117.

²⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/114.

²⁷⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/70.

²⁷⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/218, 3/12, 80, 119, 169, 177, 192, 193, 201, 205, 204, 222, 229, 230, 274, 319, 327, 365, 4/87, 118, 274, 124, 128, 138, 179, 183, 190, 203, 220, 2/330, 274, 296.

²⁸⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/117.

²⁸¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/347

²⁸² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/358.

²⁸³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/146.

Muhaddislerin şeyhlik, hocalık gibi tedris faaliyetleri kapsamındaki görevleri eserin konularından birini oluşturur. Bu hususta aktarılan bilgiler arasında İmran b. Husayn'ın Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Basra halkına,²⁸⁵ Abdurrahman b. Ganm el-Eş'arî'nin yine Hz. Ömer zamanında Şam halkına fıkıh öğretmesi için görevlendirilmesini²⁸⁶ örnek olarak zikredebiliriz. Bunun yanı sıra farklı bölgelerde hadis eğitimi veren yerlerde görev alan muhaddisleri de bu başlık altında zikredebiliriz. Bununla ilgili olarak er-Res'ânî'nin (ö.661/1262) Musul'da Dârülhadis'e,²⁸⁷ es-Sarifinî'nin (ö.641/1244) Menbic'de Dârülhadis eş-Şeddâdiye'ye,²⁸⁸ en-Nevevî²⁸⁹ (ö.676/1277), el-Mizzî,²⁹⁰ Ebû Şâme'nin²⁹¹ (ö.665/1267) Dârülhadis el-Eşrefiye'ye görevlendirildiği bilgilerini zikredebiliriz.

Eserde Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin (ö.58/678) Mısır emiri,²⁹² Gıtrîfi'nin (ö.377/987) Guzat emiri²⁹³ olarak görev yaptığı da belirtilmiştir.

2.2.1.10. Muhaddislerin Fiziksel Özellikleri

Eserde muhaddisler hakkında verilen bilgiler içerisinde onların fiziksel özellikleri de yer almaktadır. Bu özellikler arasında onların boyları, yüz hatları, sesleri, vücutlarında var olan rahatsızlıkları konu edilmiştir. Verilen bilgiler içerisinde en çok bahsi geçen özellik ise onların görme ile ilgili yaşadıkları rahatsızlıklardır.

Çalışmada, muhaddisler içerisinde Humeyd et-Tavîl'in (ö.142/759) boyunun kısa, ellerinin uzun olduğu ve aynı Humeyd ismindeki kısa boylu komşusundan ayırt edilebilmesi için kendisine Tavîl isminin verildiği²⁹⁴ belirtilmiştir. Bazı muhaddislerin fiziksel özellikleri aktarılırken detaylıca bilgiler bize sunulmuştur. Bunlardan bir kaçını zikretmek gerekirse İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) suretinin

²⁸⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/224.

²⁸⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/88-89.

²⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/107.

²⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/240.

²⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/219.

²⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/255.

²⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/276.

²⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/247.

²⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/97.

²⁹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/165.

²⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/237.

latif, şemailinin tatlı, sesinin ince ve hareketlerinin dengeli olduğu;²⁹⁵ Abdülganî'nin (ö.600/1203) esmere meyilli teni, dişleri güzel, sakalı gür, alını geniş, boyu tam, sanki yüzünden bir ışık çıktığı, çok yazmaktan ve ağlamaktan görmesinin zayıf olduğu;²⁹⁶ benzer şekilde Abdullah b. Ahmed'in (ö.620/1223) beyaz parlak yüzlü, kara gözlü, geniş alınlı, uzun sakallı, uzun burunlu, küçükbaşlı, boyu tam, elleri ve ayakları güzel, vücudunun zayıf olduğu bilgileri verilebilir.²⁹⁷ Yine Ömer b. Abdülazîz'in zayıf, güzel şekilli;²⁹⁸ İmam Buhârî'nin (ö.256/870) esmere çalınan bir teni, zayıf, ne uzun ne kısa boylu olduğu örnekler arasında zikredebilir.²⁹⁹

Kitapta geçen fiziksel özellikler içerisinde üzerinde en çok durulan konu, muhaddislerin görme ile ilgili yaşadıkları körlük, şaşılık, göz kırpması gibi rahatsızlıklarıdır. Gözlerinde şaşılık rahatsızlığı olan Âsım b. Süleyman³⁰⁰ (ö.142/759) ile beraber, doğuştan görme engelli olarak dünyaya gelmiş olan Ali b. Yezîd b. Cüd'ân,³⁰¹ Muğire b. Miksem,³⁰² Katâde b. Diâme³⁰³ (ö.117/735), el-Basîr,³⁰⁴ Ebû Ömer ed-Darîr³⁰⁵ (ö.220/835) zikredilmiştir. Sonradan farklı sebeplerle görme engeli yaşayan muhaddislerin ne zaman bu rahatsızlığı yaşadıkları ile ilgili olarak da, İbn Atıyye'nin ömrünün sonlarında,³⁰⁶ Süheyli'nin (ö.581/1185) on yedi yaşında,³⁰⁷ Muhammed b. el-Hasan'ın h.349'da gözlerini kaybettiği³⁰⁸ bilgilerini verebiliriz.

Yukarıda verilen bilgilerden farklı olarak muhaddislerin dış görünümüne yansıyan rahatsızlıkları ile ilgili olarak İbn Hazm'ın (ö.456/1064) cildinde lekelerin olduğu,³⁰⁹ İbn Merzûk'un sağırılık,³¹⁰ İbn Sukkera'nın sedef,³¹¹ et-Teymiyye'nin

²⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/121.

²⁹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/149.

²⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/158.

²⁹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/191.

²⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/245.

³⁰⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/234.

³⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/221.

³⁰² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/225.

³⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/197.

³⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/228.

³⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/54.

³⁰⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/41.

³⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/124.

³⁰⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/79.

³⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/345.

³¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/17.

³¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/25.

(ö.535/1141) felç geçirdiği,³¹² Sûrî'nin tek gözü ile yazı yazdığı³¹³ gibi örneklerde muhaddislerin farklı rahatsızlıklarına değinilmiştir.³¹⁴

2.2.1.11. Muhaddislerin Ne Zaman Müslüman Olduğu

Eserde muhaddisler ile ilgili dikkate değer görülen özelliklerden biri de onların müslüman olmaları ile ilgili verilen bilgilerdir. Verilen bu bilgilerde yer yer onların ne zaman ya da hangi olayla müslüman olduklarına değinilmiştir. Zekeriyâ b. Adî'nin babasının Hristiyan iken İslam'ı kabul ettiği,³¹⁵ İmran b. Husayn'ın (ö.52/672) Ebû Hureyre ile birlikte müslüman olduğu³¹⁶ bu konu ile ilgili verilebilecek örneklerdendir. Benzer şekilde muhaddislerin ne zaman müslüman oldukları ile ilgili olarak Abdullah b. Selâm'ın (ö.43/663-64) Peygamberimiz Medine'ye geldiğinde,³¹⁷ Abîde b. Amr es-Selmânî'nin (ö.72/691) Mekke'nin fethi sırasında Yemen'de,³¹⁸ Kâ'b el-Ahbâr'ın Hz. Ebu Bekir'in halifeliği zamanında,³¹⁹ Ebû Recâ el-Utaridî'nin (ö.105/723-24) fetih zamanında³²⁰ İslam'ı kabul ettiği bildirilmiş ve bunun yanı sıra Süveyd b. Gafele'nin (ö.80/699) yaşlılık döneminde³²¹ müslüman olduğu, İsbahan'ın Mecûsî temsilcilerinden biri olan İbn Mende'nin (ö.395/1005) de İsbahan'ın fethi zamanında Müslüman olduğu³²² bilgilerine yer verilmiştir.

2.2.1.12. Muhaddislerin Edebî Yönü

Müellif eserinde çok nadir olarak muhaddislerin şiiirlerinin olduğu ya da şair oldukları bilgisine yer vermiştir. Bu hususta şair oldukları belirtilen muhaddisler el-Velîd b. Bekir,³²³ en-Nuaymî,³²⁴ İbn Mâkûlâ'dır.³²⁵ Râvîlerin şiiir yazdığı veya güzel

³¹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/54.

³¹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/310.

³¹⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/276, 4/124, 160, 1/153, 193, 2/88, 3/269.

³¹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/32.

³¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/88.

³¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/87.

³¹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/103.

³¹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/105.

³²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/132.

³²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/111.

³²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/230.

³²³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/224.

³²⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/306.

³²⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/394.

şiiirlerinin olduğu ile ilgili olarak es-Silefi'nin (ö.576/1180) şiir yazdığı,³²⁶ Şücâ' b. Fâris'in İbnü'l-Haccâc'ın şiirini yedi defa kendi hattı ile yazdıđı³²⁷ belirtilmiş olup güzel şiirleri olduğu belirtilen muhaddisler ise el-Hattâbî³²⁸ (ö.388/998), el-Humeydî³²⁹ (ö.488/1095), el-Kâdî İyâz³³⁰ (ö.544/1149), ve es-Süheyli (ö.581/1185)'dir.³³¹

2.2.1.13. Muhaddislerin Mezhep Bilgileri

Muhaddislerin mezhep bilgileri, onların hayatlarına dair önem arz eden konulardan biridir. Özellikle muhaddislerin hangi mezhebe mensup olduğu, hangi mezhebe sempati duyduğu ya da hangisine taassubiyet derecesinde bağlı oldukları, hangi mezhebin görüşlerine karşı oldukları ve mezhepleri sebebiyle aldıkları tepkiler eserde ele alınmıştır.

Kitapta itikâdî ve amelî anlamda adı geçen mezhepler Şâfîlik, Hanefîlik, Hanbelîlik, Mâlikîlik, Mürcîlik, Eş'ârîlik, Şîlik, Kaderîlik, Zâhirîlik'tir. Mezhep bilgileri verilen muhaddislere örnek olarak İbnü's-Salâh³³² (ö.643/1245), en-Nevevî,³³³ Nâblûsî,³³⁴ İbn Ziyâd³³⁵ (ö.324/936), el-Halîmî³³⁶ (ö.403/1012), Ebîverdî,³³⁷ Muhammed b. Yûsuf³³⁸ ve el-Begavî'nin³³⁹ (ö.516/1122) Şafîi olduğu bildirilmiştir.³⁴⁰ Bununla beraber Malikî olduğu bildirilen muhaddisler Vehb b. Meserra³⁴¹ (ö.346/874), Ebü'l-Arab³⁴² (ö.333/945), el-Esîlî,³⁴³ Ebû Zer el-Herevî³⁴⁴

³²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/74.

³²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/12.

³²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/214.

³²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/410.

³³⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/81.

³³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/125.

³³² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/214.

³³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/254.

³³⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/248.

³³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/5.

³³⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/229.

³³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/259.

³³⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/27.

³³⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/30.

³⁴⁰ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/7, 88, 94, 140, 194, 270, 279, 334, 420, 4/106, 133, 172, 197, 246, 251, 258, 262, 265, 269, 271, 272.

³⁴¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/84.

³⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/84.

³⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/222.

³⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/298.

(ö.434/1043), ed-Dâni³⁴⁵ (ö.444/1053), Alî b. el-Mufaddal (ö.611/1214)'dir.³⁴⁶ Hanbelî muhaddislere örnek olarak İbnü'l-Cevzî³⁴⁷ (ö.597/1201), Abdülganî³⁴⁸ (ö.600/1203), Abdullah b. Ahmed,³⁴⁹ İbnü'l-Husrî,³⁵⁰ Abdurrezzak,³⁵¹ Abdülkadir b. Abdullah'ı³⁵² örnek olarak verebiliriz.³⁵³ Kaderî olduğu bildirilen muhaddisler ise Ebû Ma'mer,³⁵⁴ Şeybân b. Ferrûh,³⁵⁵ Sevr b. Yezîd,³⁵⁶ Mes'ûd b. Nasr'dır.³⁵⁷ Şîî râvîler ise Ebu Bekir b. Ebî Darim,³⁵⁸ İbn Mesdî,³⁵⁹ el-Haskânî'dir.³⁶⁰ Zâhirî olduğu bildirilen muhaddisler ise Abdülmü'min b. Halef,³⁶¹ İbn Hazm,³⁶² İbn Seyyidünnâs,³⁶³ el-Kelbî³⁶⁴ (ö.633/1235), İbnü'r-Rûmiyye (ö.637/1239)'dir.³⁶⁵

Eserde muhaddislerin kendi mezheplerine taassubiyet derecesindeki bağlılıklarına örnek olarak Ebû Gassân'ın şiddetli bir şîî,³⁶⁶ Tûsî'nin ehli sünnete taassubiyet derecesinde bağlı,³⁶⁷ Ebû Nuaym'ın (ö.430/1038) Hanbelî ve Eş'arîler arasında olduğu ve fitneye sebep olabilecek bir taassubiyette bulunduğu,³⁶⁸ el-Hatîb'in ise mutaassıb derecede Râfîzî³⁶⁹ olduğu zikredilen bilgiler arasındadır.

Muhaddislerin herhangi bir mezhebe olan tepkili yaklaşımlarına örnek olarak Hişam b. Ubeydullah'ın (ö.221/836) insanları ehli sünnete davet etmesi ve Cehmiyye'ye hep karşı olması,³⁷⁰ Nuaym b. Hammâd'ın (ö.228/843) bir zamanlar

³⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/316.

³⁴⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/170.

³⁴⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/119.

³⁴⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/147.

³⁴⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/156.

³⁵⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/161.

³⁵¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/165.

³⁵² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/166.

³⁵³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/255, 4/5, 183, 188, 191, 218, 223, 274.

³⁵⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/161.

³⁵⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/98.

³⁵⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/272.

³⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/408.

³⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/78.

³⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/235.

³⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/392.

³⁶¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/57.

³⁶² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/342.

³⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/236.

³⁶⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/206.

³⁶⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/209, Bkz. 2/266, 347.

³⁶⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/37.

³⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/212.

³⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/291.

³⁶⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/338.

³⁷⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/20.

Cehmî olduğu ve sonra dönerek onlara çok şiddetli bir şekilde karşı çıktığı³⁷¹ bilgilerini zikredebiliriz. Bu sayılan örneklere ek olarak Ebu Ma'mer el-Huzeli'nin Cehmiyye'nin, gökte ilah olmadığı fikrinin bulunduğu ve bu fikri benimseyenin kafir olacağını bildirmesini,³⁷² Hâkim'in (ö.405/1014) ise Şia'ya şiddetli derecede karşı olmasını³⁷³ örnek olarak verebiliriz.

Muhaddislerin mensup oldukları mezheplerinden ötürü yaşadıkları toplum tarafından ya da herhangi bir belde halkı tarafından dışlanmaları ve kötü tepkilere maruz kalmaları da bu başlık altında ele alınabilecek bir konudur. Bu duruma örnek olarak İbrâhim b. Yûsuf'un (ö.239/853) Mâlik'in meclisinde olduğu bir sırada bir adamın ayağa kalkarak mezhebinden ötürü ona tepki olarak o ortamı terk etmesi;³⁷⁴ el-Ciâbî'nin (ö.355/966) Şam'a yaptığı bir yolculukta oranın belde halkının onun mezhebi üzerinde durduktan sonra, onu kovmaları üzerine kendisinin de oradan kaçarak çıkması³⁷⁵ yine bu duruma benzer olarak Ebû Nuaym'ın (ö.430/1038) Hanbelîlik ve Eş'arîlik arasında taassubiyet derecesindeki bağlılığı fitneye sebep olduğu için, bir dönem insanlar tarafından terk edilmiş olmasını³⁷⁶ örnek olarak zikredebiliriz.

Eserde muhaddislerin mensup oldukları mezhebi bırakıp başka bir mezhebe geçmeleri de yer yer değinilen bir konudur. Buna örnek olarak İbn Abdülber'in (ö.463/1071) önceleri Zâhirî olduğu daha sonra Mâlikî mezhebine geçtiği,³⁷⁷ İbn Hazm'ın (ö.456/1064) önceleri Şâfiî iken daha sonra Zâhirî olduğu,³⁷⁸ yine Muhammed b. Nâsır'ın (ö.550/1155) Şafiî Eş'arî iken usûl ve fûrû'da Ahmed b. Hanbel'in mezhebine geçtiği³⁷⁹ bilgilerini zikredebiliriz. Bu sayılanlara ek olarak İbnü'r-Rûmiyye'nin (ö.637/1239) Mâlikî olduktan sonra İbn Hazm'a taassup derecesinde bağlı bir Zâhirî olmasını da söyleyebiliriz.³⁸⁰

³⁷¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/65.

³⁷² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/136.

³⁷³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/241.

³⁷⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/112.

³⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/120.

³⁷⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/291.

³⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/325.

³⁷⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/342.

³⁷⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/64.

³⁸⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/210.

2.2.1.14. Muhaddislerin Hangi Bölgenin Uleması Olduğu

Müellif eserinde ülke ve şehir isimlerini zikrederek muhaddislerin hangi bölgenin âlimi olduklarını ve hangi bölgede hizmet ettiklerini bize sunmuştur. Bu bilgiler bize o dönemin önemli ilim merkezleri hakkında da bilgiler verir. Eserde adı geçen yer isimleri Şam, Yemen, Irak, Horasan, Basra, Mısır, Mekke, Medine, Filistin, Humus, Medâin, Kûfe, Cezire, Bağdat, Tarsus, Kerman, Nîşâbur, Huşeym, Kazvin,³⁸¹ Hemezân, Musul, Merv, Hulvan, Semerkand, Endülüs, Cürcan, İsbahan, Serhas, Şaş, Remle, Maveraünnehir, Kazvin, Serakusta, Harran, Vasıt, Cerceraya, Ahvez, Kurtuba, Hera, Fas, Tilimsan, Hicaz, Hırat, Antakya ve Ukbera'dır.

Çalışmada Şam ehli âlimi olarak Ebü'd-Derdâ,³⁸² Recâ b. Hayâ,³⁸³ Mekhûl³⁸⁴ (ö.112/730), Abdula'lâ b. Müshir³⁸⁵ (ö.218/833), Muhammed b. el-Mübârek es-Sûrî,³⁸⁶ Ebû el-Cumâhir,³⁸⁷ el-Vuhâzî³⁸⁸ (ö.222/837), Hayseme b. Süleyman³⁸⁹ (ö.343/955), Ebû el-Hüseyn er-Râzî,³⁹⁰ İbnü's-Simsâr,³⁹¹ İbn Zebr,³⁹² el-Kettâni³⁹³ (ö.466/1074), İbn Asâkir³⁹⁴ (ö.571/1176), Ebü'l-Mevâhib,³⁹⁵ İbnü'l-Enmâtî³⁹⁶ zikredilmiştir.³⁹⁷

Müellif, eserinde Irak bölgesi âlimi olarak Alkame b. Kays³⁹⁸ (ö.62/682), İbrâhim en-Nehâî³⁹⁹ (ö.96/714), Yâkub b. İbrâhim ed-Devrakî⁴⁰⁰ (ö.246/870), İbn Nukta,⁴⁰¹ İbnü'n-Neccâr⁴⁰² (ö.643/1245), Muhammed b. Nâsir⁴⁰³ (550/1155), İbnü'l-

³⁸¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/100.

³⁸² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/86.

³⁸³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/189.

³⁸⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/179.

³⁸⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/9.

³⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/19.

³⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/42.

³⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/44.

³⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/50.

³⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/91.

³⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/176.

³⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/187.

³⁹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/364.

³⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/105.

³⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/134.

³⁹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/186.

³⁹⁷ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/91, 142, 233, 3/332.

³⁹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/100.

³⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/145.

⁴⁰⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/176.

⁴⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/195.

⁴⁰² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/212.

⁴⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/63.

Cevzî⁴⁰⁴ (510/1116), İbnü'l-Ahdar,⁴⁰⁵ el-Hatîb⁴⁰⁶ (ö.463/1071), Muhammed b. el-Muzaffer⁴⁰⁷ (ö.379/989), İbn Şâhin⁴⁰⁸ (ö.385/996), İbnü'l-Münâdî⁴⁰⁹ (ö.336/947), Ebû Bekir eş-Şafîî'yi⁴¹⁰ (ö.354/965), Basra şehri âlimleri olarak Dâvûd b. Ebî Hind,⁴¹¹ Ali b. Yezîd b. Cüd'an,⁴¹² Saîd b İyâs⁴¹³ (ö.144/761,) Abdullah b. Avn'ı⁴¹⁴ (ö.151/768) zikretmiştir.⁴¹⁵ Yine Bağdat şehrinin âlimleri⁴¹⁶ olarak da Dâvûd b. Amr,⁴¹⁷ el-Mehâmîlî,⁴¹⁸ el-Enmâtî,⁴¹⁹ Kûfe şehri âlimi olarak Ebû Abdurrahman es-Sülemî,⁴²⁰ Ebû Vâil,⁴²¹ Ebû Kureyb,⁴²² Abdullah b. Sâid zikredilmiştir.⁴²³

Kitapta geçen Mısır bölgesi âlimleri Yezîd b. Ebî Habîb⁴²⁴ (ö.128/745), Saîd b. Ufeyr⁴²⁵ (ö.226/841), Harmele b. Yahyâ⁴²⁶ (ö.243/858), Yahyâ b. Bükeyr,⁴²⁷ İbn Seyyidünnâs,⁴²⁸ el-Habbâl⁴²⁹ (ö.482/1090), Hamza b. Muhammed b. Ali⁴³⁰ (ö.357/968), er-Rebî b. Süleyman⁴³¹ (ö.270/884), Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem'dir.⁴³²

Müellif, Endülüs bölgesinin âlimleri olarak Abdülmelik b. Habîb,⁴³³ İbn Havtallah,⁴³⁴ el-Kelâî,⁴³⁵ İbn et-Taylasan,⁴³⁶ İbnü'z-Zübeyr⁴³⁷ (ö.708/1308), İbnü'd-

⁴⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/119.

⁴⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/163.

⁴⁰⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/332.

⁴⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/172.

⁴⁰⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/179.

⁴⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/41.

⁴¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/72.

⁴¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/230.

⁴¹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/221.

⁴¹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/242.

⁴¹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/247.

⁴¹⁵ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/143, 152, 221, 2/127, 184, 276, 319.

⁴¹⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/18, 36, 131, 138, 3/74, 270, 279, 2/268, 336, 345.

⁴¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/116.

⁴¹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/12.

⁴¹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/56.

⁴²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/117.

⁴²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/119.

⁴²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/165.

⁴²³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/177, 372, 4/33, 3/179.

⁴²⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/207.

⁴²⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/76.

⁴²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/150.

⁴²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/66.

⁴²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/236.

⁴²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/383.

⁴³⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/124.

⁴³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/284.

⁴³² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/231.

⁴³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/218.

⁴³⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/177.

Debbağ⁴³⁸ (ö.546/1151), İbn Beşküvâl⁴³⁹ (ö.578/1183), ez-Zehrâvî,⁴⁴⁰ el-Gassânî⁴⁴¹ (ö.498/1105), el-Bâcî,⁴⁴² Kâsım b. Esbağ⁴⁴³ (ö.340/951), Kâsım b. Muhammed'i (ö.276/890) zikretmiştir.⁴⁴⁴

Yine Mekke bölgesi âlimleri olarak da Atâ b. Ebî Rebâh⁴⁴⁵ (ö.114/732), Abdullah b. Ubeydullah⁴⁴⁶ (ö.117/735), el-Hulvânî⁴⁴⁷ (ö.242/857), Medine bölgesi âlimleri ise Ebû Hâzim,⁴⁴⁸ Sâlih b. Keysân,⁴⁴⁹ Ebü'z-Zinâd⁴⁵⁰ (ö.131/749), Sâd b. el-Müseyyeb⁴⁵¹ (ö.94/713), Abdullah b. Dînâr⁴⁵² (ö.127/744), Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvam,⁴⁵³ Süleyman b. Yesâr⁴⁵⁴ (ö.107/725), Rebî b. Ebî Abdurrahman,⁴⁵⁵ Ya'kûb b. Humeyd⁴⁵⁶ (ö.241/855), Ebû Mus'ab⁴⁵⁷ (ö.242/857), İsmâil b. Ebî Üveys⁴⁵⁸ (ö.226/841), Hicaz bölgesi âlimi olarak Muhibbuddin⁴⁵⁹ (ö.694/1295) zikredilmiştir.

Eserde geçen Horasan bölgesi âlimleri arasında ise Abdullah b. Büreyde⁴⁶⁰ (ö.115/707), Kuteybe b. Saîd⁴⁶¹ (ö.240/855), Yahyâ b. Yahyâ⁴⁶² (ö.226/840), İbn Ebî Hâtım⁴⁶³ (ö.327/938), el-Beyhâki⁴⁶⁴ (ö.458/1066), el-Müezzin⁴⁶⁵ (ö.470/1078), el-

⁴³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/199.

⁴³⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/211.

⁴³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/267.

⁴³⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/86.

⁴³⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/117.

⁴⁴⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/322.

⁴⁴¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/7.

⁴⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/197.

⁴⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/46.

⁴⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/357.

⁴⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/171.

⁴⁴⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/177.

⁴⁴⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/198.

⁴⁴⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/212.

⁴⁴⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/232.

⁴⁵⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/214.

⁴⁵¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/112.

⁴⁵² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/202.

⁴⁵³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/124.

⁴⁵⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/161.

⁴⁵⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/246.

⁴⁵⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/128.

⁴⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/145.

⁴⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/50.

⁴⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/258.

⁴⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/178.

⁴⁶¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/102.

⁴⁶² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/59.

⁴⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/18.

⁴⁶⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/329.

⁴⁶⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/358.

Karrâb⁴⁶⁶ (ö.429/1038), Ebü'l-Velîd⁴⁶⁷ (ö.349/960), el-Hâkim,⁴⁶⁸ İbrâhim b. Ebî Tâlib⁴⁶⁹ sayılmıştır. Nişâbur âlimi olarak zikri geçen râvîler Ali b. el-Hasan,⁴⁷⁰ Ahmed b. Nasr,⁴⁷¹ el-Cevzakî⁴⁷² (ö.388/998), el-Abduye,⁴⁷³ Haykân,⁴⁷⁴ İsbahan bölgesi âlimleri ise Ahmed b. el-Furât⁴⁷⁵ (ö.258/872), el-Gâzî,⁴⁷⁶ Ma'mer b. Abdülvâhid,⁴⁷⁷ Süleyman b. İbrâhim,⁴⁷⁸ İbnü'l-Haddâd,⁴⁷⁹ İbnü'l-Mukrî⁴⁸⁰ (ö.381/991), Filistin bölgesi âlimleri ise Abdurrahman b. Ganm el-Eşârî⁴⁸¹ (ö.78/697), Muhammed b. Ebû es-Serî,⁴⁸² Humus bölgesi âlimleri Kesîr b. Mürre el-Hadrâmi,⁴⁸³ Yezîd b. Abdurabbih,⁴⁸⁴ Amr b. Osman,⁴⁸⁵ Ebü't-Tâkî,⁴⁸⁶ eserde Cezire âlimi olarak Meymun b. Milhân⁴⁸⁷ (ö.117/735), Ahmed b. Abdümelik,⁴⁸⁸ Ahmed b. Süleyman er-Ruhâvî,⁴⁸⁹ er-Resânî⁴⁹⁰ (ö.661/1262), Maveraünnehir âlimi olarak eş-Şâşî⁴⁹¹ (ö.335/946), es-Süleymânî,⁴⁹² Guncâr,⁴⁹³ Cezerâ⁴⁹⁴ (ö.293/906) gibi isimler zikredilmiştir.

⁴⁶⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/295.

⁴⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/90.

⁴⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/168.

⁴⁶⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/344.

⁴⁷⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/207.

⁴⁷¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/222.

⁴⁷² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/208.

⁴⁷³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/269.

⁴⁷⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/317.

⁴⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/227.

⁴⁷⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/49.

⁴⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/96.

⁴⁷⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/389.

⁴⁷⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/37.

⁴⁸⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/165.

⁴⁸¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/106.

⁴⁸² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/137.

⁴⁸³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/107.

⁴⁸⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/72.

⁴⁸⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/180.

⁴⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/208.

⁴⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/172.

⁴⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/125.

⁴⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/248.

⁴⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/239.

⁴⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/40.

⁴⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/234.

⁴⁹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/249.

⁴⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/348.

2.2.2. Muhaddislerin Eğitim ve Öğretim Faaliyeti

Eserde muhaddislerin ilim hayatlarına bakıldığında onların hangi hocadan hangi ilmi öğrendikleri, ilim hayatına kaç yaşında başladıkları ya da hangi eserleri okudukları veya ezberledikleri, kaç hocadan ders aldıkları gibi onlara ilmî birikim sağlayan faaliyetlerin neler olduğu görülür.

Eserde muhaddislerin eğitim hayatlarına kaç yaşında başladıkları ile ilgili olarak İbnü'n-Neccâr'ın on beş yaşında,⁴⁹⁵ el-Ebîverdî'nin orta yaşlarda,⁴⁹⁶ İbn Havtallah'ın küçüklüğünden itibaren,⁴⁹⁷ el-Hâkim'in ise baba ve dayısının teşviki ile küçük yaşta hadis ilmini öğrenmeye başladığı⁴⁹⁸ yine ez-Zencânî'nin de büyükken⁴⁹⁹ ilim talep ettiği bilgileri aktarılmıştır.

Muhaddisler eğitim hayatlarının bir döneminde fıkıh ilmini önemsemişler ve onunla meşgul olmuşlardır. Bu hususta eserde geçen bilgiler bu ilmin daha çok nerede, kimlerden ve hangi mezhebin fikhını öğrendikleri ilgili olmuştur. Muhaddislerin fıkıh ilmini nerede öğrendiklerine örnek olarak İbn Ebî Zuhâl'in Bağdat'ta,⁵⁰⁰ el-Esîlî'nin Kurtuba'da,⁵⁰¹ Rebîa b. el-Hasan'ın ise Yemen'de,⁵⁰² kimlerden öğrendiklerine örnek olarak da Lâlekâî'nin Ebû Hâmid el-İsferâyîni'den,⁵⁰³ el-Bâcî'nin Ebû İshak eş-Şîrazî'den,⁵⁰⁴ el-Hatîb'in ise Ebî el-Hasan b. el-Mehâmilî'den⁵⁰⁵ öğrendiği zikredilmiştir.⁵⁰⁶ Bu sayılanlara ek olarak el-Hâzimî'nin Şafîi fikhını,⁵⁰⁷ İbn ez-Zâhirî'nin ise Hanefi fikhını öğrendiği⁵⁰⁸ belirtilmiştir.

Eserde muhaddislerin öğrendikleri ilimler ile ilgili olarak el-Haskânî'nin nahiv ilmini Ebû Bekir b. el-Hâris el-Esbahânî'den, fıkıh ilmini Ebû el-Âlâ Sâid b. Muhammed'den⁵⁰⁹ aldığı belirtilmiş bununla beraber el-Mizzî'nin de küçük yaşta

⁴⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/212.

⁴⁹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/259.

⁴⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/178.

⁴⁹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/237.

⁴⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/367.

⁵⁰⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/200.

⁵⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/221.

⁵⁰² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/172.

⁵⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/279.

⁵⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/373.

⁵⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/334.

⁵⁰⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/298, 3/277, 409, 4/19, 25, 30, 48.

⁵⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/137.

⁵⁰⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/264.

⁵⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/392.

Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği, fıkıh, Arapça, sarf ve lügat ilmini öğrendiği, h.75'de hadis ilmini talep etmeye başladığına⁵¹⁰ yer verilmiştir. yine İbn Teymiyye'nin ise mektepte hat ve hesap ilmini öğrendiği, Kur'an'ı ezberlediği, fıkıh öğrendiği ve bazı hocalara Arapça okuduğu⁵¹¹ şeklindeki bilgiler eserde geçen örneklerdendir.⁵¹²

Muhaddislerin eser ezberleme ya da eser çalışma faaliyetleri yine ilmî bir birikim elde etmek için yapılan tedris faaliyetlerinden biri olmuştur. Bu hususta İbn el-Bâcî⁵¹³ ve er-Rebeî'nin⁵¹⁴ Ubey Abîd'in *Garîb'ul-Hadîs* adlı eserini ezberlediği, Ebû Mesûd'un Buhârî ve Müslim'in kitaplarının etrâflarının ta'likini yaptığı,⁵¹⁵ yine el-Müezzîn'in müsveddeleri ile *Târîhu Merv*'e çalıştığı⁵¹⁶ ve el-Mu'temen'in *Cami'ü Tirmîzî*'yi altı kere yazdığı⁵¹⁷ bilgileri geçmektedir. Bu sayılanlara ek olarak İbn Atıyye'nin yedi yüz kere Buhârî'nin *Sahih*'ini tekrar ettiğini⁵¹⁸ de sayabiliriz.⁵¹⁹

2.2.2.1. Muhaddislerin Ders Aldığı Hocaları

Bu çalışmada muhaddislerin hangi alanlarda kimlerden, kaç hocadan ders aldıkları, kimlerin meclisinde buldukları ve hangi ders halkalarına katıldıkları, hangi muhaddisin kimlerin öğrencisi ya da hocası olduğu, kimlerden hadis yazdıkları gibi bilgilerde hoca talebe ilişkilerine değinilmiştir.

Eserde hoca talebe ilişkisini içeren birkaç örneğe değinirsek Alkâme b. Kays'ın (ö.62/682) İbn Mes'ûd'a Kur'an'ı tecvid ile okuduğu ve ondan fıkıh öğrendiği,⁵²⁰ Zeyd b. Sâbit ed-Dahhâk'ın (ö.45/665) içlerinde İbn Abbas, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin de olduğu bir gruba yine Kur'an'ı okuduğu,⁵²¹ Ebü'l Aliye er-Riyâhî'nin (ö.90/709) ise Kur'an'ı Ubeyy'e okuduğu Ömer, İbn Mesud, Ali ve Aişe'den hadis işittiği⁵²² şeklindeki bilgiler zikredilebilir.⁵²³

⁵¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/275.

⁵¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/282.

⁵¹² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/253, 272, 284, 4/124, 158, 187, 197, 201, 255, 258, 262.

⁵¹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/256.

⁵¹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/302.

⁵¹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/266.

⁵¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/358.

⁵¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/19.

⁵¹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/41.

⁵¹⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/59, 94, 107, 130, 135, 174, 222, 240, 241, 245, 247, 254, 224, 275-276, 145, 167.

⁵²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/100.

⁵²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/90.

⁵²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/124.

Abdullah b. Sâlih'in (ö.223/838) Leys'in kâtibi ve öğrencisi,⁵²⁴ el-Müsnedî'nin (ö.229/844) İmam Buhârî'nin hocası⁵²⁵ benzer şekilde İbnü'ş-Şarkî'nin (ö.325/937) Müslim b. Haccâc'ın öğrencisi,⁵²⁶ Hâfız Ebû Tâlib Ahmed b. Nasr'ın ise Dârekutnî'nin hocası⁵²⁷ olduğu bilgileri eserde geçen örneklerden bir kaçını oluşturur.⁵²⁸ Bu sayılanlara ek olarak Ebü'l-Velîd'in fikhî Abbas b. Sureyc'den,⁵²⁹ Sem'ânî'nin nahvi el-Fâmî'den,⁵³⁰ Hattâbî'nin ise lügat ilmini Ebî Ömer ez-Zâhid'den öğrendiği⁵³¹ yine Hatîb'in Sûrî'den hadis ilmini aldığı,⁵³² el-Hâkim'in de zamanının bir grup kurrâsına Kur'an okuduğu, Ebü'l-Velid ve Ebî Sehl'den fikhî öğrendiği⁵³³ şeklindeki bilgileri örnek olarak verebiliriz.⁵³⁴ Eserde ismi geçen meşhur kişilerden hoca talebe ilişkisine örnek olarak da Yahyâ b. Zekeriyâ'nın (ö.182/798) Ebû Hanife'nin (ö.150/767),⁵³⁵ Harmele b. Yahyâ'nın (ö.243/858) İmam Şâfî'nin (ö.204/820),⁵³⁶ Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem'in (ö.268/882) ise İmam Mâlik'in (ö.179/795) öğrencisi⁵³⁷ olduğu bilgilerini örnek olarak verebiliriz.⁵³⁸

Kitapta muhaddislerin kaç hoca ile karşılaştıkları da üzerinde durulan bir konudur. Bununla ilgili olarak Hişâm b. Ubeydullah'ın (ö.221/836) bin yedi yüz,⁵³⁹ Müslim b. İbrâhim'in sekiz yüz,⁵⁴⁰ İmam Buhârî'nin binden fazla,⁵⁴¹ Taberânî'nin (ö.360/971) binden fazla,⁵⁴² el-Karrâb'ın ise bin iki yüzden fazla⁵⁴³ hoca ile

⁵²³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/132, 149.

⁵²⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/29.

⁵²⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/159.

⁵²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/8.

⁵²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/22.

⁵²⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/186, 194, 197, 238, 265, 409, 409-410, 4/37, 52, 189, 2/300.

⁵²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/90.

⁵³⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/85.

⁵³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/215.

⁵³² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/310.

⁵³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/240.

⁵³⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/193, 222, 315, 409, 2/279, 4/19, 25, 30, 79, 116, 124, 127, 145, 184, 178, 197, 216, 224, 201.

⁵³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/390.

⁵³⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/149.

⁵³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/231.

⁵³⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/217, 242, 264, 303, 306, 313, 337, 147, 3/151, 236, 265, 283, 284, 305, 331, 404, 346, 354, 358, 366, 390, 422, 4/24, 44, 57, 79, 91, 134-135, 150, 236, 267, 253, 2/275, 289, 342, 350.

⁵³⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/20.

⁵⁴⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/24.

⁵⁴¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/245.

⁵⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/108.

⁵⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/295.

karşılaştığı bununla beraber Silefi'nin İsbahan'da altı yüzden fazla⁵⁴⁴ hocasının olduğu şeklindeki bilgileri de zikredebiliriz.⁵⁴⁵

Çalışmada muhaddislerin hoca talebe bilgilerini onların eğitim hayatı ile ilgili verilen bilgilerinden yola çıkarak elde etmekteyiz. Bununla ilgili olarak el-Münzir b. Şâzân'ın aktardığına göre, Ahmed ve Yahyâ'nın Zekeriyâ b. Adî'ye gelerek kendilerine Ubeydullah b. Amr'ın kitabını tahric etmesini istemelerinden⁵⁴⁶ Ahmed ve Yahyâ'nın Zekeriyâ b. Adî'nin öğrencisi olduğu, benzer şekilde el-Kavârîrî'nin aktardığına göre Yahyâ el-Kattân'ın Ali b. el-Medîni'den (ö.234/848-49) çok şey öğrendiğini belirtmesi,⁵⁴⁷ yine Hişâm b. Ammâr'ın Kur'an'ı İrak b. Hâlid ve Eyyüb b. Temîme'ye sunmasından⁵⁴⁸ hareketle Hişâm b. Ammâr'ın (ö.245/859?) İrak b. Hâlid ve Eyyüb b. Temîme'nin öğrencisi olduğu, yine benzer şekilde Merrûzî'nin İmam Ahmed'den uzun zaman ayrılmadığı ve ondan ilim ve amel alması sebebiyle onun öğrencisi olduğu şeklindeki bilgilerde hoca talebe ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

İbn Abdülhâdi'nin bu çalışmasında muhaddislerin kimlerden hadis yazdıkları ya da işittikleri hoca talebe ilişkisini ortaya koyan bir durumdur. Bununla ilgili olarak Ebû Zür'a'nın İbrâhim b. Mûsa (ö.230/844) ve İbn Ebî Şeybe'den,⁵⁴⁹ Ali b. Hucr'un (ö.244/858-59) ise Kuteybe'den hadis yazdığı,⁵⁵⁰ Adem b. Ebî İyâs'ın (ö.220/835) Şu'be'nin yanında hadis tutan altı kişiden biri olduğu⁵⁵¹ örnek olarak verilebilir. Bunun dışında İmam Buhârî'nin kimlerden hadis işittiği ile ilgili olarak da kendi beldesinde Muhammed b. Selâm, el-Müsnedî, Muhammed b. Yûsuf el-Bikeydî'den, Belh'te Mekkî b. İbrâhim'den, Bağdat'ta Affân'dan, Basra'da Ebî Âsım'dan, Kûfe'de Ubeydullah b. Mûsa'dan, Şam'da Ebû Muğire ve Firyâbî'den, Humus'ta Ebî el-Yemân'dan, Dımaşk'te ise Ebî Müshir'den hadis işittiği⁵⁵² şeklindeki bilgiler örnek olarak verilebilir.⁵⁵³

⁵⁴⁴ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 4/74.

⁵⁴⁵ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/164, 228, 4/94, 107, 140, 213.

⁵⁴⁶ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/33.

⁵⁴⁷ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/78.

⁵⁴⁸ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/108.

⁵⁴⁹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/106.

⁵⁵⁰ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/107.

⁵⁵¹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/28.

⁵⁵² İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/244.

⁵⁵³ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/256, 263, 279, 304, 306, 310, 359, 365, 4/9, 46, 49, 59, 187, 205, 208, 210, 2/277, 287.

2.2.2.2. Muhaddisler ile İlgili İcazet Bilgileri

Hadis ilminde icazet “hocanın talebesine duyduklarını veya kitaplarını rivâyete izin vermesi”⁵⁵⁴ anlamına gelmektedir. Eserde ise muhaddislerin kimlere icazet verdiği ya da kimlerden icazet aldığı ya da kimlerden icazet yazdığı bilgileri üzerinde durulmuştur.

Kitapta geçen icazet bilgilerine örnek olarak Ebû Nuaym’ın el-Esam’a,⁵⁵⁵ Ebü’l-Hüseyn b. el-Müteyyem ve Ebü’l-Hasan b. es-Salt el-Ehvâzî’nin İbn Hayrûn’a⁵⁵⁶ İbnü’l-Mukrî’nin de aralarında olduğu bir grubun el-Halîlî’ye icazet verdiği⁵⁵⁷ yine İbn Mende’nin İbn Ebî Hâtîm’den icazetinin olduğu⁵⁵⁸ şeklindeki bilgileri zikredebiliriz.⁵⁵⁹ Bu sayılanlara ek olarak İbn Mende’nin işittiği hadislerin icazetini Ebü’sa’d es-Sem’ânî’ye verdiği bilgisi de eserde geçmektedir.⁵⁶⁰

Eserde muhaddislerin bir başkasına icazet yazmaları ile ilgili olarak Ebü’l-Hasan el-Kâbesî’nin ez-Zehrâvî’ye,⁵⁶¹ el-Bahrî’nin Cürcân’dan Hâkim’e,⁵⁶² Ebû Zer el-Herevî’nin de Mekke’de topladığı hadislerle ilgili Hatîb’e icazet yazdığı⁵⁶³ şeklindeki bilgiler örnek olarak verilebilir.⁵⁶⁴

2.2.2.3. Muhaddislerin Hadis Tedris Faaliyeti

Eserde muhaddislerin ilmi insanlara ne şekilde ulaştırdıklarına yer yer değinilmiştir. Onların hadisi bir gruba okumaları, yazdırmaları, hadis rivayetinde bulunmaları, camiîlerde hadis dersi vermeleri, ders halkalarına sahip olmaları, bazı eserleri insanlara okutmaları gibi çalışmalarını tedris faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilir.

Eserde muhaddislerin ders halkaları ile ilgili olarak el-Hatîb’in Dımaşk Camii’ndeki ders halkasında Ebû Zekeriyâ et-Tebrîzî’nin kendisinden ders aldığı,⁵⁶⁵

⁵⁵⁴ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV, 2008), 53.

⁵⁵⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/52.

⁵⁵⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/398.

⁵⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/319.

⁵⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/231.

⁵⁵⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/289, 315, 324, 361, 4/5, 9, 21, 22, 25, 27, 42, 48, 64, 79, 117, 248, 128, 243, 236, 238, 139, 166, 169, 176, 185, 188, 190, 198, 200, 206, 211, 213.

⁵⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/23.

⁵⁶¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/322.

⁵⁶² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/71.

⁵⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/299.

⁵⁶⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/41, 126, 201, 204, 236.

⁵⁶⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/336.

İbnü'l-Ahdâr'ın ise el-Kasır Camii'nde bir ders halkasının olduğu ve her cuma namazı sonrası bazı okumalar yaptığı⁵⁶⁶ bildirilmiştir. Yine İbn Ferah'ın hadis kıraati için bir ders halkasının bulunduğu,⁵⁶⁷ en-Neccâd'ın ise el-Mansûr Camii'nde iki halkasının olduğu ve bunlardan birinin namazdan önce fetva için diğerinin de namazdan sonra imlâ için olduğu⁵⁶⁸ bilgileri eserde geçmektedir.

Muhaddislerin hadis yazdırmaları ile ilgili olarak Ebû Zür'a el-Keşşî'nin Basra'da aralarında Hamza b. Yûsuf es-Sehmî'nin de olduğu bir gruba hadis yazdırdığı,⁵⁶⁹ yine İbn Yûnus'un Muhammed b. Nûh'dan hadis yazdığı⁵⁷⁰ ve es-Semânî'nin Merv Camii'nde bir mecliste yüz kırk tane hadis yazdırdığı⁵⁷¹ bilgileri bu konuda eserde geçen örneklerdendir.⁵⁷²

Muhaddislerin belirli bir gruba veya kişiye bir eseri okuması, açıklaması ya da eser üzerinde yaptığı herhangi bir çalışma tedris faaliyeti içerisinde değerlendirilebilir. Bununla ilgili olarak et-Teymî'nin bir gruba *Sahih-i Müslim*'in şerhini yaptığı⁵⁷³ ve *Câmî* adlı eseri yaklaşık üç yüz kişiye yazdırdığı⁵⁷⁴ yine Ebü'l-Fityân'ın Tûs'a gittiği ve orada Gazâlî'ye *Sahih*'i okuduğu ve şerhettiği⁵⁷⁵ bildirilmiştir. Bununla beraber Nevevî'nin her gün on iki ders verdiği ve verdiği derslerin her birinde *el-Vesîd*, *Sahih-i Müslim*, *Islah el-Mantık*, *Usul'ud-Din* gibi bazı eserleri okuttuğu aktarılmıştır.⁵⁷⁶

Muhaddislerin hadis okumaları veya hadis rivayetinde bulunmaları ile ilgili olarak el-Mısıri'nin kendi hıfzından hadis rivayetinde bulunduğu,⁵⁷⁷ Ebû Muhammed b. es-Sekkâ'nın hadis rivayetinde bulunurken elinde hiç kitap olmadığı ve hıfzından hadisleri naklettiği⁵⁷⁸ aktarılmıştır. Benzer şekilde İbnü'l-Furât'ın ölümüne kadar hadis yazmaya devam ettiği, her gün öğle ve akşam vakti kendi meclisinde hadis okuduğu için gündüzleri hadis nüshalarını genişletmeye vaktinin

⁵⁶⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/164.

⁵⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/269.

⁵⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/59.

⁵⁶⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/190.

⁵⁷⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/14.

⁵⁷¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/40.

⁵⁷² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/33, 141, 178, 251, 265, 4/59.

⁵⁷³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/54.

⁵⁷⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/52.

⁵⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/10.

⁵⁷⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/256.

⁵⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/162.

⁵⁷⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/156.

olmadığı⁵⁷⁹ şeklindeki bilgilerde muhaddislerin hadisleri insanlara ulaştırmak için yaptıkları tedris faaliyetleri eserde geçen bilgiler arasındadır.⁵⁸⁰

2.2.2.4. Muhaddislerin Uzman Olduğu Alan

İbn Abdülhâdî, muhaddislerin hangi alanla ilgilendikleri, hangi konularda iyi oldukları, hangi şehirlerde hangi konuda ön plana çıktıkları gibi onların ilim hayatlarına dair önemli bilgileri bize sunmaktadır. Eserde muhaddislerin bir veya birden fazla alanda imam, reis, arif, âlim, yetenekli (bâri'), basiretli, ilim kabı, ilim denizi, bu alanla ilgilendi, marifet sahibi, önde gelenlerden, iyi (hasen),⁵⁸¹ eşsiz (ferîd),⁵⁸² kendisine sorular sorulması ya da bir alanda insanlara dersler vermesi gibi bilgiler muhaddislerin o dalda iyi olduklarını göstermektedir.

Eserde hadis ilmi ile ilgilendiği ifade edilen muhaddisler⁵⁸³ el-Hakîm et-Tirmizî,⁵⁸⁴ İbnü's-Seken,⁵⁸⁵ el-Haskânî,⁵⁸⁶ ve Ali b. Abdelkâfi'dir.⁵⁸⁷ Bir alanda âlim olduğu bildirilen kişilerle ilgili olarak Ukaylî⁵⁸⁸ ve Bündâr'ın⁵⁸⁹ hadis'te, İbn Hibbân'ın tıp, nücüm ve fen ilimlerinde,⁵⁹⁰ en-Nekkâş'ın kiraatte,⁵⁹¹ el-Esîlî'nin ise hadis, ilel ve ricâl ilminde âlim⁵⁹² olduğu eserde geçen bilgiler arasındadır.⁵⁹³ Muhaddislerin bir alanda iyi olduklarını ifade etmek için âlim sıfatı dışında bir de ârif sıfatı kullanılmıştır. Bu duruma örnek olarak Şa'rânî'nin ricâl ilminde,⁵⁹⁴ el-Basîr'in hadislerin sened bilgisinde⁵⁹⁵ yine el-Vahşî'nin hadis ilminde ârif olduğu⁵⁹⁶ benzer şekilde İbn Atiyye'nin hadiste turukta ve ilel'de hâfız, ricâl isimlerinde ve

⁵⁷⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/210.

⁵⁸⁰ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/398, 4/140, 148, 150.

⁵⁸¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/274.

⁵⁸² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/185.

⁵⁸³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/64, 145, 162, 218, 234, 268, 269.

⁵⁸⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/353.

⁵⁸⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/131.

⁵⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/391.

⁵⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/271.

⁵⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/23.

⁵⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/182.

⁵⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/114.

⁵⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/103.

⁵⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/222.

⁵⁹³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/80, 89, 279, 351, 3/224, 253, 327, 4/26, 46, 126, 189, 192.

⁵⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/332.

⁵⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/228.

⁵⁹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/366.

nakilde ise ârif⁵⁹⁷ olduğu şeklindeki bilgilerde muhaddislerin bu alanlarda iyi oldukları anlatılmak istenmiştir.⁵⁹⁸

Muhaddislerin bir ilim dalında imam veya baş olmaları onların konuya vakıf olduklarını göstermektedir. Bu hususta Ebû Ubeyd'in lügatte baş, kıraatte imam,⁵⁹⁹ İbnü'l-Enbârî'nin Kûfelilerin nahvinde baş,⁶⁰⁰ Muhammed b. Kâsım'ın Endülüs'te hadis ilminde imamlardan biri olduğu⁶⁰¹ şeklindeki bilgileri örnek olarak verebiliriz.⁶⁰² Muhaddislerin bir alanda basiretli oldukları ile ilgili olarak da Ömer b. Şebbet'in siyer, megazi ve eyyam'ün-nâs'da,⁶⁰³ Muhammed b. Abdülmelik b. Eymen'in fıkıhta,⁶⁰⁴ İbn Müferric'in ricâl isimleri ve cerh-ta'dil durumları hakkında basiretli⁶⁰⁵ olduğu zikredilebilir.⁶⁰⁶ Muhaddislerin uzman olduklarına işaret eden bir diğer ifade de onların bir ilim dalında iyi olduklarıdır. Bu hususta İbnü'l-Haddâd'ın Kur'an, hadis, ricâl ve künâ ilimlerinde iyi olduğu,⁶⁰⁷ İbnü'l-Feradî'nin ise belâgat ve hatta,⁶⁰⁸ Mahmud b. el-Fadl'ın hadis ve sîret ilminde hasen olduğu⁶⁰⁹ örneklerini zikredebiliriz.

Eserde muhaddislerin bir alandaki uzmanlıklarına işaret eden ifadelere ek olarak Hamza b. Muhammed b. Ali'nin hadis ilminde önde,⁶¹⁰ el-Hâkim'in zamanının imamı olduğu ve sahih hadisin şartları bilgisinde önde olduğu⁶¹¹ belirtilmiştir.

Yukarıda anlatılan özelliklerden farklı olarak eserde adı geçen muhaddislerden Muhammed b. Tâhir'in çok fazla telifi olması ile beraber vehimli olduğu ve nahiv

⁵⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/41.

⁵⁹⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/282, 4/10, 44, 64, 116, 125, 126, 181, 186.

⁵⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/64.

⁶⁰⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/34.

⁶⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/36.

⁶⁰² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/283, 344, 354, 3/55, 81, 101, 143, 184, 248, 257, 272, 294, 316, 4/137, 159, 201.

⁶⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/192.

⁶⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/26.

⁶⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/202.

⁶⁰⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/267, 356, 3/86, 248, 4/8, 176, 183.

⁶⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/94.

⁶⁰⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/274.

⁶⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/24.

⁶¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/126.

⁶¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/169.

bilgisinin iyi olmadığı,⁶¹² yine el-Bitrevcî'nin cem ve tasnif faaliyetlerinin olduğu ve Arapça bigisinin ise az olduğundan bahsedilmiştir.⁶¹³

Muhaddislerin belli alanlarda kendilerine soru sorulmaları, bir grup ya da bir cemaate ders vermeleri muhaddisin o alana hakim olduğunu bize göstermektedir. Bu hususta Ahmed b. el-Hasan b. Cüneydîb'in kendisine illel, ricâl ve fıkıh hakkında sorular sorulması,⁶¹⁴ yine İbn Cevsâ'nın Muhammed b. Avf b. Süfyân'a güvendiği ve kendisine Humus ehlinin hadisleri hakkında sorular sorduğu,⁶¹⁵ benzer şekilde İsmâil b. İshâk'ın bir gruba fıkıh öğrettiği⁶¹⁶ bilgisi de muhaddislerin bilgi sahibi oldukları alana işaret etmektedir.⁶¹⁷

2.2.2.5. Muhaddislerin Hadis Yolculukları

Hadis tarihinde muhaddislerin rivâyetleri kaynağından elde etme ve hadise ulaşmak için yaptıkları çabalar önem arz eder. Muhaddislerin ilim elde etmek için ortaya koydukları çabalardan biri de hadis yolculuklarıdır. Hadis öğrenmek için yapılan bu yolculuklar hadis ilminde “*Rihle*” diye isimlendirilmiş ve çok fazla yolculuk yapanlara da rahhâle, ruhle, cevvăle şeklinde isimler verilmiştir.⁶¹⁸

Muhaddislerin hadis yolculukları ile ilgili verilen bilgilerinde, onların kaç yaşında, kaç yılında, nereye, kimlere yolculuk yaptığı, kendisine yolculuk yapıp yapılmadığı, yaptıkları yolculuklarda hangi tabakadaki kişilere yetiştiği, hadis yolcuğuna çıkmalarında önlerine çıkan engeller gibi nadir olarak zikredilen bilgilere rastlamaktayız. Şimdi bu sayılan özelliklerle ilgili eserden somut örnekler vererek eserde hadis yolculuklarına dair sunulan bilgilerin detaylarına değineceğiz.

⁶¹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/17.

⁶¹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/67.

⁶¹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/217.

⁶¹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/279.

⁶¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/329.

⁶¹⁷ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/78, 154, 163, 218, 282, 295, 313, 360, 3/5, 19, 29, 48, 84, 94, 185, 205, 224, 229, 236, 240, 263, 271, 274, 286, 311, 316, 327, 334, 343, 392, 399, 401, 410, 416, 4/15, 36, 42, 46, 48, 53, 69, 80, 91, 101, 102, 128, 140, 146, 162, 185, 198, 200, 203, 206, 210, 211, 216, 222, 224, 252, 261, 264, 263, 266, 276, 282.

⁶¹⁸ İbrâhim Hatiboğlu, “*Rihle*” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/106. Bkz. Hâbil Nazlıgöl, “Sebepler ve Sonuçları ile Hadis Yolculukları” *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/11(Haziran 2013), 16. Veli Aba, “Kadim Bir Gelenek Olan Rihle'nin Hadis Seyahatlerinin Günümüz Öğrenci Değişim Programları Çerçevesinde Yeniden İnşasının Din Eğitimi ve Öğretimi Açısından Motivasyon Değeri”, *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*, ed. Mehmet Bahçekapılı vd. (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 176.

Eserde çok fazla yolculuk yapan muhaddisler için “*rihlesi genişti*”⁶¹⁹ şeklindeki ifadelere yer verilmiş ve böyle olan kimseler için Rahhâl, Cevvâl, Sahibu Rihle şeklindeki ifadeler kullanılmıştır. Eserde Velîd b. Bekir,⁶²⁰ İbnü'l-Mukrî,⁶²¹ Dekkâk,⁶²² İbnü'l-Cevherî,⁶²³ Rebîa b. el-Hasan⁶²⁴ için “rahhâl”,⁶²⁵ bununla beraber Ali b. el-Fazl,⁶²⁶ İbn Rumeyh,⁶²⁷ en-Nekkâş⁶²⁸ ve Gunder⁶²⁹ için “cevval”,⁶³⁰ İbn Halîl için de “sâhibu rihle”⁶³¹ ifadesi kullanılarak muhaddislerin çok fazla yolculuk yaptıklarına değinilmiştir.⁶³²

Muhaddisler hakkında verilen bilgilerden biri de onların hadis yolculuğu yapıp yapmadığıdır. Buna örnek olarak Müslim b. İbrâhim'in kimseye yolculuk yapmadığı ve belli kişilerden hadis aldığı,⁶³³ aynı şekilde Ebû Saîd b. Yûnus'un Mısır'ın dışına çıkmadığı,⁶³⁴ İbn Sa'd⁶³⁵ ve Guncâr'ın da hiç yolculuk yapmadığı⁶³⁶ bilgileri verilmiştir. Eserde geçen muhaddislerden es-Süleymanî'nin Biken'den Buhara'ya,⁶³⁷ İbn Mâmâ'nın da Irak'a hiç ulaşmadığı⁶³⁸ bilgileri yine hadis yolculukları başlığı altında zikredilebilir.

Muhaddislerin hadis öğrenmek amacıyla hangi şehre yolculuk yaptıklarını anlatmak için şehir ismiyle beraber misafir anlamına gelen نزيل⁶³⁹ kelimesinin kullanılması, kişilerin o şehirde bir süre bulunduğu bilgisini bize sunmaktadır. Eserde Nişâbur misafiri olduğu bildirilen muhaddisler el-Mısrî,⁶⁴⁰ Ubeydullah b.

⁶¹⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/116, 77, 211, 251, 2/258, 4/94, 243, 132.

⁶²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/223.

⁶²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/165.

⁶²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/28.

⁶²³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/244.

⁶²⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/172.

⁶²⁵ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/27, 42, 71, 85, 95, 190, 195, 203, 268, 305, 320, 353, 407, 422, 4/234, 193, 131, 251, 166, 207, 239, 2/331, 301, 308.

⁶²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/64.

⁶²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/122.

⁶²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/102.

⁶²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/150.

⁶³⁰ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/37, 48, 163, 206, 263, 352, 355, 365, 405, 420, 423, 4/9, 13, 2/69.

⁶³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/194.

⁶³² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/52, 171, 4/219, 194, 2/347.

⁶³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/24.

⁶³⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/93.

⁶³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/101.

⁶³⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/249.

⁶³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/235.

⁶³⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/312.

⁶³⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/101, 128, 201, 221, 226, 233, 251, 273, 283, 316, 348, 359, 3/38, 64, 158, 305, 400, 403, 418, 4/24, 127, 182, 269, 218, 259, 145, 161.

⁶⁴⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/162.

Saîd,⁶⁴¹ İshak b. İbrâhim'dir.⁶⁴² Mısır misafiri oldukları belirtilen muhaddisler Nuaym b. Hammâd,⁶⁴³ İbnü's-Seken,⁶⁴⁴ İbn Hanzâbe,⁶⁴⁵ Bağdat misafiri olanlar ise İbrâhim b. Abdullah,⁶⁴⁶ Züheyr b. Muhammed,⁶⁴⁷ Abdullah b. Muzâhir'dir.⁶⁴⁸

Muhaddislerin hadis yolculuklarını nereye yaptıkları eserde geçen bilgiler arasındadır. Bunula ilgili olarak Ebû Mes'ûd'un Bağdat, Kûfe, Basra, Vâsıt, Ezher, İsbahan, Horasan'a,⁶⁴⁹ Muhammed b. Vaddâh b. Bezî'nin Hicaz, Irak, Şam ve Mısır'a,⁶⁵⁰ er-Resanî'nin Bağdat, Dımaşk, Halep ve başka bölgelere yolculuk yaptıklarını ve hadis işittiklerini⁶⁵¹ zikredebiliriz.⁶⁵² Benzer şekilde muhaddislerin kimlere yolculuk yaptıkları da üzerinde durulan bilgilerdendir. Tûsî'nin ilk yolculuğunun Leys b. Muhammed'e,⁶⁵³ Yahyâ b. Mâlik'in Sehl b. Ziyâd el-Kattân, Da'lec b. Ahmed, İbn Kâni' ve tabakasına,⁶⁵⁴ Cârûdî'nin ise Taberî'ye⁶⁵⁵ yaptığı yolculukları şahıs bazında yapılan yolculuklardandır.⁶⁵⁶

Eserde muhaddislerin hadis yolculuğuna çıktıkları tarihlere de değinilmiştir. Bununla ilgili olarak İbn Mende'nin ilk yolculuğunun hicrî otuzlardan önceye rastladığı⁶⁵⁷ Şirazî'nin h.404'te Şiraz'a çıktığı,⁶⁵⁸ el-Mâlîni'nin Cürcân'a h.64'te girdiği,⁶⁵⁹ el-Behîrî'nin ise Irak ve Hicaz'a h.360'dan sonra⁶⁶⁰ geldiği bilgileri örnek olarak verilebilir. Yine Hamza b. Yûsuf'un h.68'de İsbahan, Rey, Bağdat, Basra,

⁶⁴¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/169.

⁶⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/86, bkz. 2/220, 3/281, 422.

⁶⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/64.

⁶⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/131.

⁶⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/218, bkz. 313, 2/266.

⁶⁴⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/146.

⁶⁴⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/238.

⁶⁴⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/82.

⁶⁴⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/266.

⁶⁵⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/355.

⁶⁵¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/240.

⁶⁵² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/103.

⁶⁵³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/212.

⁶⁵⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/196.

⁶⁵⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/252.

⁶⁵⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/265, 285, 4/25, 62, 192, 177, 2/312.

⁶⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/231.

⁶⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/263.

⁶⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/268.

⁶⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/278.

Kûfe, Vâsıt, Ehvaz, Şam, Mısır ve Hicaz'a yaptığı⁶⁶¹ hadis yolculukları da sayılan bilgiler arasındadır.⁶⁶²

Muhaddislerin kaç yaşında hadis yolculuğu yaptıkları nadir de olsa verilen bilgilerden biridir. Bununla ilgili Hâkim'in yirmi yaşında Irak'a,⁶⁶³ el-Îz b. el-Hâfız'ın on dört yaşında Bağdat'a,⁶⁶⁴ en-Nersî'nin yirmi yaşında,⁶⁶⁵ İbn Mesdî'nin yirmi yaşından sonra yolculuk yaptığı⁶⁶⁶ eserde geçen bilgilerdendir.

Muhaddislerin kaç yıl hadis yolculuğu yaptıkları ile ilgili olarak da Ebû Hâtîm er-Râzî'nin yedi sene yolculukta bulunduğu ve bu süreçte Bahreyn'den Mısır'a, Remle'ye ve Tarsus'a yürüdüğü,⁶⁶⁷ el-Bâcî'nin yirmi altı sene,⁶⁶⁸ es-Silefî'nin on küsür sene,⁶⁶⁹ benzer şekilde İbnü'n-Neccâr'ın da yolculuğunun yirmi yedi sene sürdüğü⁶⁷⁰ bilgileri verilmiştir.⁶⁷¹

Muhaddislerin kaç yolculuk yaptıkları ya da hangi şehre kaç defa gittikleri verilen bilgilerdendir. Bununla ilgili olarak Sehl b. Zencele'nin iki kere,⁶⁷² Zühli'nin üç kere,⁶⁷³ Hâkim'in Ebü'n-Nadr'ın yanına iki defa yolculuklarının olduğu,⁶⁷⁴ İbnü'l-Mukrî'nin doğuyu ve batıyı dört defa gezdiği,⁶⁷⁵ benzer şekilde İbn Feradî'nin İşbilye'ye el-Bâcî'nin yanına iki defa,⁶⁷⁶ Ebû Mûsâ'nın Irak'a iki defa yolculuk yaptığı⁶⁷⁷ bilgilerini örnekler arasında sayabiliriz.

2.2.2.6. Muhaddislerin Eser Bilgileri

Muhaddislerin müsned, sünen, musannef ve cüz gibi yaptıkları te'lif çalışmaları eserde geçen önemli konulardandır. Bu husula ilgili muhaddise ait şayet

⁶⁶¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/287.

⁶⁶² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/20, 26, 109, 134, 146, 191, 199, 228, 257, 262, 313, 316, 409, 333, 4/14, 40, 70, 93, 107, 156, 158, 2/361.

⁶⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/237.

⁶⁶⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/184.

⁶⁶⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/33.

⁶⁶⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/234.

⁶⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/260.

⁶⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/371.

⁶⁶⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/73.

⁶⁷⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/213.

⁶⁷¹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/280.

⁶⁷² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/110.

⁶⁷³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/211.

⁶⁷⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/88.

⁶⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/166.

⁶⁷⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/197.

⁶⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/192.

varsa eser isimleri ve eserin özellikleri, hangi konularda yazıldığı ya da muhaddisin bir kişinin yazdığı kitap üzerine yaptığı tahrir, zeyl, şerh ve muhtasar çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Yine muhaddisin sevdiği, önemseydiği ve yanından ayırmadığı kitaplar ya da herhangi bir kitap hakkındaki olumsuz düşünceleri de eserde yer bulan konulardandır. Bu sayılan özellikleri somut örneklerle açıklayacağız.

Eserde muhaddis ve yazdığı eser bilgisine örnek olarak İbn Sa'd'ın *Tabakâtu'l Kebir ve Sağir'i*,⁶⁷⁸ Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ*,⁶⁷⁹ *Delâilü'n-Nübüvve*, *Ma'rifetü's-Sahabe*, *el-Müstahrec a'la el-Buhârî*, *el-Müstahrec a'la Müslim*, *Târîhu Esbahan*, *Sıfatu'l-Cennet*, *et-Tib*, *Fedâil es-Sahâbe*, *el-Mu'tekid*⁶⁸⁰ adlı eserleri zikredilmiştir. Bununla beraber sâhibu tasnif olarak nitelenen⁶⁸¹ el-Bâcî'nin de *el-Münteka fi'l-Fıkıh*, *el-Meânî fi şerhi Muvatta'*, *Cerh ve Ta'dil*, *el-Hudud*, *İşaretün fi Usul-i Fıkıh*, *et-Tesdîd İlâ Ma'rifetu et-Tevhîd*, *İhkâm el-Fusûl fi Ahkâm el-Usûl*, *Şerh el-Minhâc*, *Sünen es-Sâlihîn ve Sünen el-Abidîn*, *Subulu el-Mühtedîn*, *Firak el-Fukahâ*, *Sünen el-Münhâc* ve *Tertîb el-Huccâc* isimli eserlerine yer verilmiştir. Bu sayılanlara ek olarak et-Teymî'nin *Terğib ve Terhib*⁶⁸² isimli eseri, Halife b. Hayyât'ın *Târih ve Tabakât*'i⁶⁸³ da verilen bilgiler arasındadır.⁶⁸⁴ Ali b. Hucr'un *Ahkamu'l-Kur'an*'i,⁶⁸⁵ Humeyd b. Zencuye'nin *el-Emval* ve *Terğib ve Terhib*'i⁶⁸⁶ Huşeyş b. Esrem'in *İstikamet*'i⁶⁸⁷ Ukaylî'nin *ed-Duafâ*'sı⁶⁸⁸ İbn Yâsîn'in *Târîhu Herât*'i⁶⁸⁹ da eserde geçmektedir.

⁶⁷⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/73.

⁶⁷⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/290.

⁶⁸⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/291.

⁶⁸¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/370.

⁶⁸² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/50.

⁶⁸³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/89.

⁶⁸⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/267, 2/96, 99, 279, 288-289, 294, 300, 314, 330, 334, 338, 345, 346, 350, 361, 3/68, 76, 81, 84, 87-88, 91, 92, 94, 100, 103, 108, 111, 113, 115, 116, 129, 131, 132, 133, 134, 139, 141, 145, 146, 147, 164, 165, 168, 170, 178, 187, 194, 204, 208, 210, 215, 21, 247, 249, 255, 258, 260, 263, 264, 273, 277, 281, 295-296, 297, 299, 320, 325, 328, 330, 343, 346, 373, 377, 393, 396, 410, 422, 4/6, 31, 44, 48, 50, 53-54, 73, 80, 81, 82-83, 84, 85, 102, 106, 113, 117, 124, 126, 129, 131, 135, 137, 141-142, 142, 149, 156, 180, 183, 186, 201, 203-204, 211, 213, 214, 220, 236, 238, 239, 240, 243, 252, 253, 258, 276.

⁶⁸⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/107.

⁶⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/236.

⁶⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/237.

⁶⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/22.

⁶⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/70.

Muhaddislerin müsned, cami, sünen, sahih gibi te'lif çalışmalarına örnek olarak Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî,⁶⁹⁰ el-Adenî,⁶⁹¹ ve Ahmed b. Sinân'ın⁶⁹² *Müsned*'i,⁶⁹³ ed-Dûlâbî⁶⁹⁴ ve Ebû Dâvûd'un⁶⁹⁵ *Sünen*'i,⁶⁹⁶ Dârimî⁶⁹⁷ ve Tirmizî'nin⁶⁹⁸ *Câmi*'si Buhâri'nin⁶⁹⁹ *Sahih*'i⁷⁰⁰ zikredilebilir.

Muhaddislerin bir başka kişinin eseri üzerinde yaptığı tahrir, zeyl ve muhtasar çalışmalarına örnek olarak İbn Ebî Osman'ın Müslim'in kitabı üzerinde tahririnin bulunduğu,⁷⁰¹ aynı şekilde İbnü's-Sünnî'nin Nesâî'nin *Sünen*'i üzerine bir muhtasarı olduğu ve adına da *el-Müctenî* ismini verdiği,⁷⁰² İbn Adî'nin *el-Müzenî*'nin muhtasarı üzerine bir kitap yazdığı ve onu *İntisâr* diye isimlendirdiği⁷⁰³ eserde geçmektedir. Bu sayılanlara ek olarak muhaddislerin bir başkasının eseri üzerine yaptığı zeyl çalışmaları ile ilgili Şuca' b. Fâris'in *Târihu'l-Hatîb* üzerine bir zeyl çalışmasının olduğu,⁷⁰⁴ yine İbn er-Rûmiyye'nin de İbn Adî'nin *el-Kâmil* adlı eseri üzerine zeyl çalışması örnek olarak verilebilir.⁷⁰⁵ Bir başka eser üzerine yapılan şerh çalışmaları ile ilgili olarak da Ebû Tâhir'in *Muvatta*'nın şerhini yazdığı,⁷⁰⁶ yine Ebû Şâme'nin Şâtîbî'yi şerhettiği⁷⁰⁷ bilgilerini örnek olarak zikredebiliriz.

Müellif bu çalışmasında bazı eserler hakkında bize bilgiler sunmaktadır. Bununla ilgili olarak Müslim'in *Sahih*'ini, semâ yoluyla aldığı üç yüz bin hadisten tasnif ettiği, eserin yazımı esnasında Ahmed b. Seleme'nin on beş sene Müslim ile beraber olduğu ve eserde on iki bin hadis bulunduğu belirtilmiştir.⁷⁰⁸ Bununla beraber Ebû Davud'un *Sünen*'inde sahihleri, sahihe benzer veya yakın olanları zikrettiği, şayet şiddetli bir zayıflık varsa onu açıkladığı belirtildikten sonra

⁶⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/177.

⁶⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/170.

⁶⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/197.

⁶⁹³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/99, 191, 252, 254, 256, 273, 274, 277, 293, 326, 3/40, 45, 68, 147, 160, 180.

⁶⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/96.

⁶⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/90.

⁶⁹⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/290, 341.

⁶⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/216.

⁶⁹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/338.

⁶⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/244.

⁷⁰⁰ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/8.

⁷⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/113.

⁷⁰² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/133.

⁷⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/136.

⁷⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/12.

⁷⁰⁵ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/213, 242, 250, 253, 268.

⁷⁰⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/174.

⁷⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/247.

⁷⁰⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/288.

Zekeriyâ es-Sâcî'nin "İslam'ın aslının Allah'ın kitabı, İslam'ın ahdinin de Ebû Davud'un *Sünen*'i olduğu" sözüne yer verilmiştir.⁷⁰⁹ Hadis âlimleri arasında önemli bir yeri olan Tirmizî'nin, *el-Câ'mi'* adlı eserini yazdıktan sonra Hicaz, Irak, Horasan âlimlerine sunduğu ve onların razı oldukları, kimin evinde bu eser varsa onun evinde sanki Hz. Peygamber'in olduğu belirtilmiş ve eserin özelliklerine değinilmiştir. Bu özelliklere bakıldığında eserin dört bölümden oluştuğu, konu olarak hadisin sıhhati, Ebû Dâvûd ve Nesâî'ye göre hadisin sıhhat şartları, tahrir, illet ve eserin kendisi ile ilgili birtakım açıklamalara yer verildiği anlatılmıştır.⁷¹⁰

Yukarıda sayılanlar dışında muhaddislerin sevdikleri, olumlu düşünceler besledikleri ya da olumsuz fikirlere sahip oldukları bazı eser isimleri de zikredilmiştir. Degûlî'nin seferde ve hizada dört kitabı yanından ayırmadığı bu kitapların Müzenî'nin kitabı, *Kitabu el-Ayn*, Buhârî'nin *Tarih*'i, *Kelile ve Dimne* adlı eserleri olduğu,⁷¹¹ bunun yanı sıra el-Halîlî'nin *İrşad fî marifeti'l-muhaddisin* adlı kitabının çok faydalı olduğu ancak onda çok fazla evhâm bulunduğu belirtmiştir.⁷¹² Bunun yanı sıra İbn Abdilber'in yazmış olduğu *et-Temhîd* eseri ile ilgili olarak İbn Hazm, "hadisi anlamada onun gibi olanı bilmiyorum"⁷¹³ demiş ve *el-İstîâb fî Sahabe* isimli eserinden de övgüyle bahsetmiştir.⁷¹⁴

2.2.2.7. Muhaddislerin Rivayetine Sahip Olduğu ve Rivâyet Ettiği Kitaplar

Eserde nadir olarak geçen konulardan biri de muhaddisin bir eseri bir başkasından semâ yoluyla alması ya da kişinin bir kitabı diğerine rivayet etmesidir. Bununla ilgili olarak el-Esam'ın h.270'de *Meâni'l-Kur'an*'ı Ferrâ'ya rivayet ettiği⁷¹⁵ yine el-Velîd b. Bekir'in Abdülganî'nin de aralarında bulunduğu bir gruba *Târihu İclî*'yi rivayet ettiği⁷¹⁶ yine benzer şekilde Atıyye b. Saîd'in *Sahih-i Buhârî*'yi Mekke'de rivayet ettiği⁷¹⁷ bilgileri örnek olarak verilebilir.⁷¹⁸

⁷⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/292.

⁷¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/340.

⁷¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/11.

⁷¹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/319.

⁷¹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/326.

⁷¹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/326.

⁷¹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/52.

⁷¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/223.

⁷¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/284.

⁷¹⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/61, 206.

Muhaddisin bir başkasından kitap işitmesi ile ilgili olarak el-Vahşî'nin el-Hatîb'den *Sünen-i Ebû Dâvûd*'u işittiği,⁷¹⁹ Şeyhülislam olarak bilinen Ebû İsmâîl'in Timizî'nin *Camî*'ini Abdulcebbâr b. Muhammed el-Cerrahî'den işittiği⁷²⁰ yine Atıyye b. Saîd'in Maveraünnehir'de *Sahih-i Buhârî*'yi İsmâîl b. Hâcib'ten işittiği⁷²¹ bilgileri eserde geçmektedir.⁷²²

2.2.2.8. Muhaddislerin Cem', Tasnif ve Tahric Faaliyetleri

Tasnif kelimesi "hadisleri belirli bir düzen içerisinde sınıflandırarak yazılan kitaplar" anlamına gelmektedir.⁷²³ Tahric ile ilgili olarak da birkaç farklı tanım yapılmıştır bunlar "kişinin bir hadisi ilk kaynağından alıp kendi kitabında yer vermesi veya bir kitapda yer alan hadislerin kaynaklarının tespit edilerek belirli değerlendirmelerin yapıldığı yazılan eserler bunun dışında bir kitaba açıklayıcı dipnotlar koymak ve haşiyeler yazmak" şeklindedir.⁷²⁴

Muhaddislerin cem', tasnif, tahric ve cüz çalışmaları yer yer değinilen konulardan biridir. Eserde cem' ve tasnif faaliyetinde bulunanlara örnek olarak Ebû Ali,⁷²⁵ Ammâr b. Recâ,⁷²⁶ Hamza b. Muhammed b. Ali,⁷²⁷ İbnü's-Seken⁷²⁸ ve İbn Rumejh⁷²⁹ ve daha birçok muhaddis zikredilmiştir.⁷³⁰ Dâvûd b. Ali'nin tasnif çalışmaları yaptığı,⁷³¹ İbnü'l-Enbârî'nin çok fazla tasnifte bulunduğu,⁷³² Tûsî'nin tasniflerinin güzel olduğu⁷³³ ve el-Gıtrîfî'nin *Sahih-i Buhârî* üzerine tasnifte bulunduğu⁷³⁴ yine el-Hâkim'in Şeyhayn'ın ve Ebû İsmâîl'in *Camî*'ni tasnif ettiği⁷³⁵ bilgileri eserde geçmektedir.⁷³⁶

⁷¹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/366.

⁷²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/377.

⁷²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/283.

⁷²² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/138, 183, 185, 222, 256, 290, 354, 359, 4/20, 42, 64, 88, 97, 109, 126, 206, 236, 247, 268.

⁷²³ Aydınli, *Hadis Isıtlahları Sözlüğü*, 311.

⁷²⁴ Aydınli, *Hadis Isıtlahları Sözlüğü*, 300-301.

⁷²⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/99.

⁷²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/253.

⁷²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/125.

⁷²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/131.

⁷²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/122.

⁷³⁰ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/284, 316, 3/42, 180, 234, 244, 422, 423, 4/9, 67, 69, 116, 135, 137, 164, 188, 190, 196, 222, 240, 258.

⁷³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/267.

⁷³² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/32.

⁷³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/211.

⁷³⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/165.

Muhaddislerin tahrir çalışmaları ile ilgili olarak Ebû Ahrem'in Muslim'in *Sahih*'ini,⁷³⁷ Belâzurî'nin *Sahih*'i,⁷³⁸ Halef b. Muhammed'in "*Etrafu's-Sahihayn*" adlı eseri⁷³⁹ tahrir ettiği yine Vehb b. Meserra'nın da Kurtuba'ya geldiği ve İbn Vaddâh'ın *Usulü*'nü tahrir ettiği⁷⁴⁰ örnekler arasındadır.⁷⁴¹ Muhaddislerin yaptıkları bab⁷⁴² ve şuyuhlarla⁷⁴³ ilgili çalışmalar eserde nadir olarak geçmektedir. Bununla ilgili olarak Ebû Bekir eş-Şafî'nin⁷⁴⁴ ve İbn Sa'd'ın⁷⁴⁵ bab ve şuyuhları cem ettiği yine el-Esadâbâzî'nin bab ve şuyuhları tasnif ettiği⁷⁴⁶ şeklindeki bilgiler örnek olarak verilebilir.⁷⁴⁷

Eserde muhaddislerin istinsah⁷⁴⁸ çalışmaları hakkında nadir olarak bilgilendirme yapılmıştır. Bu konu ile ilgili el-Humeydî'nin sıcak yaz gecelerinde istinsah faaliyetinde bulunduğu,⁷⁴⁹ en-Nersî⁷⁵⁰ ve el-Abderî'nin⁷⁵¹ nesh çalışmalarının olduğu, aynı şekilde İbn Hâdibe'nin Muslim'in *Sahih*'ini yedi kez,⁷⁵² Muhammed b. Tâhir'in ise *Sahihayn*'i, yedi defa ücretle çoğalttığı yine Ebû Dâvûd'un *Sünen*'ini ve İbn Mâce'nin *Sünen*'ini on defa yazdığı,⁷⁵³ şeklindeki bilgiler eserde zikredilmiştir.⁷⁵⁴

⁷³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/169.

⁷³⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/133, 136, 139, 155, 202, 205, 235, 208, 271, 285, 361, 396, 403, 424, 4/8, 10, 15, 71, 74, 79, 113, 126, 147, 148, 177, 203, 215, 257, 284, 2/267, 347.

⁷³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/56.

⁷³⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/87.

⁷³⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/265.

⁷⁴⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/85.

⁷⁴¹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/88, 124, 151, 172, 200, 271, 282, 299, 304, 305, 359, 385, 389, 404, 406, 4/23, 24, 33, 56, 69, 144, 176, 193, 208, 212, 242, 248, 250, 264, 269, 273, 2/273.

⁷⁴² "Bâb, herhangi bir konu ile ilgili hadisler." Bkz. Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 39.

⁷⁴³ "Yalnız bir hocanın rivayet ettiği hadisleri bir araya toplamak suretiyle yazılan kitaplar." Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV, 2016), 296.

⁷⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/73.

⁷⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/101.

⁷⁴⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/96.

⁷⁴⁷ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/105, 117, 121, 138, 146, 161, 175, 177, 260, 359, 2/344.

⁷⁴⁸ "Bir kitabın yahut yazılı bir metnin nüshasını çıkarma, onu harfi harfine kopya etme." Bkz. Nebi Bozkurt-Nevzat Kaya, "İstinsah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/369.

⁷⁴⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/411.

⁷⁵⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/33.

⁷⁵¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/46.

⁷⁵² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/416.

⁷⁵³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/15.

⁷⁵⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/12, 101, 143, 164, 185, 208, 245, 276.

2.2.3. Muhaddislerin Rivayeti ile İlgili Bilgiler

2.2.3.1. Muhaddislerin İlk Olarak Ne Zaman Hadis Dinlediği

Semâ, “şeyhin hadislerini okuması, talebenin veya talebelerin bizzat şeyhten işiterek hadisleri alması”⁷⁵⁵ anlamında olup, bir hadisi veya bir kitabı hocadan bizzat işiterek onun rivayet hakkını elde etme anlamında kullanılmıştır.⁷⁵⁶

Eserde daha çok ilk semânın kaç yılında gerçekleştiği, nerede veya kimden alındığı şeklindeki bilgiler üzerinde durulmuştur. İlk semânın ne zaman gerçekleştiğini anlatan bilgilere baktığımızda el-Mehâmili'nin h.44'te,⁷⁵⁷ Ebû Bekir eş-Şâfiî'nin h.76'da,⁷⁵⁸ yine Ebû Ali'nin h.94'de,⁷⁵⁹ er-Râmehürmüzi'nin ise h.290'da⁷⁶⁰ tecrübe ettiklerini örnek olarak verebiliriz.⁷⁶¹

İlk semânın kimlerden ve nerede alındığı ile ilgili olarak İbn Ebî el-Fevâris'in Ebû Bekir en-Neccâd'dan,⁷⁶² Ebû Nuaym'ın h.344'te Esbahan Müsnidi Ebû Muhammed b. Fâris'ten⁷⁶³ yine İbn Ebî Zuhâl'in h.309'da Behera'da,⁷⁶⁴ Hamza b. Yûsuf'un ise h.354'te Cürçân'da Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. İsmâil es-Sarrâm'dan işittiği⁷⁶⁵ bilgilerini aktarabiliriz.⁷⁶⁶

2.2.3.2. Muhaddislerin Kaç Sahabe ile Görüştüğü Bilgisi

İbn Abdülhâdî'nin çok nadir olarak bize aktardığı konulardan biri de muhaddislerin sahabe ile görüşüp görüşmediği, kiminle görüştüğü ya da kaç sahabe ile görüştüğü bilgisidir.

Muhaddislerin hangi sahabî ile karşılaştıklarına örnek olarak Yûnus b. Ubeyd'in⁷⁶⁷ ve Dâvûd b. Ebî Hind'in Enes b. Mâlik ile görüştüğü,⁷⁶⁸ Sâlih b.

⁷⁵⁵ Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır* (İstanbul: İFAV, 2014), 64.

⁷⁵⁶ Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 274.

⁷⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/12.

⁷⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/73.

⁷⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/98.

⁷⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/101.

⁷⁶¹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/107, 125, 134, 138, 141, 159, 172, 180, 231, 237, 333, 334, 342, 359, 361, 4/14, 33, 72, 120, 221, 2/286.

⁷⁶² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/251.

⁷⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/289.

⁷⁶⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/199.

⁷⁶⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/287.

⁷⁶⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/64, 102, 164.

⁷⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/228.

⁷⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/230.

Keysân'ın Abdullah b. Ömer'i gördüğü ancak ondan hadis almadığı⁷⁶⁹ bilgisi verilebilir. Muhaddisin kaç sahabe ile görüştüğü ile ilgili olarak Hasan b. Ebî'l-Hasan Yesâr'ın yüz yirmi,⁷⁷⁰ Muhammed b. Sîrîn'in otuz,⁷⁷¹ eş-Şâ'bî'nin beş yüz,⁷⁷² Hâlid b. Ma'dân'ın ise yetmiş sahabe ile⁷⁷³ karşılaştığı örnek olarak verilebilir.

2.2.3.3. Muhaddislerin Rivayet Ettiği Hadis Sayısı

Hadis ilmi ile meşgul olan öğrencilerin hocalarından hadisi öğrenme şekilleri ve bunun hangi metodlarla olduğu önemli görüldüğü için hadis usulü eserlerinde bu konu hakkında bazı açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde muhaddisde bulunan ya da muhaddisin işittiği veya yazdığı hadis sayıları, muhaddisi tanımlayıcı bir unsur olarak görülür ve çoğunlukla kaynak belirtilerek ya da muhaddisin kendi ağzından bu bilgilere yer verilir.

İbn Abdülhâdi muhaddislerin kaç hadis işittiği ve kaç tane hadis yazdığı konularına değinerek bizlere onların rivayet birikimi hakkında bilgiler sunmuştur.

Eserde muhaddislerde bulunan hadis sayıları verilirken genel olarak yaklaşık değerler sunulmaktadır. Bu durumla ilgili olarak Süleyman b. Mihrân'ın yaklaşık bin üç yüz,⁷⁷⁴ Eyyüb b. Ebî Temîme Keysân'ın yaklaşık sekiz yüz,⁷⁷⁵ Sâbit b. Eslem el-Bünânî'nin yaklaşık iki yüz elli,⁷⁷⁶ Yahyâ b. Saîd'in yaklaşık üç yüz,⁷⁷⁷ hadisinin olduğu bilgileri örnek olarak verilebilir.⁷⁷⁸

Müellif bazen muhaddiste bulunan hadislerin sayısını zikretmez bunun yerine hadisin az veya çok olduğu şeklindeki ifadelerle bize bu konuda bilgi verir. Bu durum ile ilgili olarak Nâfi',⁷⁷⁹ Zekeriyâ b. Adî,⁷⁸⁰ Saîd b. Süleyman,⁷⁸¹ için كثير الحديث "çok hadisi var" ve yine Halîfe b. Hayyât⁷⁸² için aynı anlama gelen له حديث كثير

⁷⁶⁹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/232.

⁷⁷⁰ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/142.

⁷⁷¹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/152.

⁷⁷² İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/156.

⁷⁷³ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/164.

⁷⁷⁴ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/241.

⁷⁷⁵ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/209.

⁷⁷⁶ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/200.

⁷⁷⁷ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/218.

⁷⁷⁸ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/182, 193, 2/22, 60, 98, 3/28.

⁷⁷⁹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/175.

⁷⁸⁰ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/33.

⁷⁸¹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/55.

⁷⁸² İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/89.

“çok hadisi var”⁷⁸³ ifadeleri, el-Vahşî⁷⁸⁴ ve Ebûverdi’nin⁷⁸⁵ ise çok sayıda hadis işittikleri ama az rivayette buldukları örnek olarak gösterilebilir.

Bu çalışmada üzerinde durulan bir başka konu da muhaddislerin kimlerden ne kadar hadis rivayetinde bulunduğudır. Semâ yoluyla muhaddisin kimlerden hadis aldığı ile ilgili A’meş’in Ebû Sâlih’ten bin,⁷⁸⁶ Zührî’nin İbn Ömer’den iki,⁷⁸⁷ Mûsâ b. İshak’ın Ebû Kureyb’den yüz bin,⁷⁸⁸ İbn Hayr’ın arkadaşlarından ve şeyhlerinden yüzden fazla hadis işittiği⁷⁸⁹ bilgileri örnek olarak zikredilebilir. Bu sayılanlara ek olarak İbnü’l-Mukrî’nin yaklaşık elli şehirde hadis işittiği,⁷⁹⁰ Kettânî’nin çok hadis işittiği,⁷⁹¹ birkaç tane şeyhin İbn Mende’den yedi yüz bin hadis işittiği⁷⁹² şeklindeki bilgileri de örnek olarak verebiliriz.

Kitapta muhaddislerin yazdıkları hadis sayılarına da değinilmiştir. Bununla ilgili olarak da Amr b. Âsım’ın Hammâd b. Seleme’den on binden fazla,⁷⁹³ Nuaym b. Hammâd’ın Revh’ten elli bin,⁷⁹⁴ Yahyâ b. Maîn’in kendi eli ile bir milyon,⁷⁹⁵ Ebû Zür’a’nın İbrâhim b. Mûsâ ve İbn Ebî Şeybe’den yüz bin,⁷⁹⁶ Ebû Davud’un Bûndar’dan elli bin,⁷⁹⁷ Dekkâk’ın İsbahan’da binden fazla hadis yazdığı⁷⁹⁸ ifadeleri örnek olarak zikredilebilir.

Yukarıda verilen örnekler çerçevesinde muhaddislerin yazdığı ve yazdırdığı hadislerle ilgili olarak, Saîd b. Mansûr’un Harb el-Kirmânî’nin de aralarında olduğu bir gruba kendi hıfzından yaklaşık on bin hadis yazdırdığı,⁷⁹⁹ Ebû Zür’a’nın İbn Ebî Şeybe’den yüz bin, İbrâhim b. Mûsâ’dan da yüz bin hadis yazdığı,⁸⁰⁰ yine Abdullah

⁷⁸³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/44, 2/267.

⁷⁸⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/366.

⁷⁸⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/259.

⁷⁸⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/158.

⁷⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/182.

⁷⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/166.

⁷⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/140.

⁷⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/166.

⁷⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/364.

⁷⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/231.

⁷⁹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/21.

⁷⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/65.

⁷⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/80.

⁷⁹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/106.

⁷⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/183.

⁷⁹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/28.

⁷⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/62.

⁸⁰⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/247.

b. Sa'd'ın Ebî'l-Hasan b. Mansûr'dan binden fazla hadis yazdığı ve ondan istifade ettiği⁸⁰¹ şeklindeki bilgiler eserde geçmektedir.⁸⁰²

İbn Abdülhâdî muhaddislerin ezberledikleri ya da kendi hıfzlarından rivayet ettikleri hadis sayıları hakkında da bilgiler sunmuştur. Bu durumla ilgili olarak Yezîd b. Hârûn'un Yahyâ b. Saîd'den üç bin,⁸⁰³ Muhammed b. Selâm'ın yaklaşık beş bin,⁸⁰⁴ Ebû Zür'a'nın kırâatlere dair on bin,⁸⁰⁵ Ebü'l-Hasan el-Kattân'ın yolculuk yaptığı yüz bin,⁸⁰⁶ Ebû Ahmed el-Assâl'ın kırâatler içinde elli bin hadis ezberlediği,⁸⁰⁷ Ciâbî'nin dört yüz bin hadisi ezberlediği ve altı yüz bin hadisi de müzakere ettiği bilgileri⁸⁰⁸ örnek olarak verilebilir. Bunun dışında râvînin kendi hıfzından rivayet ettiği hadis sayıları ile ilgili Abdulmelik b. Muhammed'in kendi hıfzından altmış bin hadisi rivayet ettiği,⁸⁰⁹ Ahmed b. Amr'ın Zenc fitnesinde⁸¹⁰ kitaplarını Basra'ya götürdüğü ve kendi hıfzından elli bin hadisi tekrarladığı⁸¹¹ bilgileri örnek olarak zikredilebilir.

2.2.3.4. Muhaddislerin Kimlerden Hadis İşittiği ve Kimlere Hadis Rivayetinde bulunduğu bilgisi

İbn Abdülhâdî Tabakât'ın genelinde muhaddislerin kimlik bilgilerini aktardıktan sonra, onların kimlerden hadis işittiği ve kimlere hadis rivayetinde bulunduğunu genel olarak vermiştir. Muhaddislerin kimlerden hadis işittiği bilgisinde genellikle *سمع*,⁸¹² *روى عن*, *أخذ عن*,⁸¹³ lafızları bazen de *حدث*⁸¹⁴ ve *حمل عن*⁸¹⁵ kalıpları kullanılmıştır. Bu konuda Ebû Müslim el-Havlânî kendisinin Ömer, Muâz, Ebî Ubeyde ve büyüklerden hadis aldığı, Ebû İdris el-Havlânî ve diğerlerine

⁸⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/79.

⁸⁰² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/91, 3/173, 198, 203, 4/25.

⁸⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/219.

⁸⁰⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/69.

⁸⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/247.

⁸⁰⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/49.

⁸⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/81.

⁸⁰⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/119.

⁸⁰⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/277.

⁸¹⁰ Zenc fitnesi, Hz. Ali'nin soyundan geldiğini iddia eden Ali b. Muhammed'in dini imgeler kullanarak zencileri organize ederek Abbasi devleti içinde çıkardığı isyandır. Bununla ilgili bk. Musa Baydar, *Abbasiler Tarihinde Zenci İsyanı, Sebep ve Sonuçları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 153.

⁸¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/347.

⁸¹² Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/123, 2/7, 9, 11, 15, 3/16, 18, 21, 4/5, 6.

⁸¹³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/102, 103, 105, 106.

⁸¹⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/108, 109, 110, 2/6, 10, 13, 14, 31.

⁸¹⁵ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/50, 4/7.

rivayette bulunduđu⁸¹⁶ bilgisini aktarır. Aynı şekilde İsmâil b. Ebî Evs'in, dayısı Mâlik b. Enes, Abdülazîz b. el-Mâceşûn, Süleyman b. Bilâl, Seleme b. Verdân ve bir gruptan hadis işittiği, eş-Şeyhân, Muhammed b. Nasır es-Sâiğ, Ali b. Cebele el-Esbahânî, Ebû Muhammed b. Dârimî, el-Hasan b. Ali es-Surrî'nin de olduğu bir gruba hadis rivayetinde bulunduđu⁸¹⁷ aktarılmaktadır.

Kitapta Muhammed b. Yûsuf'un, Rebia b. Süleyman, İbn Abdelhakem, el-Abbas b. el-Velîd el-Beyrûtî'nin olduğu bir gruptan hadis işittiği ve Taberânî, Zübeyr b. Abdülvâhid el-Esedâbâzî'nin de aralarında olduğu bir gruba hadis rivayetinde bulunduđu⁸¹⁸ zikredilmektedir.⁸¹⁹

Eserin ilerleyen bölümlerinde yukarıdaki örneklerden farklı olarak muhaddislerin hangi şehirlerde kimlerden hadis işittiği ve hangi şehirlerde kimlere rivayette buldukları bilgisine değinilmiştir. Bu duruma örnek olarak en-Nekkâş'ın Bağdat'ta Ebû Bekir eş-Şafî, İbn Miksem, Ömer b. Selm, Ebû Ali b. es-Savvâf, Basra'da Ebû İshak İbrahîm b. Ali el-Huceymî, Farûk el-Hattâbî, Habîb b. el-Hasan el-Gazzâz, Kûfe'de Nezîr b. Cenah el-Muhârebî, Sabbâh b. Muhammed en-Nehdî, Merv'de Hâdır b. Muhammed, Cürcan'da Ebû Bekir el-İsmâîlî, Behera'da Ebû Hâmid b. Hasnûye'den⁸²⁰ hadis işittiği zikredilmiştir.⁸²¹

2.2.3.5. Muhaddislerin Rivayetlerine Örnekler

Kitapta çok nadir olarak üzerinde durulan bir konu da Rasulullah'tan rivayet edilen hadislerdir. Bu konuda Rasulullah'ın (s.a) Abdullah b. Abbas'a yapmış olduğu dua bu rivayetlerden birini oluşturmaktadır. Peygamber vefat ettiğinde bu sahabenin on üç yaşında olduğu ve kendisi için “اللهم فقهه فى الدين وعلمه التأويل”⁸²² *Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret* şeklindeki duası aktarılmıştır.

Tabakât'ta geçen bir diğer hadis ise Katâde'nin, İbn Abbas'dan işittiği “مذاكرة العلم ساعة خير من إحياء ليلة”⁸²³ *Bir saatlik ilmi müzakere geceyi ihyadan daha hayırlıdır* sözüdür. Rasulullah'ın hadislerine bir başka örnek de Ebu Hureyre'den nakledilen ve

⁸¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/101.

⁸¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/50.

⁸¹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/27.

⁸¹⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/539, 541, 543, 2/50, 52, 53, 3/27, 28, 32-33, 35, 4/7, 9, 11, 18-19.

⁸²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/255.

⁸²¹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/27, 146, 150, 266, 276, 313.

⁸²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/94.

⁸²³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/95.

metni farklı da olsa, râvî sayısı en az olanına denirken, nâzil isnâd hadis metninin birkaç senedinden râvî sayısı diğerlerine oranla en fazla olanına”⁸³¹ denir.

Âlî ve nâzil isnâd bilgisi eserin diğer cildlerine göre üçüncü ve dördüncü cildde daha fazla yer almaktadır. Bununla ilgili verilere bakıldığında muhaddisin âlî ve nâzil isnâd yazdığı ya da böyle bir isnâda ulaştığı veya bu şekildeki bir isnâdla rivayette bulunduğu bilgileri aktarılmıştır. Bu bağlamda İbn Ebî Hâtim’in yolculuklar yaparak âlî ve nâzil isnâda ulaştığı,⁸³² İbn Beşkuvâl’in âlî ve nâzil isnâdı işittiği,⁸³³ İbn Havtallah’ın âlî ve nâzil rivayette bulunduğu⁸³⁴ bu sayılanlarla birlikte Ahmed b. Nasr b. Tâlib’in⁸³⁵ ve İbnü’l-Hâcib’in⁸³⁶ âlî ve nâzil isnâdla yazdığı şeklindeki bilgileri bu başlıkta örnek olarak verebiliriz.⁸³⁷

2.2.3.8. Muhaddislerin Cerh ve Ta’dîl Durumlarının Tespit Edilmesi

İbn Abdülhâdi çoğu tabakât ve terâcim türü eserde olduğu gibi bu eserinde râvîlerin cerh ve ta’dîl durumlarına önemli ölçüde yer vermiştir.

Muhaddislerin cerh ve ta’dîl durumları hakkında verilen bilgilerde çoğunlukla kaynak gösterildiği gibi, bazen de kaynak gösterilmeden bilgiler aktarılmıştır.⁸³⁸

Kitapta çok sık olarak kullanılan ve tekrarlanan ta’dîl lafızları; “sika”, “sebt, esbat”, “ıtkan”, “hucet”, “sadûk”, “emin”, “lâ be’se bih”, “leyse bi sika”, “leyse bi hucce”, “zâbit”, “onun için münker bir rivayet bilmiyorum”⁸³⁹ gibi lafızlardır. Eserde geçen cerh lafzına örnek olarak ise “ondan herhangi bir münker sonradan ortaya çıkmadı”,⁸⁴⁰ “onun zayıflığına işaret edilmiştir”⁸⁴¹ şeklindeki ibareler verilebilir.

Yukarıda bahsi geçen cerh ve ta’dîl lafızlarının dışında eserde nadir olarak muhaddislerin güvenilir olup olmadıklarına işaret eden bazı cümlelere yer

⁸³¹ Abdullah Aydın, *Hadiste Tesbit Yöntemi* (İstanbul: Kitabevi, 2003), 124.

⁸³² İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/18.

⁸³³ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 4/118.

⁸³⁴ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 4/178, bkz. 4/272.

⁸³⁵ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/21.

⁸³⁶ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 4/241.

⁸³⁷ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/29, 138, 244, 392, 4/24, 135, 141, 212, 238, 262.

⁸³⁸ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/110, 223, 145, 230, 149.

⁸³⁹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/228.

⁸⁴⁰ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/35.

⁸⁴¹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/74.

verilmiştir. Bu durumla ilgili olarak “ona bir günah isabet etmiş değildir”,⁸⁴² “onda bir hadis dışında bir hata bulduğumu hatırlamıyorum”⁸⁴³ şeklindeki cümleler örnek olarak verilebilir.

Buhârî ve Müslim gibi büyük hadis âlimlerinin muhaddis hakkındaki görüşü, muhaddisin hadisini alıp kendi eserlerinde zikredip zikretmemeleri de önemli görülmüştür. Buhârî’nin muhaddis hakkındaki yaklaşımı dile getirilirken daha çok “Buhârî onu delil gösterdi”,⁸⁴⁴ “Şeyhayn ondan delil getirdi”,⁸⁴⁵ “Buhârî ondan hüküm çıkardı”,⁸⁴⁶ “Buhârî ondan hüccet getirmede”,⁸⁴⁷ “Buhârî ondan çok hadis rivayet etti”⁸⁴⁸ şeklindeki ibarelere rastlamaktayız.

Cerh ve Ta’dil’in tearuzuna⁸⁴⁹ örnek olabilecek bir durum olarak eserde muhaddis hakkında hem olumlu hem de olumsuz diyebileceğimiz yaklaşımların bir arada verildiği de olmuştur. Bu durumla ilgili olarak ez-Zübeyr hakkında Buhârî ve Müslim’in ondan delil getirdiği ancak Ebû Zür’a’nın ondan delil getirmediği ve Ahmed b. Hanbel’in de onu zayıf gördüğü⁸⁵⁰ belirtilmiş yine Nuaym b. Hammâd’ın Ahmed b. Hanbel ve İclî nezdinde sika olarak görüldüğü, Nesâî’ye göre ise zayıf, Ebû Hâtim’e göre de onun sadûk olduğu⁸⁵¹ zikredilmiştir. Bu bilgilere ek olarak Hüdbey b. Hâlid için İbn Main’in onu sika olarak gördüğü, Ebû Hâtim’in onun için sadûk demesi ve Nesâî’nin de onu zayıf görmesini⁸⁵² örnek olarak gösterebiliriz.

Eserde muhaddislerin rivayet ettikleri hadislerin durumları müellifin üzerinde durduğu konulardan biridir. Bununla ilgili olarak له احاديث مناكير “onun münker hadisleri vardır”,⁸⁵³ هو صحيح الحديث قليل الغلط “o sahîhu’l-hadistir, galatı azdır”,⁸⁵⁴ متروك “hadisi metruktur”,⁸⁵⁵ كان يضع الحديث “hadisi münkerdir”,⁸⁵⁶ مناكير في احاديثه “hadisi münkerdir”,⁸⁵⁶

⁸⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/131.

⁸⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/124.

⁸⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/230.

⁸⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/216.

⁸⁴⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/204.

⁸⁴⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/245.

⁸⁴⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/51.

⁸⁴⁹ “Bir muhaddis hakkında ilgili alimlerin görüşlerinin, cerh ve ta’dillerinin birbiryle çelişmesi, bir kısmı cerh ederken diğerlerinin ta’dil etmesi.” Bu konu hakkında bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 312.

⁸⁵⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/204.

⁸⁵¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/66.

⁸⁵² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/127-128.

⁸⁵³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/44.

⁸⁵⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/47.

⁸⁵⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/208.

⁸⁵⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/157.

“hadisi uydurur”,⁸⁵⁷ “sufilikle ilgili hadisleri zayıftır”,⁸⁵⁸ şeklindeki ibareleri bu başlık altında zikredebiliriz.

Eserde tedlîs yaptığı bildirilen muhaddisler ise Cubeyr b. Nufeyr,⁸⁵⁹ Humeyd et-Tavîl,⁸⁶⁰ Mekhûl b. Ebî Müslim’dir.⁸⁶¹

2.2.4. Muhaddisler ile İlgili Diğer Bilgiler

2.2.4.1. Muhaddisler Arasında Mukayeseler

Eserde muhaddisler arasında yapılan mukayeseler onlar hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Yapılan kıyaslamalara bakıldığında bunun sebtlik, sikalık, ıtkanlık gibi cerh ve ta’dîl konuları ile bazen de hıfz, bilgi, hayır, şer, rivayet ettikleri hadislerin sıhhati ve meşhurluk açısından olduğu görülmektedir. Bu sayılan özellikler ile ilgili eserde bize sunulan bilgileri şu şekilde paylaşabiliriz.

Kitapta dinin ahkâmını iyi bilmek açısından Mekhûl’un Zührî’den,⁸⁶² Hakem’in Şa’bî’den daha fakih olduğu,⁸⁶³ anlayış ve idrak olarak Süleyman b. Yesâr’ın Saîd b. Müseyyeb’den daha iyi olduğu⁸⁶⁴ bildirilmiştir.

Muhaddislerin cerh ve ta’dîl ile ilgili kıyasına örnek olarak Ahmed b. Hanbel’in kendisine Mâlik, Eyyüb ve Ubeydullah arasında hangisinin daha sebt olduğu sorulduğunda cevabı Ubeydullah b. Ömer b. Hafs’ın daha sebt olduğunu⁸⁶⁵ Bu duruma ek olarak Ebû Ma’mer’in Abdüssamed’den,⁸⁶⁶ Ebû Mûsâ’nın Bündar’dan,⁸⁶⁷ Halef b. Sâlim’in Humeyd ve Müsedded’den⁸⁶⁸ daha sebt olduğu bilgilerini de aktarabiliriz.⁸⁶⁹ Muhaddislerin hangilerinin daha sika olduğu ile ilgili Ahmed b. Hanbel’in, Meymûn b. Mihrân’ın İkrime’den daha sika olduğunu söylemesi;⁸⁷⁰ yine Ebu Yâ’lâ’ya Hüdbe ve Şeybân hakkında soru sorulduğunda

⁸⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/153.

⁸⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/244.

⁸⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/109.

⁸⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/237.

⁸⁶¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/179.

⁸⁶² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/180.

⁸⁶³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/189.

⁸⁶⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/161.

⁸⁶⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/249.

⁸⁶⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/161.

⁸⁶⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/183.

⁸⁶⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/144.

⁸⁶⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/90, 4/79.

⁸⁷⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/173.

kendisinin Hüdbe b. Hâlid'in daha sika olduğunu bildirmesi;⁸⁷¹ benzer şekilde Ebû Hâtım'e göre ise Saîd b. Süleyman'ın Affân'dan daha sika olduğunu⁸⁷² ifade etmesi örnek olarak verilebilir.⁸⁷³ Muhaddislerin ıtkan olmaları ile ilgili Esrem'in Ebû Zür'a er-Râzî'den daha ıtkan olduğu,⁸⁷⁴ Ezherî'ye göre Berkânî'den daha ıtkanının bulunmadığı,⁸⁷⁵ el-Gâzî'nin bir cemaat tarafından ıtkanlıkta Hâfız Muhammed b. İsmâil et-Teymî'ye tercih edildiği;⁸⁷⁶ yine Ebû Abdullah b. Mende'nin bin şeyhten hadis yazdığı fakat onların içinde Ebu Ahmed el-Assâl'in daha mutkin olduğunu bildirmesi⁸⁷⁷ bu özellik açısından yapılan kıyaslara bir örnektir.⁸⁷⁸

Muhaddisler arasında yapılan bir diğer kıyas da hangilerinin daha bilgili olduğudur. Sevvâr b. Abdullah'ın Hasan ve Sîrîn'in de aralarında olduğu bir grup hakkında yaptığı karşılaştırmada Rebîa'dan daha bilgisini görmediğini söylemesi,⁸⁷⁹ yine Ahmed b. Hanbel'e göre de Ebû'z-Zinâd'ın Rebîa'dan daha bilgili olması ve Süfyân'ın, Ebû'z-Zinâd'ı hadis'te müminlerin emiri olarak isimlendirmesi⁸⁸⁰ örnek olarak verilebilir. Bu duruma ek olarak Ebû Dâvûd'a göre hadislerin ihtilafında İbn Medîni, Ahmed'den daha bilgilidir.⁸⁸¹ Yine bu konu ile ilgili farklı olarak Hatîb'in hadis ilminde ve hıfz da Dârekutnî'ye benzediği⁸⁸² şeklindeki bilgiler eserde zikredilen örnekler arasındadır.⁸⁸³

Tabakât'ta muhaddislerin rivayet ettikleri hadislerin durumu ile ilgili yapılan karşılaştırmalarda ise Şu'be'ye göre Yahyâ b. Ebû Kesîr'in hadisinin Zührî'den daha iyi olduğu,⁸⁸⁴ İbrâhim b. Mûsâ'nın hadisinin Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'ninkinden daha sıhhatli olduğu⁸⁸⁵ yine İbn Urâme el-İsbahani'ye göre er-Remâdi ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'nin rivayetlerinin aynı⁸⁸⁶ olduğu bilgileri örnek olarak verilebilir.

⁸⁷¹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/128.

⁸⁷² İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/54.

⁸⁷³ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/13, 20.

⁸⁷⁴ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/265.

⁸⁷⁵ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/272.

⁸⁷⁶ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 4/49.

⁸⁷⁷ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/81.

⁸⁷⁸ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/106, 125.

⁸⁷⁹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/246.

⁸⁸⁰ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/214.

⁸⁸¹ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/78.

⁸⁸² İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/335.

⁸⁸³ Bkz. İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 3/266, 368, 2/330, 357, 63.

⁸⁸⁴ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 1/206.

⁸⁸⁵ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/106.

⁸⁸⁶ İbn Abdülhâdi, *Tabakât*, 2/254.

Yukarıda aktarılan bilgiler çerçevesinde muhaddislerin hıfz durumları da yapılan kıyaslama örneklerinden biridir. Bu özellik çerçevesinde Ahmed b. Hanbel'e göre Hasan b. Şücâ'nın hıfzı Ebû Zür'a'ya denktir.⁸⁸⁷ Berkânî'ye göre ise Dârekutnî'den sonra hıfzı daha iyi olan kişi Abdülganî b. Saîd'dir.⁸⁸⁸ Sûrî'ye göre de Abdülganî b. Saîd'den sonra hıfzı en iyi olan kişi Ebû Muhammed el-Hallâl el-Bağdâdî'dir.⁸⁸⁹

2.2.4.2. Muhaddislere Verilen Özel Ünvan

Müellif, muhaddislerin kimlik bilgilerini verirken onların hadis ilmindeki durumlarına işaret eden özel ünvanlara da yer vermiştir. Bu ünvanlara baktığımızda karşımıza çıkan kelimeler imâmu'l-muhaddis, sâhibu'l-kitab, müsnid, sâhibu's-sünen, sâhibu'l-mûsânnefât, sâhibu'l-müsned, sâhibu't-tesânîf, mûsânnif, sâhibu hadis, sâhibu's-sünne, müsnid'ül-Basra, sâhibu sened, kesîru'l-hadis, sâhibu'l-cüz'i'l-meşhur, müsnid'u Bağdat, Sâhibu Tarih, Sahîb'ul-Kitab, erkân'ul hadis, muhyi's-sünne, Hûccetü'l-İslâm'dır. Bu ünvanlara genellikle muhaddislerin tanıtıldığı metinlerin giriş kısmında yer verilmiştir. Yukarıda sayılan ünvanlar içerisinde en çok karşımıza çıkan sâhibu't-tesânîf'tir.

Eserde Adem b. Ebî İyâs,⁸⁹⁰ Hâlid b. Mahled⁸⁹¹ ve Abdullah b. Sâlih'in⁸⁹² İmâm'ul-muhaddis, Ebû Ömer el-Havdî'nin sâhib'ul-kitab,⁸⁹³ Kuteybe b. Saîd,⁸⁹⁴ ed-Dûlâbî⁸⁹⁵ ve Amr b. Ali'nin sâhibu hadis⁸⁹⁶ olduğu zikredilmiştir. Bu sayılanlarla birlikte Ahmed b. Sâlih,⁸⁹⁷ Mahmud b. Gaylân,⁸⁹⁸ ve Ahmed b. Abdülmelik⁸⁹⁹ için sâhibu's-sünne;⁹⁰⁰ Ali b. el-Medîni,⁹⁰¹ Ömer b. Şebbet,⁹⁰² ve İbnü'l-A'râbî⁹⁰³ için de

⁸⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/225.

⁸⁸⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/245.

⁸⁸⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/304. Bkz. 3/313-314, 29, 135, 241, 4/, 6, 111, 151, 245, 2/333, 1/225.

⁸⁹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/28.

⁸⁹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/43.

⁸⁹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/29.

⁸⁹³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/42.

⁸⁹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/103.

⁸⁹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/97.

⁸⁹⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/102, 162, 224, 249, 271, 310, 3/175, 181, 244.

⁸⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/164.

⁸⁹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/139.

⁸⁹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/125.

⁹⁰⁰ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/118, 187, 3/325, 4/.29.

⁹⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/77.

⁹⁰² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/192.

⁹⁰³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/43.

sahibu't-tesâni⁹⁰⁴ ifadeleri kullanılmıştır. Benzer şekilde Begavî'nin muhyî's-sünne olduğu,⁹⁰⁵ Muhammed b. Abdülmelik b. Eymen⁹⁰⁶ ve Ebû Bekir b. Ebî Dârîm'in⁹⁰⁷ de müsni⁹⁰⁸ olduğu bilgileri eserde geçmektedir.

2.2.4.3. Mihne Olayı ve Râvînin Olaya Bakışı

Mihne olayı, Abbasi devletinin Mu'tasım ve Vâsık dönemlerinde Kur'an'ın mahluk olup olmadığı ile ilgili olarak dönemin önde gelen alimlerinin sorguya çekilerek siyasi baskı ve eziyetin uygulanmasıdır. Bu olay Mütevekkil döneminde sona ermiş ve on altı yıl sürmüştür.⁹⁰⁹

Eserde Mihne olayı ile ilgili muhaddislerin görüşleri, tepkileri ya da yaşadıkları bazı sıkıntılar nadir olarak anlatılmıştır. Bu hususta Ebû Dâvûd'un aktardığına göre Ahmed b. Yûnus Kur'an mahluktur diyen bir kişinin arkasında namaz kılmayı yasaklamış ve bu düşüncede olan kişinin kafir olacağını söylemiştir.⁹¹⁰ Yine bu konu ile ilgili el-İclî'nin Kur'an mahluktur diyen kişinin kafir olduğu düşüncesinde olduğu, Mihne günlerinde Mağrib'e kaçtığı ve bir süre yalnız başına orada kaldığı⁹¹¹ aktarılmıştır. İbn Şerkî'nin aktardığına göre Muhammed b. Yahyâ'nın meclisinde oldukları sırada, Muhammed b. Yahyâ "Kur'an mahluktur demeyen bizim meclisimize gelmesin" deyince Müslim ayağa kalkmış ve orayı terk etmiştir.⁹¹² Bu aktarılan örneklerde muhaddislerin Mihne ile ilgili yaklaşımları ortaya konmuştur.⁹¹³

Muhaddislerin Mihne olayından dolayı yaşadıkları sıkıntılara gelince bu konuda Nuaym b. Hammâd'ın arkadaşı Büveytî ile beraber Mısır'dan Bağdat'a taşındığı Samerra'da hapsedildikleri ta ki Ebû Nuaym'ın orada öldüğü,⁹¹⁴ Asbağ b. el-Ferec'in ise Mihne günlerinde Hulvan'a kaçıp gizlendiği,⁹¹⁵ yine Muhammed b.

⁹⁰⁴ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/352, 358, 3/45, 114, 122, 155, 168, 180, 214, 229, 230, 237, 295, 296, 311, 315, 329, 332, 342, 370, 4/112, 124, 212, 220, 253, 254, 262, 265.

⁹⁰⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/30.

⁹⁰⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/25.

⁹⁰⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/78.

⁹⁰⁸ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/16.

⁹⁰⁹ Abdülhamit Kocaoğlu, *Mihne Bağlamında Buhârî-Zührlî Sürtüşmesi* (Nevşehir: Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 5.

⁹¹⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/49.

⁹¹¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/251.

⁹¹² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/288.

⁹¹³ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/53, 55, 83, 148, 231.

⁹¹⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/66.

⁹¹⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/118.

Gaylân⁹¹⁶ ve el-Hâris b. Miskîn'in⁹¹⁷ aynı sebepten hapsedildikleri eserde zikredilen bilgiler arasındadır.

2.2.4.4. Muhaddislerin Tabaka Bilgisi

Müellif İbn Abdülhâdî bu eserde toplam bin yüz elli altı muhaddise yer vermiştir. Eser dört ciltten oluşmaktadır. Eserde muhaddislerin sıralaması yapılırken herhangi bir alfabetik sıra gözetilmemiş ve sahabe tabakasından Ebu Bekir es-Sıddîk ile başlamış ve sırasıyla Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib ile devam etmiştir. Eserde sıralanan muhaddislere baktığımızda müellifin eseri tabakalara ayırdığı anlaşılmaktadır ancak söz konusu tabakalara bazen bir başlık atılarak bazen de atılmadan muhaddislerin sıralamasının yapıldığı görülmektedir.

Eserin birinci cildi üç yüz elli muhaddisden oluşmakta olup; bu ciltte ilk beş tabakadan üç, dört ve beşinci tabakanın başlığına yer verilmiştir. Birinci muhaddisden altmış beşinci muhaddise kadar herhangi bir başlık konulmamıştır. Altmış beşinci muhaddise geçmeden üçüncü tabakanın başlığı ve bu tabakada yer alan muhaddislerle ilgili olarak tâbiîn tabakasının ortası olduğunu, Hasan el-Basrî ile başladığını ve bu tabakada yer alan muhaddislerin çoğunlukla Hişâm ve Yezid dönemlerinde yaşadığı bilgisi verilmiştir.⁹¹⁸ Üçüncü tabaka doksan üçüncü muhaddis olan Abdullah b. Büreyde ile son bulmuştur.⁹¹⁹ Eserin doksan dördüncü muhaddisi olan Mekhûl'e geçmeden önce dördüncü tabaka ismiyle başlık verilip bu tabakanın tâbiînin üçüncü tabakası olduğu belirtilmiştir.⁹²⁰ Dördüncü tabakada elli muhaddise yer verilmiş ve yüz kırk üçüncü muhaddis olan Rebîa b. Ebî Abdirrahman ile son bulmuştur.⁹²¹ Eserde yüz kırk dördüncü muhaddis olan Abdullah b. Avn'a geçmeden önce beşinci tabaka diye başlık atılmış, bu tabakadaki muhaddislerin yetmiş küsür olduğu belirtilmiş ve başka herhangi bir özelliğe yer verilmemiştir.⁹²²

Eserin ikinci cildinde dört yüz yirmi muhaddise yer verilmiş olup üç yüz elli birinci muhaddis olan Mensûr b. Seleme ile başlayıp,⁹²³ yedi yüz yetmiş birinci

⁹¹⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/139.

⁹¹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/189.

⁹¹⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/140.

⁹¹⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/178.

⁹²⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/179.

⁹²¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/245.

⁹²² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/247.

⁹²³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/5.

muhaddis olan el-Cüveynî⁹²⁴ ile son bulmuştur. Bu ciltteki muhaddislerin hangi tabakada yer aldığına işaret eden herhangi bir başlığa yer verilmemiştir. Eser boyunca muhaddisler hakkında bilgi verilirken metinlerin başına önce başlık olarak bir sayı sonra yanına isimleri konmuştur. Fakat eserde muhaddislerin isimlerinin yanında parantez içerisinde yer alan bazı harfler bulunmaktadır. Bu harfler müellif tarafından konmuş olup her bir harf, râvînin kütüb-i sitte içerisinde hangisinde bulunduğuna işaret etmektedir. Bu harflerden “ح” hâ harfi *Sahih-i Buhârî*'yi, “م” mim harfi *Sahih-i Müslim*'i, “د” dal harfi *Sünen-i Ebî Dâvûd*'u, “س” sin harfi *Sünen-i Nesâî*'yi, “ت” te harfi *Sünen-i Tirmîzî*'yi, “ق” kaf harfinin ise *Sünen-i İbn Mâce*'yi işaret etmekle birlikte “٤” dört sayısının da dört Sünen kitabının tamamını, “ع” ayn harfinin de *Kütüb-i Sitte*'nin tamamını anlattığı birinci cildin girişinde belirtilmiştir.⁹²⁵

Eserin üçüncü cildi yedi yüz yetmiş ikinci muhaddis olan İbn Ziyâd ile başlayıp,⁹²⁶ bin yirmi beşinci muhaddis olan Ömer b. Ali b. Ahmed⁹²⁷ ile son bulur. Bu ciltteki muhaddislerle ilgili iki tabaka başlığı görmekteyiz. Bunlardan biri dokuz yüz üçüncü muhaddis olan Ebû Zür'a ile başlayan on üçüncü tabakadır.⁹²⁸ Bu tabaka başlığında herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bu tabaka ile ilgili muhakkikler Tezkiretül-Huffâz'da on üçüncü tabakanın geçtiği açıklamasında bulunmuşlardır. On dördüncü tabaka ise dokuz yüz yetmiş dokuzuncu muhaddis olan Sûrî ile başlamış⁹²⁹ ve bundan sonra dördüncü cildin sonuna kadar herhangi bir tabaka başlığına yer verilmemiştir.

Eserin dördüncü cildi bin yirmi altıncı muhaddis olan el-Beradânî ile başlar⁹³⁰ ve eserde en fazla kendisine yer verilen, bin yüz elli altıncı muhaddis olan İbn Teymiyye⁹³¹ ile son bulur. Dördüncü cildin sonunda “mütercimim fihristi” başlığıyla bir fihrist konmuş ve bu eserde yer alan muhaddislerin isimlerine yer verilmiştir. Fihrist bölümünde yer alan muhaddislerin isimleri alfabetik sıraya göre sıralanmış ve her ismin karşısında sayfa numarası yerine o kişinin eserdeki kaçıncı muhaddis olduğuna dair sayılar konulmuştur.

⁹²⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/525.

⁹²⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 1/61.

⁹²⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/5.

⁹²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/423.

⁹²⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/179.

⁹²⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/308.

⁹³⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/5.

⁹³¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/279.

Müellif yukarıda anlattığımız tabaka bilgileri dışında, özellikle eserin üçüncü ve dördüncü cildinde, Ebû'l Velîd ed-Debbâğ'ı kaynak göstererek muhaddisin kaçınıcı tabakada olduğu bilgisine nadir olarak yer vermiştir. Bununla ilgili olarak ed-Debbâğ, el-Bâcî'yi yedinci tabakanın huffâzı içerisinde saymış⁹³² yine sekizinci tabakada bulunan muhaddislerle ilgili olarak ise İbn Müferric,⁹³³ Halef b. el-Kâsım,⁹³⁴ el-Kelâbâzî'yi⁹³⁵ zikretmiştir.⁹³⁶ Eserde dokuzuncu tabakada yer alan muhaddisler İbn Ebî el-Fevâris,⁹³⁷ İbn Kutays,⁹³⁸ İbnü'l-Ferâdî⁹³⁹ ve el-Lâlekâî'dir.⁹⁴⁰ Onuncu tabakada yer alan muhaddisler ise Ebû Nasr es-Siczî,⁹⁴¹ İbn Abdilber,⁹⁴² ve Abdurrahîm b. Ahmed'dir.⁹⁴³ On birinci tabaka muhaddisleri olarak İbn el-Hâdıbe,⁹⁴⁴ el-Bâcî⁹⁴⁵ ve el-Humeydî⁹⁴⁶ belirtilmiş olup, on ikinci tabakada İbn Sukkerâ⁹⁴⁷ ve el-Gassânî'ye⁹⁴⁸ yer verilmiştir.⁹⁴⁹ On üçüncü tabaka muhaddisleri olarak da İbn Mufevvez,⁹⁵⁰ İbnü'l-A'râbî⁹⁵¹ ve es-Silefî⁹⁵² zikredilmiştir.

2.2.4.5. Muhaddislerin Yaşadığı Tabakada Karşılaştığı Önemli Kimseler

Muhaddislerin yaşadıkları tabakada hadis alanında veya başka bir alanda önemli kabul edilen kişilerle karşılaşmış karşılaşmadıkları bilgisi eserde çok nadir olarak zikredilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Nuaym b. Hammâd'ın Hüseyin b. Vâkıd'ı,⁹⁵³ Ya'kûb b. İbrahim ed-Devrâkî'nin Bağdat'ta Leys b. Sa'd'ı gördüğü⁹⁵⁴ yine aynı şekilde Ahmed b. el-Ezher'in Süfyan'ı gördüğü ancak ondan hadis

⁹³² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/198.

⁹³³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/202.

⁹³⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/225.

⁹³⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/226.

⁹³⁶ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/234, 242, 257, 266.

⁹³⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/250.

⁹³⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/258.

⁹³⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/274.

⁹⁴⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/279. Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/290, 304, 310.

⁹⁴¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/313.

⁹⁴² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/327.

⁹⁴³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/356. Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/385, 388, 394, 4/41.

⁹⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/416.

⁹⁴⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/372.

⁹⁴⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/410.

⁹⁴⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/26.

⁹⁴⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/7.

⁹⁴⁹ Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/413, 4/45.

⁹⁵⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/27.

⁹⁵¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/70.

⁹⁵² İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 4/74.

⁹⁵³ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/65.

⁹⁵⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/176.

işitmesinin mümkün olmadığı,⁹⁵⁵ Hdbe b. Hâlid'in ise çocukken şu'be'nin cenazesine katıldığı⁹⁵⁶ bilgileri örnek olarak verilebilir. Bu sayılanlara ek olarak da Gunder'in Cüneyd ile,⁹⁵⁷ Eb'l-Hüseyin ismiyle bilinen Gunder'in Nufeyl ile⁹⁵⁸ yine İbn Tâhir'in el-Habbl ile h.70'lerde⁹⁵⁹ karşılaştığı ve Muhammed b. Vaddâh b. Yezi' nin Adem b. Eb İyâs'a yetiřtiđi⁹⁶⁰ şeklindeki bilgiler örnek olarak zikredilebilir.

⁹⁵⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/229.

⁹⁵⁶ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/127.

⁹⁵⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/152.

⁹⁵⁸ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/153.

⁹⁵⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/386.

⁹⁶⁰ İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 2/355.

SONUÇ

Hız. Peygamberin vefatından sonra hadislerin kaynağı problemi ortaya çıkmıştır. Özellikle Hız. Osman'ın şehid edilmesiyle başlayan siyasî ve itikâdî ihtilaflar bu problemi daha da büyötmüştür. Değişik fırkalara bölünen İslam toplumu dinî ve siyasî olarak gruplara ayrılmış, bu gruplar kendi düşüncelerini meşrulaştırmak maksadı ile hadis uydurmaya başlamıştır. Elbette söz konusu durum, genel bir hâlin tasviri değildir. Yani hadis vaz'ı istisnâî bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İstisnâî bir olguyu ifade ediyor olsa da ulemâ, sahih hadisleri tespit etmek amacıyla bazı usuller ve ilkeler geliştirmiştir. Bunların başında isnâd uygulaması gelmektedir. İsnad sistemi kaynak sorgulaması yapılmış böylece rivayetlerin değeri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İsnad uygulamalarına paralel olarak muhaddislerin tanıtıldığı, onların cerh ve tadîl durumlarına dair tespitlerin yapıldığı eserler telif edilmiştir. Biyografik eserler ve cerh/tadil açısından muhaddis türlerine göre tasnif edilmiş çalışmalar isnâd olgusunun sistematik bir şekilde işletilmesine olanak sağlamıştır. Ricâl literatürü (edebiyatı) olarak isimlendirilen bu eserlerin türlerinden biri, muhaddislerin kronolojik şekilde nesil/jenerasyon esaslı tasnif edilmesiyle ortaya çıkan çalışmalardır. Bu çalışmalardan biri hicrî VIII. asır Hanbelî ulemasından İbn Abdülhâdî'ye ait *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli çalışmadır.

Çalışmada İbn Abdülhâdî'nin hayatı ve *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eseri ele alınmıştır. İbn Abdülhâdî'nin hayatına dair malumatın az olması, bu konuda sınırlı seviyede bilgi elde etmemize neden olmuştur. Genç bir yaşta vefat etmesine rağmen İbn Abdülhâdî, çok sayıda eser yazmış ancak bu eserlerin çok azı günümüze kadar gelebilmiştir. Bize ulaşan çalışmaların çoğunun hadis ilmine ait olması, onun hadis alt yapısının ve birikiminin gayet iyi durumda olduğunu ve ilgisinin de daha çok bu alana kaydığını göstermektedir.

Döneminin birçok hocasından farklı dallarda eğitim almış olan İbn Abdülhâdî, İbn Teymiyye, Mizzî ve Zehebî'nin öğrencisi olmuştur. *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* isimli eserinde İbn Teymiyye'den on sekiz sayfada uzun uzun bahsetmesi, aynı zaman Sübkî'nin kabir ziyareti hakkındaki görüşlerine eleştiri niteliğinde yazdığı *es-Sârimu'l-münekkî fi'r-reddi ale's-Sübkî* isimli eserinde hocası İbn Teymiyye'nin görüşlerine değinmesi, hocasına verdiği değeri ifade etmektedir.

Tabakâtü ulemâi'l-hadis isimli eserde bin yüz elli altı muhaddise yer verilmiştir. Eser sahabe tabakası ile başlamış, muhaddisler tabaka tabaka ele alınmış ancak, her tabakanın başına bir başlık konmamıştır. Kitabın başlarında yer alan muhaddisler hakkında verilen bilgiler kısa tutulmuş olup, tabakalar ilerledikçe bilgiler daha da detaylı bir şekilde verilmiştir.

Muhaddisler hakkında verilen bilgiler tezin üçüncü bölümünde beş ana başlıkta ele alınmıştır. Genel olarak bu başlıklarda muhaddislerin kişisel hayatları ile ilgili olarak doğum ve vefat tarihleri, nereli oldukları, ölüm sebepleri, fiziksel özellikleri, arkadaş ve akraba bilgileri, almış olduğu devlet görevleri, mezhep bilgisi, lakab ve nisbe bilgisi, edebî yönü hakkında bilgiler verilmiştir.

Hadis ilmi bünyesinde muhaddislerin; cerh ve ta'dil durumları hakkında bilgiler, muhaddisin; rivayet ettiği hadis sayısı, kaç sahabe ile görüştüğü, hangi bölgenin uleması olduğu, rivayet ettiği hadisler, yaptığı rihleler, sahip olduğu âlî ve nazil isnâdlar, hadis tedris faaliyetleri, ilk olarak ne zaman hadis dinlediği, rivayet ettiği kitaplar, cem', tasnif ve tahrir faaliyetleri, kimlerden hadis işittiği ve kimlere hadis rivayetinde bulunduğu etrafında yoğunlaşmıştır. Tabakat ve terâcim türü kitapların genel karakteristiğine uygun olarak üzerinde en fazla durulan konulardan biri muhaddisin hadis aldığı hocaları ve kendisinden hadis rivâyet edenlerdir. Yani muhaddisin rivayet ağlarına dair geniş bilgi verilmiştir.

Eserde muhaddislerin eğitim hayatları ile ilgili genel olarak hangi alanlarda kimlerden eğitim aldıkları, eğitim ve öğretim faaliyetleri, yazdıkları eser bilgileri, hangi alanlarda uzman oldukları, icâzet bilgileri, sahip oldukları özel unvanlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmada *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* adlı kitabında İbn Abdülhâdî'nin muhaddisleri tabaka tabaka ele aldığı görülmüş ve muhaddisler hakkında verdiği bilgi türleri ortaya konarak onun takip ettiği metod ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Müellifin bu eseri telif ederken vermiş olduğu bilgilerde çoğunlukla İbn Sa'd, Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî, Dârekutnî, İbn Adî, Hâkim en-Neysâbûrî, Hatîb el-Bağdadî, Ebû Sa'd es-Sem'ânî, İbn Nukta, İbnü'n-Neccâr, İbnü'l-Ebbâr'ı kaynak olarak göstermiş ancak herhangi bir kitap ismi zikretmemiştir.

İbn Abdülhâdî bu eserinde kendisinden önce muhaddislere dair yapılmış olan ve onların rivayet ehliyetlerini tespite yönelik görüşleri sistematik bir şekilde okuyucunun istifadesine sunmuş ve bilginin kullanımını kolaylaştırmıştır. Klasik dönem İslam telif geleneğinde birçok alanda sonraki eserler öncekilerin derlemesi niteliğinde olmuş onlardaki eksik ve hataları gidermişlerdir. *Tabakâtü ulemâi 'l-hadis* adlı çalışma da hadis alanında önceki dönemlerde telif edilen biyografik ve cerh/tadil türü çalışmaların bir hülasası niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu özelliği ile hadis araştırmacıları için pratik faydayı haizdir.

KAYNAKÇA

Aba, Veli. “Kadim Bir Gelenek Olan Rihle’nin Hadis Seyahatlerinin Günümüz Öğrenci Değişim Programları Çerçevesinde Yeniden İnşasının Din Eğitimi ve Öğretimi Açısından Motivasyon Değeri”. *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*. Ed. Mehmet Bahçekapılı vd. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

http://isamveri.org/pdfdrgr/D256439/2017/2017_ABAV.pdf

Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 9. Basım, 2016.

Aydınlı, Abdullah. *Hadiste Tesbit Yöntemi*. İstanbul: Kitabevi, 2003.

Baydar, Musa. *Abbasiler Tarihinde Zenci İsyanı, Sebep ve Sonuçları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İFAV, 17. Basım, 2008.

Ebû Gudde, Abdülfettâh. “İsnad Dindendir”. çev. Kübra Çakmak. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/2 (2017), 151-153.

http://isamveri.org/pdfdrgr/D02568/2017_2/2017_2_CAKMAKK.pdf

el-Hanbelî, İbn Recep. *Şerhu İleli't-Tirmizî*. thk. Hemmam Abdürrahim Saîd. Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1407/1987.

el-Muallimî, Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Yahyâ b. Alî el-Yemânî. *el-Envâru'l-kâşife*. Beyrut: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1406/1986.

Engin, Sezai. *Hadis Şerh Geleneğinde Hâşiye ve Talikalar*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

Eren, Mehmet. *Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*. İstanbul: İSAM, 2012.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Cami' li ahlâki'r-râvî*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1403/1983.

Hatiboğlu, İbrahim. “Rihle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/106. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Muharrar fi'l-hadîs*. thk. Adil Alhadba. Muhammed Aluş. Riyad: Dârü'l-Âta, 1. Basım, 1422/2001.

İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *es-Sârimü'l-münekkî fi'r-red 'ales's-Sübkî*. by: y.y, ts.

- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Abdülhâdî*. thk. Abdullah Hüseyin b.Akâşe. Kahire: el-Fârukü'l-Hadise, 1427/2006.
- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tâ'likatü Âle'l-îlelü İbn Ebî Hâtim*. thk. Sâmi b. Muhammed b. Câdullah. y.e, Edvâu's-Silef, ts.
- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*. thk. Ekrem el-Bûşî. İbrahim ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: el-Risâle, 2. Basım, 1417/1996.
- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdisi't-Tâ'lik*. thk. Sâmi b. Muhammed b. Câdullah. Abdülaziz b. Nasır el-Hayyânî. 5 Cilt. Riyad: Dâru's-Silef, 1. Basım, 1428/2007.
- İbn Dakîk el-İd, Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî. *el-İlmâm bi ehâdisi'l-ahkâm*, thk. Muhammed el-Hâluf el-Abdullah. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1434/2013.
- İbn Kâdî Şuhbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî. *Tarih*. thk. Adnan Derviş. 2 Cilt. Dımaşk: el-Ma'hedu'l-ilmî, 1994.
- İbn Recep, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân. *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*. thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn. 5 Cilt. b.y: y.y, ts.
- İsmail Paşa, Bağdâdî. *Hediyetü'l-ârifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kandemir, Yaşar. *Mevzû Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi*. İstanbul: İFAV, 4. Basım, 2002.
- Karataş, Mustafa. "Hadislerde İsnad Sistemi". *Diyanet ilmi dergi* 39/4 (Aralık 2003), 77-79. http://isamveri.org/pdfdrgr/D00033/2003_c39/2003_c39_4/2003_c39_4_KARATAS_M.pdf
- Kâsimî, Cemâleddin. *Kavâidü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadis*, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs. *Hadis Literatütü Kettânî er-risâletü'l-mustatrafe*. nşr. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Koca, Ferhat. "İbn Abdülhâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/274. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Kocaoğlu, Abdülhamit. *Mihne Bağlamında Buhârî-Zühî Sürtüşmesi*. Nevşehir: Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: TDV, 2. Basım, 1998.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs Usûlü*. Ankara: TDV, 3. Basım, 2003.
- Mer'î b. Yûsuf, Zeynüddîn. *eş-Şehâdetü ez-zekiyyetu fî senâ el-eimmetü alâ İbn Teymiyye*. thk. Necm Abdurrahman Halef. Beyrut: Dârü'l-Furkan, 1983.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nazlıgül, Habil. "Sebeup ve Sonuçları ile Hadis Yolculukları" *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/11(Haziran 2013), 15-17.
<http://www.hikmetyurdu.com/index.php/hikmetyurdu/article/view/200/pdf>
- Nebi, Bozkurt-Nevzat Kaya. "İstinsah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/369. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özsoy Abdülvahap. *Hicrî I. Yüzyıl Hadîs Tenkîd Keriterleri ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Raşit, Küçük. "İsnad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/155. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâût. Türkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1420/2000.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr. *Edebu'l-implâ ve'l-istimplâ*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribu'r-râvî*. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tabakâtü'l-Huffâz*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1403/1983.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Bedrü't-Tâli'*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

- Turhan, Halil İbrahim. *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2015.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Bâbek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır*. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 2014.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV, 22. Basım, 2015.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. 3 Cilt. Riyad: Edvâu's-Selef, 1419/1998.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.